

173
9

MS
SINDS 1832

MILITAIRE SPECTATOR

Korea

o.a. Scenarioanalyse
AFNORTH

원군은 최대의 애국

원군에 품은 열성자들의 애오가 끊임없이 늘어나게 하자!

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap

www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris:

luitenant-kolonel N.J.E. van der Zee
Telefoon 070 - 318 83 52

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)

Telefoon 076 - 527 32 09
of 015 - 284 42 58

Fax 071 - 542 18 29

E-mail jmjbosch@tiscali.nl

mw. drs. A. Kool (bureauredacteur)

Instituut Defensie Leergangen
Telefoon 015 - 284 47 20

kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker

kolonel KLu J.F.W. van Angeren MA

drs. P. Donker

drs. P.H. Kamphuis

luitenant-kolonel KMar mr. M.Th.J.

Messerschmidt

kolonel MPSD drs. F. Matser

kolonel TS ir. R.G. Tieskens

majoor Marns drs. A.J.E. Wagemaker MA

commodore KLu J.S. Willemse

SECRETARIAAT

Kopij zenden aan:

Koninklijke Militaire Academie

Vakgroep MOW / MPC 71 C

Postbus 90002, 4800 PA Breda

mlwa.gurp.brouwers@mindef.nl

Tevens: ledenadministratie KV BK

LIDMAATSCHAP

binnenland € 22,50

studenten € 15,00

buitenland € 27,50

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink

ISSN 0026-3869 / NADRUK VERBODEN

Coverfoto: Noord-Koreaanse propaganda-
poster die de burgerbevolking oproept tot
opofferingen voor het leger onder de slogan:
'het leger steunen is de hoogste vorm van
patriotisme'. De tekstband onderaan leest:
'Laten we de rangen van zij die de schone
deugd van steun aan het leger bedrijven on-
verdrotten laten toenemen!' (Collectie: W. van
der Bijl en R. de Groen).

JAARGANG 173 NUMMER 9 2004

MILITAIRE SPECTATOR

414

Editoriaal:
De jacht op talent

416

Mededelingen

417

K. de Ceuster:
Het nieuwe veiligheidsbeleid van Zuid-Korea

432

D.J.D. Wijnmalen:
Strategische scenarioanalyse
Twee scenariostudies van TNO

442

G.R.M. Schellart:
Reorganisaties van de NAVO en de heroriëntatie
van AFNORTH

450

R. van Zanten:
Nederland had ooit het beste leger van Europa!

461

Boeken

464

L. Polman:
Bericht uit Afrika – Hulp als wapen

466

E.J. Oliemans:
Tegenwicht – Integriteit of loyaliteit?

468

Samenvattingen/Summaries

DE JACHT OP TALENT

Uiteindelijk draait een krijgsmacht dankzij haar personeel. Het beste materieel is verspild geld als het schort aan de kwaliteit van de personele middelen in brede zin. Professionaliteit, inzetbereidheid en incasseringsvermogen bepalen in belangrijke mate de effectiviteit bij inzet en optreden.

In de krijgsmacht vinden we een bont palet van militairen en burgers, van mannen en vrouwen. De militairen zijn er in vele 'soorten'; en in een variëteit in rangen en standen. Deels beroeps onbepaalde tijd, deels beroeps bepaalde tijd; deels actief-dienend en deels reservist. Zij behoren tot een krijgsmachtdeel, een wapen of dienstvak, een korps of functiegroep. Zij zijn specialist of generalist. Dit editoriaal richt zich op een specifieke groep, die van 'de' officier.

In het onlangs verschenen boek *Krijgsmacht. Studies over de organisatie en het optreden* wordt uitgebreid aandacht besteed aan het personeelsbeleid en het daarmee nauw samenhangende opleidings- en trainingsbeleid.¹ De organisatie wenst bij voortdurende te beschikken over de gewenste aantallen personeelsleden, die voor hun taak zijn berekend en die gemotiveerd zijn om de opgedragen taken uit te voeren en dat onder alle omstandigheden. Personeelsplanning en -voorziening, beleid ten aanzien van opleiding, loopbaan en functietoewijzings dienen daarbij goed op elkaar te zijn afgestemd.

Het loopbaan- en functietoewijzingsbeleid moet worden gesteund door beleid met be-

trekking tot detectie en selectie en het opsporen van talenten op te sporen en vervolgens te bezien hoe deze benut kunnen en moeten worden. Hierbij spelen zaken als het beoordelingssysteem, managementdevelopment en competentie management een rol.

Het officiersprofiel vormt, als het goed is, een onderdeel van het arsenaal aan middelen waarmee naar talent kan worden gezocht. Een dergelijk profiel geeft immers een schets van wat geëist, gewenst, verwacht of gehoopt wordt. Het vormt daarmee een beeld waaraan het individu kan worden gespiegeld. Daarbij gaat het om een diversiteit aan competenties; competenties die bovendien gegeven functie en/of omstandigheden een verschillend gewicht of lading kennen. Een commandant speelt een andere rol dan een stafofficier. De wereld van de bedrijfsvoering en die van de inzet verschillen van elkaar in diverse opzichten, en het werken in een internationale omgeving voegt weer een extra dimensie toe. Natuurlijk zoekt de organisatie naar talent. Maar kan het beter?

De eerste vraag die we ons kunnen stellen is of de initiële opleiding en vorming op KIM en KMA voldoende worden benut om uitstekend, goed en naar behoren functioneren te onderscheiden en om specifieke kwaliteiten, of juist het ontbreken daarvan, vast te leggen. De indruk bestaat dat hier verbetering mogelijk is.

Er is gewoon verschil tussen de officieren die de opleiding afronden: de een excelleerde als leider en organisator, een ander schreef bijvoorbeeld een scriptie die niet alleen getuigde van analytisch denken, maar ook van visie. Weer een ander viel op

¹ E.R. Muller e.a. *Krijgsmacht. Studies over de organisatie en het optreden*. Kluwer, Alphen aan den Rijn, 2004. Hoofdstuk 15 en 16.

door oorspronkelijkheid en creatieve gedachten en/of door houding en gedrag. Een volgende (bij uitzondering) was bijzonder op al deze gebieden en een laatste viel op omdat hij of zij een 'grijze muis' was en bleef. Een jonge officier is geen onbeschreven blad. Alles pleit ervoor dat de organisatie zo vroeg mogelijk in de loopbaan oog krijgt voor individuele kwaliteiten.

Daarnaast is het maar de vraag of het beoordelingssysteem het oog voor talent ten volle vraagt en bevordert. Zeker is wel dat er nu meer functioneringsgesprekken worden gehouden dan er beoordelingen worden gegeven. Bij het onderwerp functie-ervulling moet in een beoordeling iets worden gezegd over de kwaliteit van het geleverde werk, de inzet en het gedrag.

Maar er kan zoveel méér relevant zijn dan de functie in engere zin. Drie pelotonscommandanten (om een voorbeeld te nemen) zullen eerst en vooral als zodanig moeten worden beoordeeld. Maar misschien volgt de een ook nog eens een studie, is de ander succesvol teamleider bij een militaire competitie en werd een derde plotseling belast met steunverlening.

Wie past gewoon goed op de winkel en wie komt met allerlei suggesties om zaken te verbeteren? Wie toont morele moed, wie is eigenwijs en wie blijft altijd op de achtergrond? Wie schrijft een artikel of is ook buiten defensie maatschappelijk actief? Van een beoordelaar kan en mag worden gevraagd dat hij kijkt naar iemands toegevoegde waarde. Daarin ligt belangrijk onderscheid tussen de een en de ander. Het is trouwens een kleine moeite iemand zelf te laten opschrijven wat hij heeft gedaan en meent bereikt te hebben. Overigens pleit de nieuwe systematiek van beoordelen ervoor dat elke hoofdofficier en opperofficier die waar dan ook talent con-

stateert een weg zou moeten zoeken om dit onder de aandacht te brengen.

Uitzendingen zijn de 'proof of the pudding'. Te velde krijgen verantwoordelijkheidsbesef, initiatief, samenwerking en andere competenties immers een ander gewicht. Alles draait daar om het verantwoord omgaan met risico's. Het is van groot belang dat juist de bevindingen over de mens en functionaris onder dergelijke omstandigheden worden vastgelegd. Juist onder dergelijke condities kunnen verrassende kwaliteiten worden getoond of juist blijken te verbleken. Als de aandacht zich met name richt op die functionarissen die in positieve zin of in negatieve zin opvallen, kan onnodige werklast mogelijk worden vermeden. Als dit niet gebeurt, kan talent over het hoofd worden gezien of blijft gebrek aan talent verborgen. Kennis van de mens onder die omstandigheden kan ook helpen goede teams te vormen, een juiste combinatie van kwaliteiten te vinden.

In het verlengde daarvan is er een punt van zorg. Talent moet er niet alleen zijn, het moet ook benut kunnen worden. Het zou – ook hier weer een voorbeeld – dodelijk zijn als er voor niet-gebrevetteerde officieren geen mogelijkheden zouden zijn om als luitenant-kolonel een commandofunctie te kunnen vervullen.

De krijgsmacht heeft personeel in diverse soorten en maten. Het is belangrijk dat de organisatie zo vroeg mogelijk in de carrière een beeld krijgt van bijzondere talenten, van toegevoegde waarde. Dat beeld hoeft geen constante te zijn. Soms moeten mensen groeien, soms hebben ze opeens een grens bereikt. De juiste man of vrouw op de juiste plaats kan het verschil betekenen tussen succes of falen. Redenen genoeg om nog eens over de jacht op talent na te denken.

Mededelingen

BATTLEFIELD-TOUR

Ook dit jaar organiseert de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap weer een battlefield-tour. Deze wordt gehouden op zaterdag 25 september a.s. en heeft (uiteraard) een thema uit de operatie Market-Garden. Ditmaal zullen wij aandacht besteden aan de operaties van (delen van) 101 (US) Airborne divisie. Wij volgen in eerste instantie het optreden van 506 Parachute Infantry Regiment. Dit regiment moest op 17 september de verkeersbrug over het Wilhelminakanaal bij Son veroveren. Hoewel de landingen succesvol verliepen, zagen de Duitsers toch kans de brug te vernietigen, waardoor het krappe tijdschema van de grondtroepen voor de eerste keer werd verstoord.

De Duitsers voerden snel versterkingen aan en ondernamen diverse pogingen de inmiddels geopende route richting Grave en Nijmegen af te snijden. Tot tweemaal toe lukte dit ook, noord van Veghel en rond Koeving. Deze Duitse acties en de invloed daarvan op het verloop van de strijd rond Nijmegen en Arnhem staan ook op het programma.

De inleider is kolonels drs. W.J. Hagemeijer, werkzaam bij het Instituut voor Militaire Geschiedenis.

De belangrijkste tijden in het programma zijn:

- 09.15 - 09.50 – ontvangst in hotel 'de Sonnerie' in Son
- 09.00 - 0.930 – bus op station Eindhoven (wacht aankomst trein af vanuit Utrecht om 09.24)
- 09.50 - 09.55 – welkom door of namens de voorzitter KVBK
- 09.55 - 10.35 – inleiding door kolonels Hagemeijer
- 10.35 - 15.30 – per bus langs de bespreekpunten te velde
- 15.30 – per bus naar station Eindhoven en hotel 'de Sonnerie'.

U kunt zich inschrijven voor deelname door het overmaken van € 10 (leden van de KVBK) of € 20 (niet-leden van de KVBK) op gironummer 78828 ten name van Penningmeester KVBK te Vleuten, onder vermelding van battlefield-tour 2004 en de naam/namen van de deelnemer(s). Bij overtekening krijgen leden voorrang op niet-leden en wordt in voorkomend geval het inschrijfgeld gerestitueerd. Alle deelnemers ontvangen medio september een bevestigingsbrief.

Het bestuur van de KVBK moest tot haar leedwezen kennisnemen van het overlijden van de heer

J.J.M. Nijman

erelid van de Vereniging

op 13 augustus 2004. De heer Nijman werd in mei 1997 erelid.

Hieraan lag de volgende considerans ten grondslag: 'Wegens het op voortreffelijke wijze vervullen van de functie van ledenadministrateur van de vereniging gedurende twintig jaar'. De heer Nijman heeft zijn functie op 1 mei 1977 aanvaard. Door zijn betrokkenheid heeft hij een buitengewoon waardevolle bijdrage geleverd aan het functioneren van de Vereniging. Wij verliezen in hem een uiterst betrokken lid, een goed collega en fijn mens. Ons medeleven gaat uit naar zijn familie.

Het bestuur van de KVBK heeft tevens tot haar droefenis kennisgenomen van het overlijden van zijn oud-voorzitter generaal-majoor b.t.

E.R. d'Engelbronner

erelid van de Vereniging

op 13 augustus 2004. Generaal d'Engelbronner was voorzitter van 1967 tot 1972.

Wegens zijn uitzonderlijke verdiensten werd hij op 29 juni 1972 tot erelid benoemd.

Wij verliezen in hem een ware vriend van de vereniging, een erudiet en fijn mens.

Wij leven mee met de familie.

De voorzitter van de KVBK
Generaal-majoor F. Meulman

Het nieuwe veiligheidsbeleid van Zuid-Korea

Dr. K. De Ceuster*

Traditionele allianties onder druk

Op 15 januari 2004 ontsloeg de Zuid-Koreaanse president Roh Moo-hyun zijn minister van Buitenlandse Zaken, Yoon Young-kwan. Dit ontslag was geen gevolg van wezenlijke meningsverschillen die zouden bestaan tussen de president en zijn minister, maar omdat de laatste zijn diplomaten niet voldoende onder controle had. Hoge ambtenaren binnen het ministerie voerden obstructie tegen – sommigen spreken zelfs over sabotage – het presidentiële buitenlandse beleid. Dit ontslag en de spanningen binnen het diplomatieke establishment die eraan ten grondslag liggen, zijn een duidelijke aanwijzing van de ingrijpende koerswijziging die de Zuid-Koreaanse buitenlandse en veiligheidspolitiek ondergaat. Aanleiding voor de spanningen binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken,

en tussen het ministerie en de presidentiële staf vormt Roh Moo-hyuns overtuiging dat het traditionele bondgenootschap met de Verenigde Staten aan herziening toe is. Roh Moo-hyun wil met name een evenwichtigere relatie waarbij beide staten op voet van gelijkheid met elkaar spreken. De Amerikaanse voortrekkersrol wordt niet meer blindelings aanvaard.

Men stelt wel eens dat Roh Moo-hyun de presidentsverkiezingen in december 2002 gewonnen heeft op een golf van anti-Amerikanisme. Hij zou daarbij handig ingespeeld hebben op de emoties die de dood van twee tienermeisjes had losgeweekt onder de Koreaanse bevolking.¹ Een dergelijke analyse gaat echter voorbij aan de fundamentele veranderingen die in de laatste twee decennia opgetreden zijn zowel in Korea als in de regio. Daar komt bij dat net zoals anti-Amerikanisme slechts een uitingsvorm is van veel fundamentele maatschappelijke veranderingen, ook de relatie met de VS slechts één – zij het een wezenlijk – onderdeel is van het buitenlands- en veiligheidsbeleid van Zuid-Korea. Toch is het die relatie die gewoonlijk de meeste aandacht krijgt.

Afgaand op de ronkende verklaringen die steevast afgelegd worden na gemeenschappelijke overlegondes, zou een oppervlakkig waarnemer kunnen constateren dat zelfs in het huidige proces van internationale herpositionering van Zuid-Korea, die bestaande alliantie op het eerste

gezicht onaangetast blijft. Bij nader inzien blijkt deze alliantie echter een grondige herdefiniëring te ondergaan. De onderliggende oorzaak voor deze evolutie ligt bij Noord-Korea, voor iedere Zuid-Koreaanse regering uiteindelijk de ultieme drijfveer en permanente obsessie bij het uittekenen van het buitenlands- en veiligheidsbeleid. Dat de Zuid-Koreaanse regering zijn beleid herprofileert heeft alles te maken met een gewijzigde inschatting van de dreiging van Noord-Korea enerzijds, en een al even gewijzigd antwoord op die dreiging anderzijds. Als het traditionele bondgenootschap met de VS onder druk komt te staan, is dat in grote mate een gevolg van een groeiend verschil in perceptie van die Noord-Koreaanse dreiging.

Toch is het niet zo dat de verschuiving van de Zuid-Koreaanse positie enkel een gevolg zou zijn van de harde Noord-Koreakoers van de Amerikaanse president George W. Bush. Zijn stugge houding heeft de alliantie zeker verder onder druk gezet en de tegenstellingen en meningsverschillen verder uitvergroot. Toch speelt niet zozeer de harde aanpak van Noord-Korea het bondgenootschap parten, maar vooral de schijnbare Amerikaanse onwil rekening te houden met de Zuid-Koreaanse belangen en gevoelens. De ongelijkheid in de alliantie is een relict uit het verleden toen Zuid-Korea economisch en militair afhankelijk was van haast onbeperkte Amerikaanse hulp. Ondertussen heeft Zuid-Korea zich opgewerkt

* De auteur is universitair docent aan de Universiteit Leiden.

¹ In juni 2002 stierven twee dertienjarige meisjes toen ze op weg naar school van de weg gemaaid werden door een Amerikaans militair voertuig. In weerwil van de vraag van de Zuid-Koreaanse regering, maar in overeenkomst met het *Status of Forces Agreement* (SOFA), werden de betrokken Amerikaanse militairen berecht door een Amerikaanse militaire rechtbank en in december 2002 vrijgesproken van enige schuld. Deze vrijspraak deed de emoties in Zuid-Korea sterk oplaaen. Grootschalige betogingen en kaarswakes in het hart van Seoul kleurden de laatste campagneweek van de presidentsverkiezingen.

tot de negende handelsnatie en de elfde grootste economie ter wereld. De trots en het zelfrespect onder het Koreaanse volk en zijn leiders over deze snelle en succesvolle economische ontwikkeling, botst met wat steeds vaker als een arrogante Amerikaanse houding ervaren wordt. De alliantie is niet mee geëvolueerd met de ontwikkeling van Zuid-Korea. Het toegenomen Zuid-Koreaanse zelfvertrouwen en zelfbewustzijn wordt niet weerspiegeld in de ogenschijnlijke onverschilligheid van de Amerikaanse beleidsmakers voor de specifieke Koreaanse situatie. De wijze waarop president Bush in maart 2001 de Zuid-Koreaanse president en kersvers laureaat van de Nobelprijs voor de Vrede Kim Dae Jung publiekelijk de les las, kan daarbij als triest dieptepunt gelden.²

Afgezien van de huidige moeilijke verhouding met de bewoner van het Witte Huis, is er echter de vaststelling dat Zuid-Korea zijn internationale relaties niet meer exclusief laat afhangen van de bilaterale relaties met Washington. Het einde van de Koude Oorlog heeft ook in Oost-Azië het kaartspel grondig herschud. Beide Koreaanse staten hebben ingespeeld op de groeiende internationale onzekerheid door zowel toenadering tot elkaar te zoeken als nieuwe diplomatieke initiatieven te nemen. Zuid-Korea had daarbij het grote voordeel dat het als economische reus in aantocht een aantrekkelijke partner bleek voor zowel de Sovjet-Unie als de Volksrepubliek China (hierna China). Noord-Korea compenseerde zijn groeiende internationale isolement en economische teloorgang door zich enerzijds als nucleaire mogendheid te profileren, terwijl het anderzijds een diplomatiek charmeoffensief inzette vooral naar de EU. Zuid-Korea zag het einde van de Koude Oorlog als een gelegenheid de vastgeroeste structuren in beweging te brengen. Vanonder de Amerikaanse defensieparaplu die zelfs de regering van Roh Moo-hyun niet ter discussie stelt, onderneemt de Zuid-Koreaanse regering pragmatische pogingen de verzo-

ning op het Koreaanse schiereiland vooruit te helpen. Na de democratisering van Zuid-Korea, wacht nu nog de hereniging van Korea als belangrijke historische taak. Vanuit de overtuiging dat het aan het volk is zijn eigen toekomst uit te tekenen, lieten de democratisch verkozen leiders van Zuid-Korea de traditionele afwachtende houding varen, in ruil voor een actieve rol in het bepalen van een beleid van verzoening en ontspanning.

Nationalisme als historisch motief

De herwonnen Zuid-Koreaanse assertiviteit is in zeker opzicht een antwoord op een moderne geschiedenis die bulkt van onmondigheid. Als in de tweede helft van de negentiende eeuw Korea geconfronteerd wordt met het

westerse imperialisme dat het land wil opengooien voor de internationale handel, loopt het, al verzwakt door interne onrust, vast in verregaande besluiteloosheid en politieke verdeeldheid. Als Korea uiteindelijk ten prooi valt aan het Japanse kolonialisme, is dat ook te wijten aan de

² Naar aanleiding van de historische topontmoeting in Pyongyang in juni 2000 tussen de Zuid-Koreaanse president Kim Dae Jung en de Noord-Koreaanse leider Kim Jong Il, werd Kim Dae Jung later in het jaar gelauwerd met de Nobelprijs voor de Vrede voor zijn jarenlange strijd voor democratisering in Zuid-Korea en zijn politiek van engagement en vreedzame samenwerking met Noord-Korea. Ook al kreeg Kim Dae Jung tijdens zijn bezoek aan Washington pro forma steun voor zijn 'Zonneschijnbeleid', de donderpreek die George Bush afstak over Noord-Korea was een publieke terechtwijzing, zo het al geen kaakslag was voor de Zuid-Koreaanse president.

Generaal Yoshijiro Umezoo tekent de Japanse overgave aan boord van het Amerikaanse slagschip Missouri voor de kust bij Tokio, 6 september 1945

(Foto: collectie IMG/KI)

delijk zou Japan twee oorlogen over Korea uitvechten, en het land als kolonie inlijven nadat het zich van zowel Brits als Amerikaans begrip daarvoor verzekerd had.³

De gevolgen van de Japanse kolonisering hangen nog steeds als een zwarte schaduw over het Koreaanse schiereiland.

Beide Koreaanse staten putten hun historische legitimiteit uit het verzet daartegen, terwijl ze de ander een dergelijke legitimiteit ontzeggen. Allebei enten ze zich op de stam van het historisch nationalisme. Daarbij baseren ze zich evenwel op een andere tak. De nationalistische beweging is nooit eenvormig geweest. Het moderne nationalisme vindt zijn oorsprong in Korea onder hervormingsgezinde intellectuelen die in het nationalisme een ideologische kracht zochten die de bevolking kon mobiliseren in de strijd voor het behoud van de nationale soevereiniteit. Daartegenover stond hun ideaalbeeld van de moderne natiestaat. De kolonisering verdeelde de nationalistische beweging in twee kampen. Radicale nationalistena namen de wapens op om de onmiddellijke onafhankelijkheid te herwinnen. Gematigde nationalistena beschouwden de herovering van Korea's onafhankelijkheid als de eindfase van een geleidelijk proces van nationale heropstanding. Zij bogen het hoofd voor de koloniale macht, en kwamen zo in meer of mindere mate in de collaboratie met Japan terecht. Het is langs deze breuklijn dat ook een ideologische tweedeling zich aftekende. Tot vandaag bestaat naast de meest in het oog springende ideologische twee-

spalt tussen een liberaal-kapitalistisch en een totalitair-communistisch model, deze historisch relevante intellectuele breuklijn die het schiereiland verdeelt. Opmerkelijk daarbij is dat deze tweedeling niet volledig gelijk loopt met de 38° breedtegraad, de demarcatielijn tussen Noord- en Zuid-Korea, maar de Koreaanse natie verdeelt langs de as zelfbeschikking-afhankelijkheid.⁴

Na de Japanse capitulatie in 1945 was nationale zelfbeschikking een thema waaromheen bijna alle politieke krachten verenigd waren. De geallieerden achtten het echter niet opportuun het Koreaanse volk over zijn eigen toekomst te laten beslissen. Het land werd opgedeeld in twee bezettingszones, terwijl de onafhankelijkheid op de lange baan werd geschoven. De aanwezigheid van de twee bezettingsmachten vertekende de politieke machtsverhoudingen en zette een precedent voor de toekomst. Om politiek aan de bak te komen was het niet zozeer nodig steun onder de bevolking te verwerven, maar om in de gunst van de bezetter te komen. De vervlechting van binnenlandse poli-

³ In amper één decennium trok Japan tweemaal ten oorlog over Korea: in 1895 bevocht het China, in 1904 versloeg het Rusland. Voor Japan tot formele kolonisering van Korea overging, had het via diplomatieke weg ook het fiat van de Amerikaanse en Engelse regering gekregen. In 1905 isoleerde Japan Korea internationaal door zijn diplomatieke rechten op te slokken via het protectoraatsverdrag. De volledige kolonisering werd beslecht in 1910 met het annexatieverdrag. Tot de Japanse capitulatie in 1945, ging Korea onder het koloniale juk gebukt, een periode die tot vandaag diepe sporen nalaat in het collectieve geheugen.

⁴ De aantrekkingskracht die Noord-Korea tot vandaag op sommigen in het Zuiden uitoefent heeft juist te maken met deze roep om zelfbeschikking die door Kim Il Sung tot mantra van het Noord-Koreaanse regime werd verheven. De 'Juche' leer die het marxisme-leninisme als kern van de Noord-Koreaanse ideologie verdrongen heeft, is niets anders dan een opgeblazen interpretatie van het recht op politieke, economische, militaire, en culturele zelfbeschikking. Het is deze historisch gedragen en intellectueel diepgewortelde visie die de levensvatbaarheid van het Noord-Koreaanse regime mee helpt verklaren.

tiek met de belangen van de betreffende grote mogendheden, maakten Korea tot een onontwarbaar kluwen dat enkel polarisatie in de hand werkte. De ontlading kwam met de Koreaanse oorlog, waar onder het mom van een Koude-Oorlogsconflict in essentie een burgeroorlog werd uitgevochten. Dat de Koreaanse oorlog technisch gezien nog steeds niet is afgelopen – een vredesakkoord is nog steeds niet bereikt – is in de ogen van nogal wat Koreaanse intellectuelen onvermijdelijk verbonden met het onvoltooide proces van ontvoogding van het Koreaanse volk.

Ontvoogding was de essentie van de *Minjung*-beweging die in de jaren tachtig aan de bakermat stond van de democratisering in Zuid-Korea. 'Minjung'-historici meenden dat het Koreaanse volk zijn geschiedenis was ontstolen door opeenvolgende autoritaire regimes. In een erg finalistische kijk op de geschiedenis stelden zij dat het volk zijn historische subjectiviteit moest heroveren door zijn macht te herstellen. Op het moment dat de democratisering een feit zou zijn, volgde een tweede belangrijke horde op weg naar de nationale zelfvervulling: de hereniging, het alfa en omega van iedere politicus in Korea, zowel in Noord als Zuid.

Zuid-Koreaanse democratisering

De 'Minjung'-beweging zette de intellectuele aanval op de autoritaire regimes in door de legitimiteit van opeenvolgende Zuid-Koreaanse regimes te betwisten. Voor een staat die het nationalisme hoog in het vaandel voert, was het bepaald vervelend dat zijn historische aanspraak op de geest van de één-maart-(1919)-onafhankelijkheidsbeweging ter discussie werd gesteld.⁵ Bovendien kreeg de 'vader des vaderlands' Syngman Rhee steeds meer kritiek. Zonder noemenswaardige machtsbasis, ging hij een alliantie aan met die sociale groeperingen die onder vuur lagen wegens vermeende collaboratie. Eigenbelang

Noord-Koreaanse propagandaposter
 'Laten we vastberaden zijn in de strijd om de overwinning op het imperialisme' (Bron: collectie W. van der Bijl en R. de Groen)

triomfeerde boven nationaal belang; de waterdragers van het Japanse bewind van weleer wierpen zich na de bevrijding op tot slippendragers van de Amerikaanse belangen. Niet een populair plebisciet maar Amerikaanse erkenning garandeerden politieke legitimiteit en macht.⁶

Laat Zuid-Korea's naoorlogse politieke geschiedenis zich lezen als een opeenvolging van autoritaire regimes, de bevolking liet zich van tijd tot tijd wel gelden. Zo werd Syngman Rhee in 1960 uit de macht verdreven door een breedgedragen scholierenopstand. Het democratische experiment dat daarop volgde werd echter na dertien maanden door het leger in de kiem gesmoord. Park Chung Hee regeerde vervolgens met harde hand tot hij in 1979 door zijn eigen veiligheidschef werd vermoord. Ook nu weer werd de democratische fase die volgde, bruusk afgebroken door een militaire coup. De brutale onderdrukking van de volksoptocht in de provincie Kwangju in mei 1980, is Chun Doo Hwan echter blijven achtervolgen. Naast de parlementaire oppositie, die erg weinig slagkracht had, organiseerde het democratische

verzet zich tot een ware tegencultuur. De marteldood van een student in februari 1987 bleek de druppel die de spreekwoordelijke emmer deed overlopen. Na een hete lente van massale

⁵ De Zuid-Koreaanse staat ziet zich als erfgenaam van de één-maart-(1919)-onafhankelijkheidsbeweging, toen 33 vooraanstaande Koreanen een onafhankelijkheidsverklaring tekenden. De onafhankelijkheidsbetogingen die vervolgens door het hele land uitbraken waren het eerste massale publieke verzet tegen de Japanse kolonisering. In het verleden van de één-maart-beweging werd in Shanghai een voorlopige regering-in-ballingschap opgericht. Dat de erfgenamen van de één-maart-beweging grotendeels in de collaboratie terecht kwamen is zeer lang discreet verzwegen. Noord-Korea beroept zich op het guerrillaverleden van Kim Il Sung om zich als ware vertegenwoordiger van de Koreaanse natie te presenteren.

⁶ Formeel bestonden er democratische instellingen, maar een doorgedreven terreurcampagne in aanloop naar de eerste parlementsverkiezingen die ieder politiek verzet de mond snoerde, en de lange traditie van verkiezingsmanipulatie die de autoritaire regimes daarna kenmerkte, maakten van enige populaire vertegenwoordiging een lachertje. Een historische parallel voor het belang van Amerikaanse 'instemming' met en erkenning van de Zuid-Koreaanse presidenten is te vinden in de investituur die de Koreaanse koning in het pre-moderne Korea uit handen van de Chinese keizer ontving.

betogingen zwichtte Chun Doo Hwan voor de politieke eis tot directe presidentsverkiezingen. Deze op het eerste gezicht beperkte concessie maakte echter de weg vrij voor een geweldloze en geleidelijke overgang naar een waar democratisch bestel. De kroon leek op het werk gezet toen Kim Dae Jung in december 1997 als presidentskandidaat van de oppositie zonder institutionele weerstand werd gekozen.⁷

Met het democratiseringsproces nam ook het publieke debat toe. De democratie eiste zijn rechten op. De uitvoerende macht had geen vrijgeleide meer maar moest verantwoording afleggen voor het gevoerde en geplande beleid. Zowel het parlement als de publieke opinie, bij monde van NGO's en de media, gingen zo een belangrijke rol spelen in het (bij)sturen van het

regeringsbeleid. Niet de parochiale belangen van een kleine groep, maar 's lands belang – lees: de belangen van het Koreaanse volk – kregen de overhand. Doofpotoperaties waren voortaan uit den boze. Schandalen uit het verleden werden opgerakeld en oude

boegbeelden kwamen onder vuur te liggen.⁸ Ook de buitenlandse politiek was aan heroriëntatie toe. In plaats van Korea's belangen zonder veel debat te laten samenvallen met de belangen van de VS in de regio, een houding die van oudsher ingegeven

⁷ Verdeeldheid onder de oppositie bracht in 1988 de regeringskandidaat en oud-strijdmakker van Chun Doo Hwan, Roh Tae Woo aan de macht. Kim Young Sam, die vreesde dat vanuit de oppositie het presidentschap veroveren erg moeilijk zou zijn, ging in 1990 een alliantie aan met de regeringspartij om zo van binnenuit een greep naar het hoogste ambt te doen. In 1993 slaagde hij in die poging. Met Kim Young Sam kwam een president aan de macht met een voorgeschiedenis in de parlementaire strijd tegen de dictatuur. Zijn alliantie met de erfgenamen van de dictatuur blijft hem achtervolgen. Zijn belangrijkste bijdrage tot de democratisering van Korea is de neutralisering van de strijdkrachten. Daardoor effende hij het pad voor Kim Dae Jung om, als presidentskandidaat van de oppositie, de macht in 1998 te veroveren. Bij eerdere verkiezingen had het leger nog met zoveel woorden te verstaan gegeven dat een overwinning van Kim Dae Jung niet getolereerd zou worden.

⁸ Eén van de taboe-onderwerpen uit het verleden was het veiligheidsbeleid. Zowel pers als parlement stelden vragen bij sommige uitwassen die ontstaan waren als gevolg van het ontbreken van een democratische controle. Zo kwam het hoge aantal doden onder recruten in de Zuid-Koreaanse strijdkrachten aan bod in parlementaire commissies en kwamen burgerbewegingen in het verweer tegen de overlast die Amerikaanse militaire bases veroorzaakten voor de omwonenden.

Noord-Koreaanse vluchtelingen gedood bij Yongsan tijdens nachtelijke aanval door guerilla's, 25 augustus 1950

(Foto: collectie IMG/KL)

was door de militaire afhankelijkheid van Zuid-Korea, ontwikkelden de democratische regeringen van Zuid-Korea geleidelijk aan een buitenlands beleid dat in eerste instantie beantwoordde aan de belangen en noden van Korea zelf. Deze heroriëntatie sloot bovendien naadloos aan bij het einde van de Koude Oorlog en de ingrijpende veranderingen in de internationale machtsverhoudingen die dat met zich meebracht.

Stabiliteit tijdens de Koude Oorlog

Terugblikkend was de Koude Oorlog een periode van opmerkelijke internationale stabiliteit. Zelfs op het Koreaanse schiereiland, waar een gewapend incident langs de gemilitariseerde zone nooit veraf is, boden de schijnbaar onwrikbare allianties voor alle partijen een vorm van zekerheid. Ook al laaide de spanning bij momenten hoog op – en incidenten zijn er voldoende geweest – de respectieve bondgenoten hadden steevast een stabiliserende functie die ervoor zorgde dat alle brandjes snel in de kiem gesmoord werden. Daartegenover staat dat diezelfde stabiliserende rol er ook toe bijdroeg dat geen van de Koreaanse staten een geloofwaardige inspanning ondernam (moest ondernemen) om de bestaande spanning af te bouwen. Sinds de stichting van beide staten in 1948 stonden ze als twee kemphanen tegenover elkaar. Toegeven werd beschouwd als een teken van zwakte. Overtroeven was de boodschap, waarbij legitimiteit het motief was. Deze stugge dogmatische houding lieten beide Koreaanse staten enkel varen op ogenblikken dat internationale ontspanning de onvoorwaardelijke steun die ze genoten van hun bondgenoten ter discussie leek te stellen. Dialoog werd dan een korte-

termijnoplossing, terwijl tezelfdertijd plannen werden gesmeed de eigen defensiecapaciteit op te krikken en autonomer te maken.

In het opbod tussen beide staten had Noord-Korea aanvankelijk de beste uitgangspositie.

Hoe onwaarschijnlijk
het vandaag ook lijkt,
ooit ging het Noord-Korea
voor de wind.

Economisch was het tot de jaren zeventig ver vooruit op Zuid-Korea. Generieuze economische hulp van zijn bondgenoten en het strakke keurslijf van een planeconomie liet het noorden toe de economie in marstempo weder op te bouwen. De successen die het daarbij oogstte zorgden er ook voor dat het vooral in de derde wereld zijn geloofwaardigheid versterkte. Bogend op zijn antikolonialisme werd

Noord-Korea zo één van de voorvechters van de Beweging van Nietgebonden Landen.

In het Zuiden leek de moedeloosheid onder het bewind van Syngman Rhee te overheersen. Een politiek corrupt regime overleefde dankzij een systeem van cliëntelisme, maar had geen oog voor een doordachte economische heropbouw. Het land zat aan de grond en leek niet te geloven dat het overeind kon klauteren. Het was deels frustratie over de economische afhankelijkheid van de VS die Park Chung Hee tot zijn dirigistische ontwikkelingsbeleid dreef. Hij beoogde enerzijds de achterstand met het Noorden in te lopen, en anderzijds Zuid-Korea's chronische afhankelijkheid van Amerikaanse hulp af te bouwen. Zolang de militaire kloof met het Noorden niet gedicht was, was het tezelfdertijd zaak de intensieve defensierelatie met Washington warm te houden. Internationale ontwikkelingen in het begin van de jaren zeventig deden Seoul echter twifelen aan de Amerikaanse

VN-troepen passeren de demarcatielijn tussen Noord- en Zuid-Korea tijdens terugtrekking uit de Noord-Koreaanse hoofdstad Pyongyang, 1950

(Foto: US Department of Defense; collectie: IMG/KI)

defensiegarantie. Het zware en chemische industrialiseringsprogramma dat Park Chung Hee in de jaren zeventig afkondigde, was er ook op gericht een autonome defensieindustrie op te bouwen en zo zelfstandiger te worden.⁹ Die zelfstandigheid was echter steeds gekwalificeerd. De vs wantrouwen de Zuid-Koreaanse plannen en vreesden een wapenwedloop op het Koreaanse schiereiland. In ruil voor Amerikaanse militair-technologische hulp werd Zuid-Korea wel in een keurslijf gedwongen. Zo kon het Zuid-Koreaanse leger jarenlang geen raketten met een reikwijdte van meer dan 112 mijl ontwikkelen.¹⁰ Het Amerikaanse wantrouwen tegenover Zuid-Korea gaat overigens terug tot de Koreaanse oorlog, toen Syngman Rhee weigerde het wapenstilstandsverdrag mee te ondertekenen. Hij was vastberaden het Noorden onder de voet te lopen. Afgezien van alle tactische overwegingen is dit een historische reden waarom de operationele

controle over de Zuid-Koreaanse strijdkrachten nog steeds bij een Amerikaanse militair berust.

Frustratie over de economische afhankelijkheid van de vs hadden Park Chung Hee aangezet tot zijn doorgedreven economische ontwikkelingsbeleid. Omwille van evidente geopolitieke redenen bleef het voor Zuid-Korea onvermijdelijk nauwe politieke en militaire contacten met de vs te handhaven. Zuid-Koreaanse presidenten mogen dan binnenskamers vaak dwarsgelegen hebben tegenover Amerikaanse presidenten, voor de buitenwereld was het duidelijk dat de Zuid-Koreaanse leiders zich compleet in de schaduw stelden van de Amerikaanse bondgenoot. Afgezien van de praktische voordelen in de machtsverhoudingen op het schiereiland, had dat ook een belangrijk intern doel. De boodschap dat de Amerikaanse regering de Zuid-Koreaanse autoritaire leiders als bondge-

noten aan de borst drukte, bezorgde ze de nodige compensatie voor het binnenlandse tekort aan legitimiteit.¹¹

Economie als hefboom

De politiek-militaire machtsverhoudingen op het Koreaanse schiereiland zouden in de loop van de jaren tachtig kantelen in het voordeel van Zuid-Korea. Terwijl Noord-Korea vanaf het begin van de jaren tachtig op de grenzen van zijn planeconomisch model stootte, en daar de aanzet lag voor de economische teloorgang die zijn dieptepunt in de tweede helft van de jaren negentig zou kennen, begon Zuid-Korea's dirigistische ontwikkelingsmodel vanaf de tweede helft van de jaren tachtig steeds meer vruchten af te werpen. Naarmate de levensstandaard in het Zuiden steeg, daalde die in het Noorden. De Olympische Spelen van Seoul in 1988 kwamen op een cruciaal moment voor Zuid-Korea. Seoul kon de wereld tonen dat het geen ontwikkelingsland meer was. Koreaanse producten veroverden een steeds prominentere plaats op de internationale markt. Diplomatiek oogste het bovendien een belangrijk succes door Pyongyangs bondgenoten te verwelkomen tijdens de Spelen. Het Oostblok negeerde niet enkel Pyongyangs oproep voor een boycot, het bleek bovendien geïnteresseerd in economische samenwerking en handel met Zuid-Korea. Ook China, dat onder Deng Xiaopings leiding de weg van marktgerichte hervormingen was ingeslagen, keek met belangstelling naar het model van snelle economische ontwikkeling onder een autoritaire hand.¹²

Roh Tae Woo zou Zuid-Korea's economische successen gebruiken als hefboom om de bondgenoten van Noord-Korea voor zich te winnen. De Olympische Spelen boden een ideale gelegenheid een charmeoffensief te starten. Roh kondigde zijn *Nordpolitiek* af die economische samenwerking loskoppelde van een verbetering van de politieke betrekkingen, een initiatief dat niet enkel Pyong-

⁹ Park Chung Hee's twijfel over de Amerikaanse defensiegarantie was een gevolg van o.a. Nixons Guam-doctrine (1969) die de Amerikaanse bondgenoten oproep meer inspanningen te leveren voor de eigen defensie, de terugtrekking van een deel van de Amerikaanse troepen uit Zuid-Korea, en verbetering van de betrekkingen tussen de VS en China. Het was overigens rond diezelfde tijd (1972) dat hij een clandestien programma voor de ontwikkeling van een nucleair wapen liet aanvatten. Don Oberdorfer, *The Two Koreas. A Contemporary History* (London: Little, Brown and Company, 1998) pp. 69-74.

¹⁰ Park Chung Hee lanceerde het raketprogramma op hetzelfde ogenblik als zijn nucleaire wapenprogramma. Omdat hij de Amerikaanse rakettechnologie verder had ontwikkeld zonder medeweten van Washington, dwong de VS in 1979 een beperking van de radius van Zuid-Korea's raketten af. Ook al stelde Zuid-Korea deze beperking vanaf het einde van de jaren tachtig ter discussie, toch was het pas tijdens het presidentschap van Kim Dae Jung dat het, ook als antwoord op het Noord-Koreaanse raketprogramma, Amerikaanse instemming verwierf voor de verwerving en ontwikkeling van middellange afstands-raketten. Zie hierover o.a. Selig S. Harisson, *Korean Endgame. A Strategy for Reunification and U.S. Disengagement* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002), pp. 253-6.

¹¹ Loftuitingen op Park Chung Hee mogen sinds de economische crisis van 1997 dan wel weer *salonfähig* zijn, zijn bewind is steeds betwist geweest. Niet enkel internationale turbulenties deden Park in 1972 besluiten de erg repressieve 'Yushin' grondwet uit te roepen, ook de onverwacht goede score van Kim Dae Jung in de presidentsverkiezingen zat hem niet lekker. Dat Amerikaanse regeringen amper reageerden op binnenlandse repressie in Zuid-Korea, had alles te maken met de Noord-Koreaanse dreiging en de noodzaak van politieke stabiliteit in het zuiden. Vanuit het standpunt van de Zuid-Koreaanse bevolking is dat echter een onaanvaardbare perfide logica die mee aan de basis ligt van het latente anti-Amerikanisme in de Zuid-Koreaanse samenleving.

Een schoolvoorbeeld van hoe belangrijk Amerikaanse erkenning was voor binnenlandse doeleinden was het bezoek dat Chun Doo Hwan in februari 1981 bracht aan Ronald Reagan, een *quid pro quo* voor de omzetting van de doodstraf voor Kim Dae Jung in levenslange opsluiting (en uiteindelijk huisarrest en verbanning). Hij verstevigde zijn machtspositie in Seoul aanzienlijk door erkend en ontvangen te worden door de Amerikaanse president. Een getuigenis van deze hele episode is te vinden in William H. Gleysteen Jr., *Massive Entanglement, Marginal Influence. Carter and Korea in Crisis* (Washington, DC: The Brookings Institution, 1999) pp. 171-89.

¹² Na de boycot van de Olympische Spelen van Los Angeles in 1984, konden noch de Sovjet-Unie, noch China zich nog een afwezigheid op het internationale sporttoneel veroorloven. Uiteindelijk zou enkel Cuba de oproep tot boycot van Pyonyang volgen.

yangs bondgenoten ten doel had, maar ook gericht was op de Noord-Koreaanse leiders. Dat met Noord-Korea de kloof en het wantrouwen erg groot was, maakte dat de economische contacten met Pyongyang zich slechts schoorvoetend ontwikkelden. Noord-Korea's bondgenoten hadden minder scrupules, gedreven door een tekort aan consumptieartikelen die de bevolking moest paaien.

Voor de Sovjet-Unie onder het nieuwe bewind van Michail Gorbatsjov keek meer dan begerig naar Zuid-Korea dat klaarstond met economische hulp en investeringen.

Deng Xiaopings marktgerichte hervormingen in China sloten op hun beurt naadloos aan bij het mercantilisme van de Zuid-Koreaanse overheid.

De Sovjet-Russische honger naar Zuid-Koreaanse investeringen vormde voldoende argument voor Seoul aan te dringen op diplomatieke betrekkingen. Enkel diplomatieke banden kon Zuid-Koreaanse investeerders voldoende garanties bieden. Bovendien hadden Gorbatsjov en zijn ploeg ook minder scrupules met het dumpen van de hardleerse Noord-Koreanen. China vond het moeilijker de politieke stap naar de aartsvijand van zijn traditionele bondgenoot te zetten. Toch ging ook China in 1992 over tot het aanknopen van diplomatieke betrekkingen met Seoul, zonder tegelijkertijd een Amerikaanse erkenning van Noord-Korea te eisen. Opmerkelijk is dat sindsdien zowel China als Rusland een beleid van 'equidistantie' tegenover beide Koreaanse staten aanhouden; een beleid dat het best aansluit bij hun eigen belangen.¹³

Ook al valt de 'Nordpolitiek' van Roh Tae Woo te lezen als een voortzetting van de aloude strategie Noord-Korea zoveel mogelijk te isoleren, toch was er tegelijkertijd een niet onaanzien-

Een uitgeput Koreaans meisje met haar broertje op de rug voor een M-26 tank, Haengju, juni 1951

(Foto: US Department of Defense; collectie: IMG/KL)

lijke breuk met het verleden. Zo aanvaardde Zuid-Korea dat staten diplomatieke betrekkingen onderhielden met zowel Seoul als Pyongyang. Het was overigens eveneens in 1991 dat beide Koreaanse staten toetraden tot de VN. Bovenal hoopte Roh Tae Woo dat verbeterde betrekkingen met Pyongyangs traditionele bondgenoten ook zouden resulteren in betere relaties met Noord-Korea. Dat Noord-Korea uiteindelijk inderdaad de weg naar de onderhandelingstafel vond, kan echter niet zonder meer als een Zuid-Koreaanse overwinning gezien worden.

Terwijl het Oostblok in elkaar klapte en Noord-Korea in een steeds groter diplomatiek en economisch isolement terecht kwam, zag het zich genoodzaakt de uitgestoken Zuid-Koreaanse hand te grijpen. Na een aantal overleg-rondes sloten beide staten in december 1991 een 'verdrag over verzoening, non-aggressie, en uitwisseling en samenwerking,' kort daarop gevolgd door een verdrag over denuclearisering van het Koreaanse schiereiland.¹⁴ Toch zouden die akkoorden al snel een dode letter worden. De ongelijkheid van de gesprekspartners

¹³ De Sovjet-Unie knoopte in 1990 officieel diplomatieke betrekkingen met Zuid-Korea aan, China volgde in 1992. Don Oberdorfer, *The Two Koreas*, pp.198-228, 239-48. De barst tussen de Sovjet-Unie en Noord-Korea ten tijde van Gorbatsjov werd een breuk tijdens het Russische presidentschap van Boris Yeltsin. Hij annuleerde het defensieverdrag van 1961 met Noord-Korea en eiste een terugbetaling van de 3,5 miljard dollar uitstaande schuld met Moskou. Vladimir Poetin heeft daarentegen de banden met Noord-Korea weer aangehaald, en een nieuw vriendschapsverdrag getekend. Rusland probeert via Noord-Korea strategisch weer een rol van betekenis te spelen in de regio.

¹⁴ Dit laatste akkoord stipuleerde dat beide staten zich ertoe verbonden geen nucleaire wapens te testen, ontwikkelen, produceren, ontvangen, bezitten, opslaan, opstellen, noch gebruiken; en geen nucleaire opwerkingsinstallaties, noch uraniumverrijkings faciliteiten te bezitten. Ondertussen weten we dat dit een akkoord was dat gedoemd was te mislukken. Onder Amerikaanse druk werd de drempel voor Pyongyang zo hoog gelegd dat het onmogelijk kon toestemmen. Met name het controlemechanisme dat toegang zou verlenen tot militaire domeinen was een onaanvaardbare eis voor het Noord-Koreaanse leger. Zie hierover Leon V. Sigal, *Disarming Strangers. Nuclear Diplomacy with North Korea* (Princeton: Princeton University Press, 1998), pp. 39-44.

droeg daartoe zeker bij. Net zoals Zuid-Korea vanuit een sterke positie aan de onderhandelingstafel was aan- geschoven, kwam Noord-Korea van- uit een positie van zwakte, wat een onvermijdelijke hypotheek op de akkoorden legde.

Roh Tae Woo en zijn opvolgers ge- bruikten de economie niet enkel als hefboom om beweging te krijgen in de betrekkingen met de Sovjet-Unie en China. Ze werden ook gedreven door een economische imperatief. Te lang was het land afhankelijk van de VS als afzetmarkt en van Japan als invoerland. Dat resulteerde in respec- tievelijk chronische handelsoverschot- ten met de VS en een chronisch deficit met Japan dat overheersend bleef als toeleverancier van technologie. Deze afhankelijkheid maakte Zuid-Korea erg kwetsbaar voor conjunctuur- schommelingen in beide landen. Een koude douche was het al helemaal toen de VS in de loop van de jaren tachtig met handelssancties dreigden als antwoord op het Amerikaanse handelsdeficit met Zuid-Korea.¹⁵ Ook Japan en de EU aanvaardden niet lan- ger dat Zuid-Korea zijn markt herme- tisch afsloot. De druk om zich als een verantwoordelijke speler in de in- ternationale economie te gedragen groeide naarmate het belang van de Koreaanse economie in de wereld toenam. Kim Young Sams antwoord was een omhelzing van de globalise- ringsgedachte.

Het besef was gegroeid dat om de Zuid-Koreaanse economie op wereldvlak concurrerend te laten zijn, een open economie met vrije concurrentie de beste opties bood.

Parallel aan een (geleidelijke) libera- lisering van de binnenlandse markt, wierpen Zuid-Koreaanse bedrijven zich op internationale expansie. Azië is ondertussen een belangrijke pro- ductiebasis geworden voor de Kore- aanse conglomeraten. Met de stijgen-

de loonlast in Zuid-Korea is er heel wat productiecapaciteit gedeloca- liseerd naar goedkopere landen in Zuidoost-Azië en China. Daarnaast is Azië, en in het bijzonder China een belangrijke afzetmarkt voor Zuid- Koreaanse producten geworden. Sinds diplomatieke betrekkingen aange- knoopt zijn met Peking heerst er een ware China-boom in Zuid-Korea. Het laat zich aanzien dat China in de toe- komst een steeds belangrijker econ- omische partner voor Zuid-Korea wordt.¹⁶

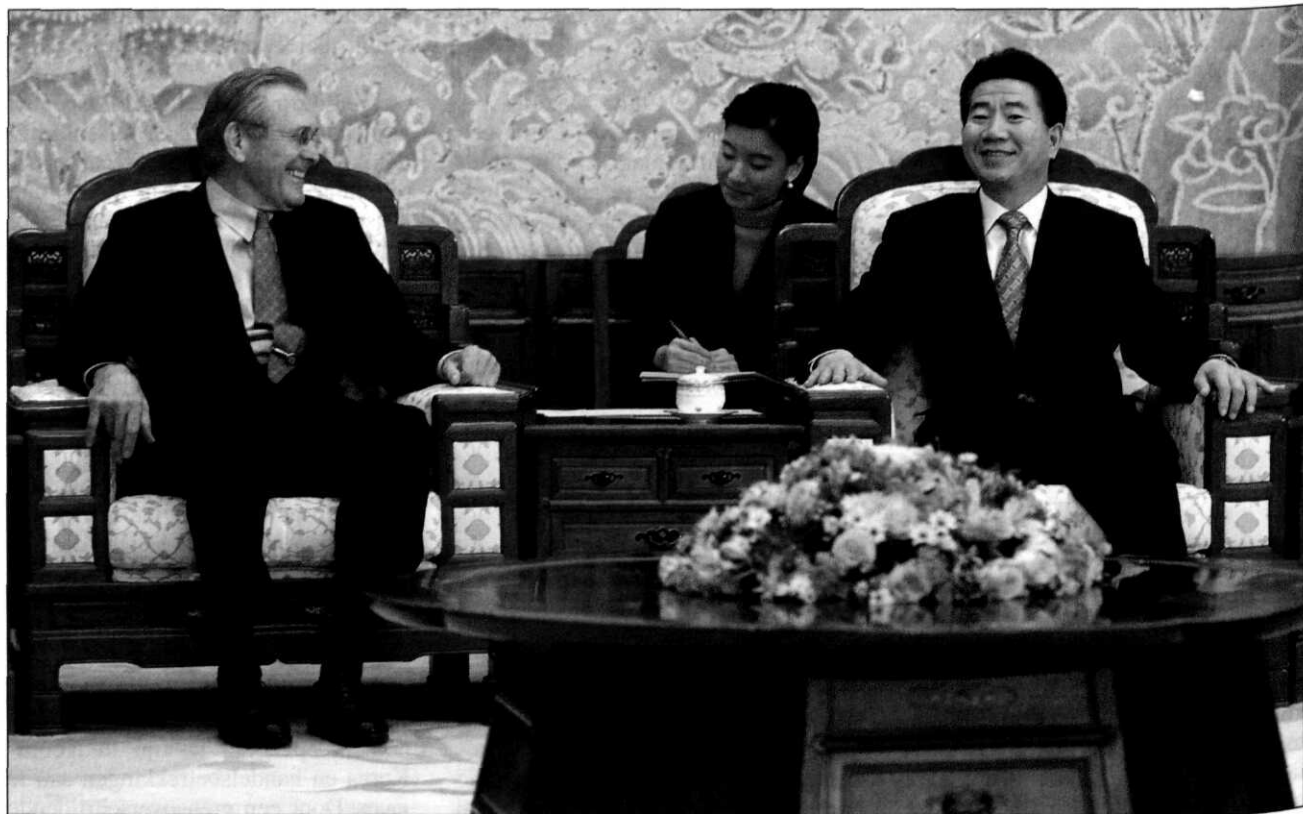
De toekomstvisie van de Zuid-Kore- aanse president Roh Moo-hyun spreekt wat dat betreft boekdelen. In het kader van zijn beleid voor vrede en welvaart in Noordoost-Azië wil hij van Zuid-Korea een *business hub* maken in Oost-Azië, waarbij Zuid- Korea als logistiek en administratief centrum voor de internationale handel in de regio gaat functioneren. Dat idee is gebaseerd op de geografisch strate- gische ligging van Korea in een regio met een bevolking viermaal zo groot als de EU, waarbinnen nu al twintig procent van de wereldhandel plaats- vindt. Het is een visie die gebaseerd is op economische ontwikkeling en sa- menwerking in plaats van ideologi- sche confrontatie en spanning. Uitein- delijk is het eveneens een visie die beoogt Noord-Korea te ontsluiten en zijn plaats te geven in een economisch voorspoedige toekomst. Roh Moo- hyun zet met die visie het economi-

sche luik van Kim Dae Jungs 'Zonne- schijn'-beleid onverdroten verder.

Nergens zijn de veiligheidsaspecten van economische samenwerking dui- delijker als in de interkoreaanse be- trekkingen. In plaats van Pyongyang te isoleren, koos Kim Dae Jung voor een beleid van engagement, zowel economisch als diplomatiek. Daar waar Roh Tae Woo zich niet verzette tegen diplomatieke betrekkingen met Noord-Korea, riep Kim Dae Jung Zuid-Korea's bondgenoten actief op diplomatieke betrekkingen aan te knopen. Het was zijn overtuiging dat de jarenlange politiek van isolement en confrontatie enkel hadden geleid tot spanning en onzekerheid. Een beleid van constructief engagement zou Noord-Korea uit zijn isolement halen, waardoor het zich minder bedreigd zou voelen, en zich dus ook minder als zodanig zou opstellen. Kim Dae Jung riep Koreaanse onder- nemers op actief te zijn in Noord- Korea en handelsbetrekkingen aan te gaan. Door een grensoverschrijdende economische vervlechting, zou ook Pyongyang steeds meer te verliezen hebben bij oplopende internationale spanning. Niettegenstaande de aan- houdende militaire confrontatie zijn de interkoreaanse economische be- trekkingen al een heel eind opgescho- ten. Al is de Noord-Koreaanse econo- mie, of wat ervan overblijft, verre van exportgericht, toch is de impact van de Zuid-Koreaanse hulp en investe-

¹⁵ Het was erg wrang voor Zuid-Korea dat het net de VS waren die druk uitoefende op de Zuid-Kore- aanse overheid om de landbouwmarkt te liberaliseren. In de loop van de jaren negentig bezweek de Koreaanse regering en stelde eerst de markt open voor invoer van Amerikaans vlees, nadien was tabak aan de beurt. Boerenbewegingen blijven zich – vaak gewelddadig – verzetten tegen de opening van de landbouwmarkt. Chronische schuldenlast, arbeidsintensieve kleinschalige land- bouw, en beperkte mechaniseringsmogelijkheden maken dat de Koreaanse landbouw internatio- naal niet mee kan concurreren. De overtuiging onder landbouwers leeft dat ze steeds weer het gelag moeten betalen en politiek niet in tel zijn. De sociale achterstelling sinds de industrialise- ring van start ging is een probleem dat steeds acuter wordt. Zo ligt bijvoorbeeld ook het net gera- tificeerde vrijhandelspact met Chili onder vuur van de boeren die vrezen overspoeld te worden door goedkoop Chileens fruit.

¹⁶ In oktober 2003 maakte het Zuid-Koreaanse ministerie van handel bekend dat China de belang- rijkste exportmarkt was geworden, de VS daarmee van de eerste plaats verdringend. En de groei van de export naar China blijft spectaculair stijgen. Gedreven door de verkoop van wagens en halfgeleiders klokte de export naar China in maart 2004 veertig procent hoger af dan een jaar terug. Statistische informatie over de Zuid-Koreaanse economie is te zien op de website van de 'Korea National Statistical Office': <http://www.nso.go.kr/eng/>. Ook China kent een Zuid-Korea- boom: Zuid-Koreaanse popmuziek, net als Zuid-Koreaanse soaps en docudrama's zijn erg populair onder de Chinese bevolking.

Amerikaanse minister van Defensie Donald Rumsfeld en de Zuid-Koreaanse president Roh Moohyun gefotografeerd op een luchtig moment tijdens hun gesprek in Seoul, 17 november 2003

(Foto: US Air Force, A. Dunaway; collectie: IMG/KI)

ringen aanzienlijk, en zou de interkoreaanse handel ondertussen al dertig procent van Noord-Korea's internationale handel uitmaken.¹⁷

Afgezien van het emotionele belang dat Zuid-Koreaanse politici en ondernemers hechten aan contacten met Noord-Korea, is het bovendien een lucratieve optie voor ondernemingen te profiteren van de goedkope arbeidskrachten. Naast investeringen in productiecapaciteit, staat de economische samenwerking met het Noorden voornamelijk in het teken van de infrastructurele voorbereiding op een toekomstige hereniging van Korea, en op het opkrikken van de levensstandaard van de bevolking door humanitaire en technologische hulpverlening.

¹⁷ In 1989 werd 89 miljoen dollar aan goederen verhandeld tussen beide Koreaanse staten. Ondertussen is dat opgelopen tot 642 miljoen dollar (2002).

Pragmatisch realisme wint het van dogmatische onbeweeglijkheid

Roh Tae Woo had met zijn 'Nordpolitik' de toon gezet. Maar de frisse wind die in het begin van de jaren negentig over het schiereiland leek te waaien, kreeg al snel een erg kil karakter. Noord-Korea raakte verstrikt in een web van nucleaire verdachtmakingen waarover het geen opheldering wilde geven. Integendeel, zoals wel vaker ging het in de verbale aanval toen de VS maanden duidelijkheid te verschaffen over zijn nucleaire activiteiten. Dit brachten de VS in de zomer van 1994 op de rand van een militaire aanval op de bestaande nucleaire installaties. Het was een tijdsgevoerde interventie van Jimmy Carter die in een topontmoeting met Kim Il Sung het ijs brak, en voor de camera's van CNN de Clinton-regering voor voldongen feiten plaatste. Na maanden onderhandelen

leidde dit tot de akkoorden van Genève en de ontmanteling van de nucleaire industrie van Noord-Korea. Terwijl de spanning tussen de VS en Noord-Korea zo wat wegebde, zorgde het overlijden van Kim Il Sung in juli 1994, enige dagen voor een topontmoeting met zijn Zuid-Koreaanse ambtsgenoot Kim Young Sam, voor een ernstige vertroebeling van de verhoudingen. Niet enkel reageerde Kim Young Sam erg stuntelig op het overlijden, hij was er zo stellig van overtuigd dat het Noord-Koreaanse regime Kim Il Sung's overlijden niet zou overleven, dat hij voor de duur van zijn ambtstermijn geen substantieel initiatief naar Noord-Korea meer ondernam, maar volhardde in een louter afwachtende houding.

De financiële crisis van 1997 bracht een smadelijk einde aan het presidentschap van Kim Young Sam.

Met Kim Dae Jung kwam een president aan de macht met een historische missie. Enerzijds wilde hij de verworvenheden van de democratisering consolideren; anderzijds wilde hij de impasse in de betrekkingen met Noord-Korea doorbreken door een grondig nieuw beleid, zijn 'zonnenschijn' beleid, te voeren.

De 'zonnenschijnpolitiek' van Kim Dae Jung was een antwoord op een impasse die al ruim vijftig jaar voortsleepte en waar noch Noord- noch Zuid-Korea bij gebaat was.

Bij zijn ambtsaanvaarding stond Kim Dae Jung voor de zogenaamde IMF-crisis, de financiële crisis die de Zuid-Koreaanse economie eind 1997 onderuit had gehaald. Het was echter ook een kans die Kim Dae Jung, gedwongen ook door de stringente eisen die het IMF oplegde, aangreep om ingrijpende markthervormingen door te voeren. Hij versnelde en verdiepte het liberaliseringsbeleid dat voorzichtig door Kim Young Sam was gestart. Het verbaasde velen dat iemand die zich zo sterk had geïdentificeerd als voorvechter van de belangen van de Koreaanse arbeiders, nu het voortvoornam in liberalisering van de Koreaanse economie. Toch is Kim Dae Jung naast een overtuigd democraat, ook aanhanger van de open-markteconomie. Een open-markteconomie betekent echter ook dat politieke stabiliteit nodig

is om internationale geldschieters en investeerders voldoende zekerheid te bieden. Ook hier weer loert een economisch imperatief om de hoek.

Engagement en samenwerking

Om de permanente dreiging van Noord-Korea het hoofd te bieden, en omdat Kim Dae Jung ervan overtuigd was dat de confrontatiepolitiek die sinds het einde van de Koreaanse oorlog de kern van het Zuid-Koreaanse beleid tegenover Noord-Korea bepaalde duidelijk had gefaald, koos hij voor een politiek van engagement en samenwerking. Hij maakte Pyongyang duidelijk dat de val van het Noord-Koreaanse regime, noch de opslorping van het noorden nog langer op de Zuid-Koreaanse politieke agenda stonden, en dat economische, humanitaire, en culturele contacten onafhankelijk van enige politieke vooruitgang, een eigen dynamiek konden ontwikkelen. Het meest tastbare en tegelijkertijd meest symbolische resultaat van zijn 'zonnenschijnpolitiek' was de topontmoeting die hij in juni 2000 had in Pyongyang met de Noord-Koreaanse leider Kim Jong Il. De tot dan toe schemerachtige figuur van Kim Jong Il verscheen plots op de Zuid-Koreaanse televisieschermen en eerder dan de baarlijke duivel ontdekten de Zuid-Koreanen een goedlachse, zij het wat arrogante, gemoedelijke 'gewone' Koreaan.¹⁸ De confrontatie tussen het beeld dat stevast was opgehangen

over Noord-Korea en zijn leiders, en de realiteit die de Zuid-Koreaanse bevolking nu te zien kreeg was erg ingrijpend. Ook al was er sinds het presidentschap van Roh Tae Woo een grotere openheid tegenover Noord-Korea, het officiële discours bleef vasthouden aan demonisering van het land. Na de topontmoeting tussen Kim Dae Jung en Kim Jong Il begon het bestaande vijandbeeld spoorloos af te brokkelen. Door meer openheid in de pers over de realiteit in Noord-Korea – hongersnood en economische teloorgang – domineerde medelijden boven percepties van bedreiging en angst. Als reactie op demonisering, vormde men zich nu een uiterst naïef beeld van Noord-Korea dat weinig rekening hield met het regime.

Waar voorheen het regime centraal stond, verschuift de aandacht nu naar het volk.

Noord-Korea is opnieuw en bovenal deel van Korea. De Zuid-Koreanen die in steeds grotere getallen Noord-Korea bezoeken, spreken vaak met enige nostalgie over het land. Het rustieke karakter van Noord-Korea, dat zo schril contrasteert met de jachtige neonglitter van het Zuiden, roept het beeld op van Zuid-Korea in de jaren zeventig, toen het leven wel hard was, maar ook hartelijk.¹⁹

Noord-Korea

De Noord-Koreaanse militaire dreiging, reëel als ze is, is voor Zuid-Korea niet levensbedreigend meer. Ook al blijft het Noord-Koreaanse leger in getalsterkte het Zuid-Koreaanse overtroeven, technologisch is het ver achterop geraakt. Bovendien is het defensiebudget (vijftien procent van het nationale budget in 2003) voor Noord-Korea een ware aderlating, terwijl de economische ontwikkeling in Zuid-Korea Seoul toegelaten heeft een proportioneel steeds kleiner deel aan modern wapentuig te spenderen.²⁰

¹⁸ Bij de historische topontmoeting in Pyongyang was Kim Jong Il duidelijk meester van de situatie. Hij orchestreerde als gastheer het hele gebeuren, waarbij zijn ongedwongen houding fel contrasteerde met de vrij houderige formaliteit van Kim Dae Jung.

¹⁹ Daarnaast verscheurt een generatieconflict de Koreaanse samenleving. Roh Moo-hyun is door de zogenaamde 386-generatie verkozen; ondertussen al niet meer zo jonge dertigers die in de tachtiger jaren in het studentenactivisme actief waren, en geboren zijn in de loop van de jaren zestig. Deze naoorlogse generatie is lang niet zo anticommunistisch als de oudere generatie. Het is diezelfde 386-generatie die de parlementaire afzettingprocedure tegen Roh Moo-hyun zag als een 'parlementaire staatsgreep' van de gevestigde elite tegen de non-conformistische president. Zij gingen de straat op om de democratie waar ze in de tachtiger jaren voor gestreden hadden, nu te vrijwaren. De nieuwe Uri-partij, die bij de parlementsverkiezingen van 15 april 2004 een klinkende overwinning behaalde, vertegenwoordigt die sociale groep.

²⁰ Het Noord-Koreaanse leger is dan nog lang niet een papieren tijger, het is wel een schim van wat het ooit was. Tegenover de 163.000 dollar die het Zuid-Koreaanse leger per soldaat kan besteden, heeft het Noord-Koreaanse leger slechts 1134 dollar. Bovendien heeft Zuid-Korea toegang tot de meest hoogtechnologische snuffjes uit het Amerikaanse wapenarsenaal, daar waar Noord-Korea verder moet met verouderd Sovjet-Russisch wapentuig waarvoor het ook steeds minder wisselstukken heeft. John Feffer, *North Korea South Korea. US Policy at a time of crisis* (New York: Seven Stories Press, 2003) pp.60-70.

Waar Seoul tot twintig jaar terug zonder Amerikaanse ruggesteun vreesde genadeloos onder de voet gelopen te worden, is het Zuid-Koreaanse leger vandaag technologisch vele malen superieur aan Noord-Korea. Die voor-sprong maakt het mogelijk om de numerieke overmacht van het Noorden te neutraliseren. Bovendien heeft het veiligheidsbeleid van Zuid-Korea een aanzienlijke niet-militaire hefboom door de diplomatieke relaties die het met de bondgenoten van Noord-Korea heeft opgebouwd. De notoire onvoorspelbaarheid van Pyongyang is daarmee drastisch ingeperkt. De directe en indirecte kennis in Seoul over hoe het Noorden reilt en zeilt is aanzienlijk toegenomen als gevolg van de internationale contacten in de regio. De groeiende economische verstrengeling maakt het Noorden bovendien steeds afhankelijker van Zuid-Korea.

Critici stellen vaak dat Noord-Korea nog geen substantiële concessies gedaan heeft, maar enkel beloftes doet om vooral veel economische hulp te ontvangen. Ook al gaat deze opmerking ten dele op, het is onmiskenbaar dat de relatie tussen beide staten in de afgelopen vijftig jaar nooit zo ontspannen geweest is als nu. Het is bovendien uitermate interessant te kijken naar wat wel al bereikt is en om vast te stellen dat de 'zonneshijnpolitiek' tot een opmerkelijke verandering geleid heeft. Ook al besteedt de internationale pers er slechts mondjesmaat aandacht aan, de toegenomen contacten, van toerisme in het Kumgang-natuurpark, tot culturele en academische uitwisselingen, economische samenwerking (het industriepark in Kaesong), humanitaire hulp, gezamenlijke infrastructuurwerken (spoor- en wegverbindingen), familieherenigingen (intussen zo ritueel dat zelfs een permanent trefcentrum in het Kumganggebergte gebouwd is),

²¹ Niets is volmaakt. Zo zijn de familieherenigingen erg geësceneerde ontmoetingen. Bovendien blijven het voorlopig eenmalige contacten, maar voor hen die na decennia hun directe familieleden kunnen terugzien, is het een erg aangrijpende ervaring.

tot zelfs militair overleg toe, maken dat de spanning tussen beide staten minder acuut geworden is.²¹

China en Zuid-Korea

Economische belangen mogen China en Zuid-Korea in elkaars armen gedreven hebben, de goede relaties tussen beide staten drijven ook steeds meer op een gezamenlijk belang. Beide zijn gebaat bij stabiliteit in de regio, waarbij ze in eerste instantie aan Noord-Korea denken. Wars van abrupte of overhaaste ontwikkelingen sturen ze aan op een geleidelijke evolutie in Noord-Korea die het land er in eerste instantie economisch op vooruit moet helpen. Instabiliteit, en in het slechtste geval implosie van het regime, zou China opzadelen met honderduizenden vluchtelingen, wat tot een erg instabiele situatie in Mantsjoerije zou kunnen leiden. De Zuid-Koreaanse economie is eveneens gebaat bij stabiliteit. Iedere suggestie van een dreigende crisis leidt tot ongerustheid onder investeerders en zet de economische heropleving op de tocht. Bovendien kan de Zuid-Koreaanse economie een abrupte implosie van Noord-Korea en plotse hereniging niet dragen. Het zou het land in een neerwaartse spiraal brengen die tot een gevaarlijke instabiliteit in de regio leidt. Vandaar dat de Zuid-Koreaanse diplomatie samen met China een bemiddelende rol speelt in de aanhoudende crisis tussen Noord-Korea en de vs. De defacto-alliantie die bestaat tussen Seoul en Peking is daarbij historisch gezien opmerkelijk te noemen.

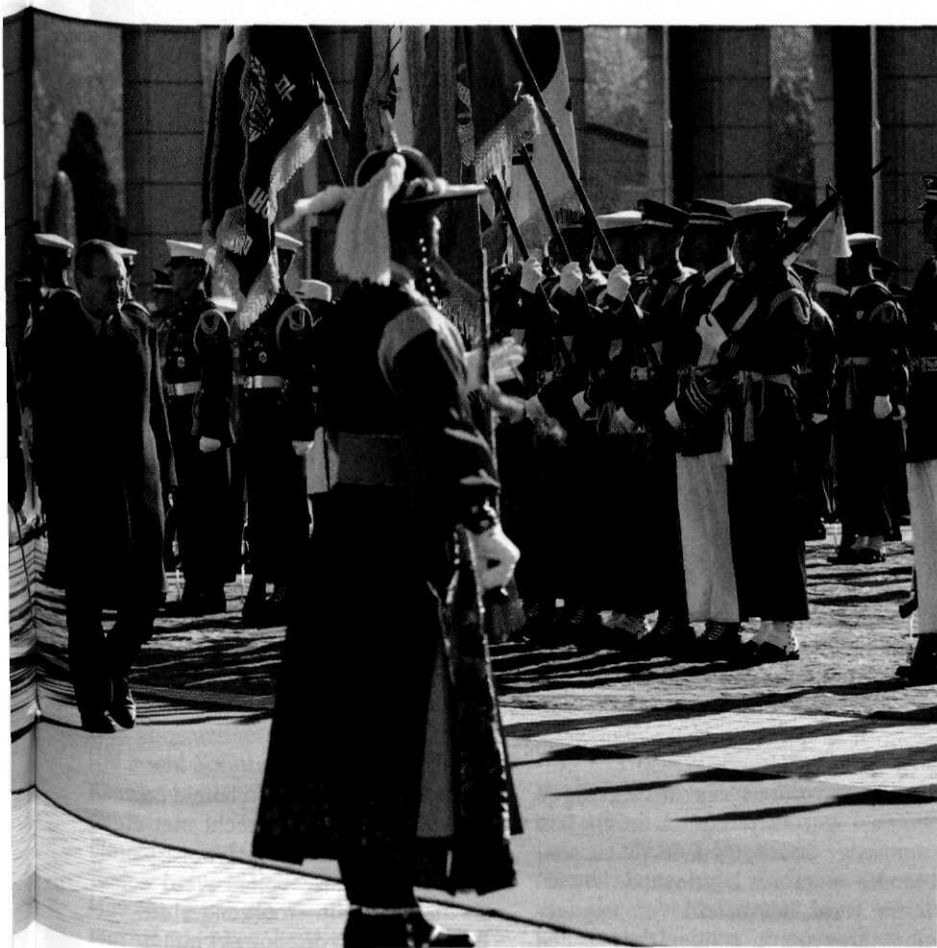
Actieve diplomatie

Het is duidelijk dat de aanzet tot deze niet enkel pragmatische, maar ook actieve diplomatie te vinden is in de persoonlijkheid van Kim Dae Jung. Gelouterd door jaren vervolging, gevangenschap en verbanning werd hij geen verbitterd politicus die vastgeklonken zat aan het verleden, maar een staatsman – door de internationale

pers vaak omschreven als de 'Nelson Mandela van Azië' – die oplossingen zocht voor zich voortslepende nijpende problemen. Hij nam daarbij het heft in eigen handen, eerder dan schools in de pas van de oude bondgenoot te lopen. Kim Dae Jung zag dat de toekomst voor Korea in de regio lag, en maakte van verbetering van de betrekkingen met zijn naaste burens een hoofdprioriteit.

Historisch was zonder meer het bezoek dat hij in oktober 1998 bracht aan Japan. Het onverwerkte verleden had de politieke relaties tussen beide staten decennialang parten gespeeld. Kim Dae Jung maakte van zijn staatsbezoek gebruik om duidelijk te maken dat hij een toekomstgerichte relatie wenste. Het verleden kon en mocht niet over het hoofd gezien worden, maar het mocht de toekomst niet belemmeren. Dit alles resulteerde in

Minister van Defensie Donald Rumsfeld geëscorteerd door de Zuid-Koreaanse minister van Defensie Cho Yong-kil tijdens een inspectie van de troepen bij het nationaal oorlogsmuseum in Seoel, 17 november 2003

(Foto: US Air Force, A. Dunaway; collectie: IMG/KL)

een nieuw partnerschap voor de 21ste eeuw. De Koreaanse overheid liet zich niet meer betrappen op anti-Japanse spelletjes en begon met het opheffen van het embargo tegen Japanse cultuurproducten. Ook werd de veiligheidssamenwerking geïntensiveerd, met gezamenlijke reddingsoperaties op zee en overleg tussen de respectievelijke legerstaven.

Militair overleg met China werd ook geïnstitutionaliseerd in het kader van ministeriële overlegondes (vanaf 1999). Het bleef overigens niet enkel bij bilateraal politiek en militair overleg. Zuid-Korea ontpopte zich in de regio tot een voorvechter van multilaterale veiligheidssamenwerking en overleg. Het was op initiatief van Zuid-Korea dat bij iedere ASEAN + 3 (China, Japan en Zuid-Korea)-vergadering een afzonderlijke Oost-Aziatische politieke overlegonde gehou-

den wordt die moet bijdragen aan een betere verstandhouding en samenwerking.²²

Bij alle dynamiek die Kim Dae Jung ontwikkelde vergat hij de traditionele banden met de vs niet, maar hij drong wel aan op meer overleg onder de alliantiegenoten.

Het is niet voor niets dat onder zijn bewind een trilaterale overlegcommissie, de *Trilateral Coordination and Oversight Group*, in het leven geroepen werd om het beleid van de vs, Japan en Zuid-Korea tegenover Noord-Korea beter op elkaar af te stemmen.

Met name in het beleid naar Noord-Korea nam Zuid-Korea onder Kim Dae Jungs leiderschap een nieuwe voortrekkersrol op zich. Dankzij zijn reputatie van voorvechter voor democratische hervormingen in Zuid-Korea, kon hij op heel wat krediet rekenen bij de Clinton-regering. Daar waar voorheen Washington dwars lag bij teveel Zuid-Koreaans engagement naar Noord-Korea, kreeg Kim Dae Jung nu vrij baan. Daarbij valt te betwijfelen of hij zou hebben toegegeven aan enige Amerikaanse druk. Zeker na de top in Pyongyang in juni 2000, was het duidelijk dat de vs Seoul een voortrekkersrol lieten spelen.²³ Het was op aandringen van de Zuid-Koreaanse president dat Washington Cho Myoung Rok, de Noord-Koreaanse vice-voorzitter van de militaire defensiecommissie, in augustus 2000 op het Witte Huis ontving en dat Madeleine Albright in oktober van datzelfde jaar een bezoek bracht aan Pyongyang.

²² Het aanzwengelen van regionaal multilateraal overleg begint niet met het presidentschap van Kim Dae Jung. Roh Tae Woo had al eerder de idee van een multilateraal veiligheidskader gelanceerd. Economische belangen lagen bovendien ten grondslag aan de actieve interesse die Zuid-Korea toonde bij de oprichting van APEC (Asia Pacific Economic Forum) in 1989. Kim Dae Jung diversifieerde de multilaterale samenwerking en gaf er een nieuwe impetus aan.

²³ Nog belangrijker dan Kim Dae Jung was de doorlichting die Bill Clinton had laten maken van het Noord-Koreabeleid. Het Perry-rapport (2000) concludeerde eveneens dat in eerste instantie een politiek van engagement de best mogelijke optie was.

Minister van Defensie Rumsfeld en minister van Defensie Cho Yong-kil bij aanvang van de jaarlijkse 'Security Consultative Meeting' in Seoel

(Foto: US Air Force, A. Dunaway; collectie: IMG/KL)

Amerikaans onbegrip

De dynamiek die zich in 2000 ontwikkelde, sneuvelde op het altaar van de ideologie. De Republikeinse partij had altijd al wantrouwig gestaan tegenover de akkoorden van Genève die het vaak omschreef als *appeasement*. Nadat George W. Bush ingezworen

²⁴ In een poging om invloed te winnen in Washington ging de Zuid-Koreaanse regering al in februari principieel akkoord met het sturen van troepen naar Irak. Pas na lang parlementair getouwtrek kreeg de regering in juni 2004 een parlementair fiat voor het zenden van 3000 extra troepen in augustus. Ook al is het beduidend minder dan de 10.000 troepen oorspronkelijk door Washington gevraagd, toch levert Seoul daarmee het grootste contingent troepen na de VS en Groot-Brittannië. Het is niet helemaal toevallig dat de beslissing viel aan de vooravond van een nieuwe ronde in het zeslandenoverleg, waar de VS voor het eerst sinds het aan de macht komen van Bush, blijk gaven van enige soepelheid. Het doel blijft de totale, controleerbare, en onomkeerbare ontmanteling van Noord-Korea's nucleaire programma's. Waar de Amerikaanse houding voordien was dat het doel moest zijn bereikt voor er van enig gesprek met Pyongyang sprake kon zijn, heeft Washington nu zijn houding meer in lijn gebracht met het stappenplan van Seoul dat die ontmanteling als einddoel stelt.

was als president van de Verenigde Staten, liet hij het Koreabeleid (opnieuw) doorlichten, in de tussentijd alle contacten bevriezend. Uiteindelijk werd het beleid van engagement afgevoerd, zonder dat er een geloofwaardig alternatief kwam. De Bush-regering was verdeeld in twee kampen die het wel eens waren over het uiteindelijke doel, ineenstorting van het Noord-Koreaanse regime, maar het grondig oneens waren over de methode waarop dat moest gebeuren. Door deze politiek dreven de twee bondgenoten steeds verder uit elkaar. Dat de vs daarmee de Zuid-Koreaanse regering voor het hoofd stootten, leek Washington te ontgaan.

In Seoel pikt de publieke opinie een dergelijk hooghartige houding niet meer. Het is deze arrogantie die het anti-Amerikanisme in de straten van de Zuid-Koreaanse hoofdstad voedt.

Het bezoek van Kim Dae Jung in maart 2001 is al eerder aangehaald. Het was een koude douche voor Kim Dae Jung, maar bovenal het startpunt van een steeds groter wordende kloof tussen Zuid-Korea en de vs. Kim Dae

Jung hield vast aan zijn beleid en eiste voor Zuid-Korea het recht met eigen stem te spreken over Noord-Korea. Het Amerikaanse beleid werd echter steeds meer een stoorzender die verbetering van de betrekkingen met Pyongyang parten speelde. Kim Dae Jungs opvolger Roh Moo-hyun, riep daarom publiekelijk op de Zuid-Koreaanse-Amerikaanse relaties op een andere, meer gelijkwaardige leest te schoeien. De tegenstellingen die bestaan tussen beide regeringen leiden op korte termijn tot steeds grotere spanningen binnen de alliantie. In bijvoorbeeld het zeslandenoverleg rond de Noord-Koreaanse nucleaire dreiging, is het merkwaardig dat Zuid-Korea en China samen inpraten op Washington om zijn harde en onwerkbaar beleid bij te stellen.²⁴ Deze pragmatische alliantie tussen China en Zuid-Korea kan op termijn de alliantie met de vs ondergraven. Veel hangt daarbij af van de openheid van Washington. Het unilateralisme dat daar nu zegeviert is niet in lijn met de Zuid-Koreaanse belangen. Het zijn die belangen die steeds meer het Zuid-Koreaanse beleid domineren. De relatie tussen Zuid-Korea en Ame-

rika is geëvolueerd naar een bipolaire alliantie waarbij wederzijdse belangen niet meer volledig overlappen. Seoul smeekt om een dialoog, maar de regering in Washington blijft daarvoor doof.

Conclusie

Het einde van de Koude Oorlog heeft tot een aanzienlijke herschikking van de verhoudingen in Oost-Azië geleid. Noord-Korea raakte politiek steeds verder geïsoleerd, terwijl de economie na wat sputteren bijna geheel in elkaar klapte. Het contrast met Zuid-Korea kon niet sterker. De snelle economische ontwikkeling van Zuid-Korea wekte de belangstelling van Pyongyangs voormalige bondgenoten. Seoul gebruikte zijn economie als hefboom om uiteindelijk ook diplomatieke betrekkingen aan te knopen met voormalige vijanden. Tegelijkertijd zocht Seoul de dialoog met Pyongyang.

De democratisering bracht in Zuid-Korea het publieke debat tot leven. Het einde van de Koude Oorlog kon niet zonder gevolgen blijven op het Koreaanse schiereiland. Democratische politici kwamen met nieuwe ideeën, gedreven door de historische missie vrede op het Koreaanse schiereiland te bespoedigen. Daarbij werden traditionele machtsverhoudingen ter discussie gesteld. Zuid-Korea sprak steeds meer met eigen stem en nam actief deel aan ontspanning in de regio.

Het traditionele fatalisme heeft plaats gemaakt voor een zelfbewust en actief beleid dat streeft naar een open dialoog op basis van vertrouwen.

Dit geldt zowel voor de contacten met Noord-Korea, als die met de traditionele bondgenoot Washington, en met de landen uit de regio.

Zuid-Korea herdefinieert zijn rol in de regio niet vanuit een zwaktepositie. Seoul kan zich niet veroorloven de permanente Noord-Koreaanse militaire dreiging te negeren. Militair blijft Zuid-Korea steunen op zijn alliantie met de vs, en blijft het verder investeren in zijn eigen defensiepotentieel. Politiek maakt het echter duidelijk dat het niet uit is op ondermijning van het Noord-Koreaanse regime, maar op een geleidelijke verbetering van de betrekkingen. Drijvende kracht achter dit engagement is een sterk gevoel van historische verantwoordelijkheidszin.

Politieke leiders in Korea zijn het aan het volk en de natie verplicht te streven naar een oplossing voor de tweedeling.

Seoul definieert veiligheid nu ruimer dan louter militaire afschrikking tegen de Noord-Koreaanse dreiging. Noord-Korea blijft de focus van het veiligheidsbeleid maar dat beleid wordt steeds meer door politici en diplomaten gedomineerd en gestuurd vanuit Seoul, in plaats van te reageren op een militair imperatief aangeleverd vanuit Washington. Veiligheid heeft ook een veel ruimere definitie gekregen. De Zuid-Koreaanse belangen zijn sinds de democratisering geherdefinieerd. Economische veiligheid staat mede bovenaan de agenda. Bovendien stuurt een nationaal bewustzijn dat de grenzen van Zuid-Korea overschrijdt het beleid. De Koreaanse natie strekt zich uit tot aan de grens met China, het veiligheidsbeleid van Zuid-Korea moet, ook gedreven door de publieke opinie, steeds meer rekening houden met het Noord-Koreaanse volk. Het Noord-Koreaanse regime is een beheersbare militaire bedreiging voor Zuid-Korea, maar het is bovenal een bedreiging voor de Noord-Koreaanse bevolking. De politiek van engagement en samenwerking probeert juist een antwoord te vinden op het lijden van het Noord-Koreaanse

volk. Met een regime dat alles op alles zet om overeind te blijven, spreekt het voor zich dat politieke vooruitgang moeilijk blijft. Humanitaire en economische samenwerking zorgen echter voor een toenemende graad van vervechting, waarbij het voor het Noord-Koreaanse regime steeds moeilijker wordt zich daaraan te onttrekken.

Net zoals Zuid-Korea niet meer de les gelezen wil krijgen door de vs, zo wil Seoul ook Pyongyang niet voorhouden wat het moet doen. Het beleid is erop gericht het Noord-Koreaanse regime een optie te geven voor de toekomst, maar misschien is dat slechts een neveneffect van het ultieme doel, Korea een toekomst te geven: een autonome toekomst. ■

Literatuur

- Cumings, Bruce. *North Korea Another Country*. New York and London: The New Press, 2004
- Feffer, John. *North Korea South Korea. US Policy at a time of crisis*. New York: Seven Stories Press, 2003
- Gleysteen, William H. Jr. *Massive Entanglement. Marginal Influence. Carter and Korea in Crisis*. Washington, DC: The Brookings Institution, 1999
- Harrison, Selig S. *Korean Endgame. A Strategy for Reunification and U.S. Disengagement*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002
- Kim, Samuel S. *The International Relations of Northeast Asia*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Ltd., 2004
- Oberdorfer, Don. *The Two Koreas. A Contemporary History*. London: Little, Brown and Company, 1998
- Sigal, Leon V. *Disarming Strangers. Nuclear Diplomacy with North Korea*. Princeton: Princeton University Press, 1998
- Canada-DPR Korea E-Clipping Service: <http://www.cankor.ligi.ubc.ca/>
- Comparative Connections. *An E-Journal on East Asian Bilateral Relations*: <http://www.csis.org/pacfor/ccejournal.html>
- Foreign Policy in Focus: <http://www.fpiif.org/index.html>
- Korea National Statistical Office: <http://www.nso.go.kr/eng/>
- Korea.net Gateway to Korea: <http://www.korea.net/>
- The Nautilus Institute for Security and Sustainability: <http://www.nautilus.org/>

Strategische scenarioanalyse

Twee scenariostudies van TNO

drs. D.J.D. Wijnmalen*

Inleiding

In dit artikel wil ik een scenario-analyse voor het voetlicht brengen die in de jaren 1997-1998 en opnieuw in 2001-2002 is uitgevoerd ten behoeve van de 'corporate planning' in de Nederlandse defensieorganisatie. Het gaat daarbij om studies ter ondersteuning van de totstandkoming van de Planningsrichtlijnen van de Chef Defensiestaf (CDS) in het Defensie Strategisch Plan (DSP) van 1998, respectievelijk de Strategische Visie van de CDS in 2002.

In beide gevallen werd met behulp van een scenarioanalyse getracht inzicht te krijgen in de behoefte aan militaire capaciteiten bij de Nederlandse krijgsmacht op lange termijn.

In dit artikel zal ik niet zozeer de inhoudelijke resultaten van deze studies behandelen, maar ingaan op de rol en verschijningsvormen van scenario's en de wijze waarop zij worden ontwikkeld en gebruikt bij strategische defensieplanning.

In het eerste deel van dit artikel doe ik dat in algemene zin, om in het tweede deel specifiek in te gaan op de doelstelling van de twee uitgevoerde scenariostudies in relatie tot de Nederlandse defensieplanning.

Vervolgens zal ik de gehanteerde werkwijze van die studies belichten en afsluiten met een korte beschouwing. Ik zal in dit artikel niet ingaan op de rol van scenario's bij de planning en voorbereiding van concrete operaties.

Wat is scenarioanalyse?

Toekomstverkenningen en voorspellingen zijn riskant; dat bewijzen de onverwachte, soms dramatische gebeurtenissen in de recente geschiedenis. Trends en extrapolaties waarop beleid was gebaseerd, bleken bij verrassing breuken te ondergaan en te worden gelogenstraft. Het lijkt erop of we vaker wel dan niet essentieel nieuwe situaties hebben zien ontstaan die herijking en nieuw beleid noodzakelijk maakten.

Analyse en besluitvorming

Scenario's zijn juist niet voorspellend bedoeld, hoewel de schijn vaak tegen is. De meerwaarde van scenario's betreft het explorerende karakter ervan. Zij schetsen mogelijke, maar niet noodzakelijk heel waarschijnlijke situaties, gebeurtenissen of reeksen van gebeurtenissen.

Het aardige is dat men bij de ontwikkeling ervan de fantasie kan laten werken, maar ook de koele ratio. Een verzameling van scenario's kan als context dienen om te analyseren hoe een beslissing uitpakt in elk van de scenario's. Wat zijn de verschillen, wat zijn de overeenkomsten, wat zijn

de neveneffecten in de verschillende omstandigheden?

Omgekeerd kan ook geanalyseerd worden welke beslissingen zouden moeten worden genomen om op de omstandigheden van elk van de scenario's voorbereid te zijn, en hoe robuust elk van de onderscheiden keuzes opties is.

Scenarioanalyse en besluitvorming zijn met elkaar verbonden en dienen ter voorbereiding van de planning van maatregelen. In dit artikel richt ik de aandacht op een bijzonder soort planning: lange-termijndefensieplanning. Daarbij gaat het om de maatregelen die de krijgsmacht moet nemen om op den duur nog steeds goed voorbereid te zijn op de taken die aan haar worden gesteld. Een horizon tot twintig jaar is daarvoor gebruikelijk.

Effecten onderzoeken

Wat versta ik nu onder een 'scenario'? Een scenario is een beschrijving van één gebeurtenis, of een reeks van gebeurtenissen, die van een zogenoemde uitgangssituatie leidt tot een eindsituatie.

De uitgangssituatie kan de huidige werkelijkheid zijn, maar ook een verzonnen situatie. De gebeurtenissen die tot een eindsituatie leiden, zijn vooral relevant als moet worden bezien hoe eventueel 'onderweg' kan worden ingegrepen teneinde de oorspronkelijk geschetste eindsituatie te beïnvloeden (interventie).

* De auteur is senior consultant/wetenschappelijk onderzoeker bij de divisie Operationele Research & Bedrijfsvoering van TNO Fysisch en Elektronisch Laboratorium te Den Haag.

Maar gebeurtenissen kunnen ook dienen om de eindsituatie te 'verklaren' en dus plausibel te laten zijn. Het definiëren van een aantal verschillende eindsituaties is nuttig om de effecten van of de eisen aan beleidsmaatregelen of beslissingen onder verschillende omstandigheden te onderzoeken (*ex-ante evaluatie*). Bij elke eindsituatie hoort dan een eigen reeks van gebeurtenissen die ertoe leiden.

Een scenario met uitsluitend een eindsituatie is weliswaar incompleet, maar kan toch relevant zijn als vooral moet worden gezien hoe een bedrijf (of de overheid) zich op die situatie moet voorbereiden (*anticiperen*).

Kenmerken

De bedoelde scenariobeschrijving heeft de volgende kenmerken:

- *aansprekend-verhalend*, dat wil zeggen dat het scenario de vorm van een stuk proza aanneemt dat niet alleen duidelijk en concreet is, maar ook tot de verbeelding spreekt en uitdaagt;
- *relevant*, dat wil zeggen betrekking hebbend op het probleem dat aan de orde is (dus het doel waarvoor de scenarioanalyse wordt gedaan);
- *plausibel*, dat wil zeggen dat de gebeurtenissen en situaties in het verhaal niet zozeer waarschijnlijk als wel voorstelbaar moeten zijn;
- *consistent*, dat wil zeggen dat er een logisch en samenhangend verband tussen de gebeurtenissen en situaties moet bestaan;
- *hypothetisch*, dat wil zeggen dat de gebeurtenissen en situaties in het scenario (meestal) verzonnen zijn.

'What... if...'-karakter

In alle gevallen heeft een analyse het karakter van een 'what... if...'-onderzoek: wat moeten we doen en hoe raakt het ons als dat en dat zal gebeuren of aan de hand zal zijn. Of: hoe zal een beslissing uitpakken onder verschillende toekomstige omstandig-

De Euromast, beeldbepalend gebouw in Rotterdam en doelwit van een terroristische aanslag in één van de scenario's van de TIT-studie (1997-1998)

heden? In alle gevallen probeert men onzekerheden over de toekomst zoniet te reduceren, dan toch (zowel mentaal als beleidsmatig) tastbaar en hanteerbaar te maken.

In alle gevallen moeten scenario's het mogelijk maken om over de toekomst na te denken teneinde richting te geven aan beslissingen en acties in het

heden.¹ Er worden dan ook eisen gesteld aan zowel het *representatieve* als het *onderscheidende* karakter van de totale verzameling van te beschouwen scenario's. Zij moeten duidelijk

¹ Adam Kahane in het *Long Range Planning Journal* (1992): *Although scenarios deal with the future, they are essentially a way of structuring the present.*

van elkaar verschillen op essentiële kenmerken en met elkaar het 'probleemveld' afdekken. Ze moeten het bovendien mogelijk maken dat de relevante aspecten van een probleem aan bod komen, en ze moeten plaats bieden aan onverwachte omstandigheden en wendingen van de loop der gebeurtenissen.

In de tabel hiernaast zijn de algemene stappen van ontwikkeling en analyse van scenario's samengevat.^{2,3}

Scenario's worden meestal ontwikkeld en geanalyseerd in een participatief proces met beslissers c.q. 'probleemeigenaren', adviseurs, experts, et cetera. Plenaire discussies, presentaties, syndicaatsessies en eventueel het gebruikmaken van elektronische vergadersystemen wisselen elkaar daarbij af.

Een dergelijke 'workshop'-aanpak vergroot niet alleen de kans op acceptatie, maar biedt ook alle gelegenheid tot verrijking en verdieping. De deelnemers brengen immers elk hun eigen ervaring en visie in en leggen hun eigen accenten.

Scenarioanalyse en defensieplanning

Tijdens de Koude Oorlog vertoonde lange-termijndefensieplanning alle kenmerken van een op *dreiging* gebaseerde planning: identificatie en analyse van de (potentiële) tegenstander en zijn capaciteiten, en het afstemmen van de eigen militaire capaciteiten daarop. Het uitgangspunt daarbij was dat het in elk geval niet die tegenstander mocht zijn die de winnaar was van een gewapend conflict.

2 Zie ook bijvoorbeeld: G. Ringland, 'Scenarios in public policy' (Wiley, 2002), blz. 145-152.

3 De eigenlijke analyse is in hoge mate afhankelijk van het doel van de scenario's, en kan hier dus slechts in algemene zin worden benoemd.

4 NATO Symposium on 'Coping with uncertainty in defence decision making', 16-18 January 1995, Technical Proceedings AC/243 (Panel 7) TP/9, Volume 1, blz. 56.

Stappen van scenario-ontwikkeling en -analyse

- *ontwikkeling*
 - identificeer het doel van de analyse;
 - identificeer het doel van de scenario's en daarmee het abstractieniveau en het karakter ervan;
 - identificeer relevante stuurfactoren en parameters, alsmede hun mogelijke waardenbereik;
 - kies op basis van het vorige de verhaalthema's en 'issues' voor de scenario's;
 - werk de scenario's uit tot in het juiste detail en benoem ze op aansprekende wijze;
 - verkrijg acceptatie en goedkeuring.
- *analyse (in enge zin)*
 - tel per scenario de onderzoeksvragen die aan de orde zijn en inventariseer de antwoorden;
 - stel vast of consequenties verschillend dan wel gelijk zijn vanuit elke scenario-invalshoek bezien, en stel vast welke nieuwe ideeën elk scenario genereert;
 - probeer gemeenschappelijkheid te ontdekken, of na te gaan waardoor verschillen worden veroorzaakt, dan wel hoe relevant of generiek een eventuele waaijer aan ontdekte mogelijkheden is;
 - trek conclusies ten aanzien van de doelstellingen.

Vervolgens werd een verschuiving naar een op *capaciteiten* gebaseerde planning waarneembaar: definitie van de eigen militaire doelstellingen (missies) en het daarvan afleiden van de vereiste capaciteiten. Nu was vooral het uitgangspunt dat een en ander zo kosteneffectief mogelijk moest zijn. Hier is inmiddels een element van op *budget* gebaseerde planning bijgekomen. Dit heeft ertoe geleid dat operationele wenselijkheden en financiële mogelijkheden steeds nauwer met elkaar werden verbonden en er thans 'méér met minder' mogelijk moet zijn.

Zo er bij deze drie typen planning al onzekerheden een rol speelden, dan betroffen die respectievelijk vooral: wanneer en hoe de tegenstander zou aanvallen, óf de vereiste capaciteiten wel konden worden verkregen, en wat de omvang van het budget zou zijn.

Een en ander bleef gestoeld op een overigens steeds diffuser wordende dreiging, vooral in de vorm van een bedreiging van uiteenlopende belangen.

NAVO-symposium

De behoefte aan scenario's was er uiteraard vóór 1989 al, maar de val

van de Berlijnse muur heeft na een kortdurende euforie toch zo veel (nieuwe) onzekerheden opgeleverd dat scenarioanalyse haast onvermijdelijk leek. Een in 1995 gehouden NAVO-symposium stelt in de context van lange-termijn defensieplanning dat:

...the new strategic environment had opened a much wider range of uncertainty as to the circumstances of future operations than had existed during the Cold War.

Bovendien wordt gesteld dat:

...there seems to be little alternative to facing up directly to uncertainty by explicitly considering a range of possible futures and adopting plans in the light of these considerations.⁴

Een (soms belangrijke) rol voor scenarioanalyse bij defensieplanning is dan ook inmiddels in de meeste NAVO-landen de praktijk. Daarbij komen de eerder genoemde elementen van bedreiging en missie samen als leidende beginselen voor eisen aan nieuwe militaire capaciteiten enerzijds en anderzijds de potentie van bestaande capaciteiten.

Scenario's zijn inmiddels binnen defensieplanning een bekend fenomeen op verschillende beleids- en organisatieniveaus:

- *politiek-strategisch*; op dit niveau speelt bijvoorbeeld de 'NATO Defence Requirements Review' op basis van ongeveer twintig 'planning situations', maar ook het gebruik van scenario's voor de vaststelling van politieke ambities ten aanzien van mogelijke ontwikkelingen in de internationale veiligheidssituatie⁵;
- *militair-strategisch*; op dit niveau worden bijvoorbeeld scenario's ontwikkeld die mogelijke missies en taken onder verschillende omstandigheden illustreren, hetgeen keuzes over inrichting en uitrusting van de krijgsmacht helpt te onderbouwen;
- *operationeel-tactisch*; een voorbeeld hiervan is de bijlage bij de Landmacht Doctrine Publicatie II waarin met behulp van vier scenario's het proces wordt toegelicht vanaf de opdracht tot de gekozen wijze van optreden door de eenheden;
- *systeem-technisch*; dit is het niveau waarop de gewenste of feitelijke prestaties van een wapensysteem onder verschillende gevechtssituaties worden onderzocht, bijvoorbeeld bij de behoeftebepaling, ontwikkeling en verwerving van materieel.

Het is voorstelbaar en volgens het eerder genoemde NAVO-symposium zelfs uitermate wenselijk dat de scenario's op deze verschillende niveaus een samenhangende hiërarchie vormen.

⁵ Hoewel dat nog niet gebruikelijk is binnen het Nederlandse veiligheidsbeleid.

⁶ Zie voor een beknopt overzicht van kenmerken, methoden en technieken en overige aspecten van scenariogebruik bij lange-termijn defensieplanning: 'NATO Scenario Planning: The use of scenarios in long term defence planning' (<http://www.plausibletures.com/text/natoscenario.html>).

Op elk niveau spelen lange-termijneffecten een rol: besluitvorming en implementatie kunnen immers veel tijd in beslag nemen (soms vele jaren; bijvoorbeeld bij de verwerving van complexe wapensystemen en ingrijpende organisatiewijzigingen).

Maar ook een zeer nabije toekomst kent onzekerheden: hoe bijvoorbeeld op te treden bij uitzendingen met relatief onbekende dreigingsomstandigheden? Met behulp van scenario's kunnen deze onzekerheden worden geanalyseerd. Deze scenario's voor defensiegebruik kenmerken zich door onderling (zeer) verschillende waarden van factoren van diverse aard: militair, civiel (inclusief politiek en sociaal-economisch) en nog andere (bijvoorbeeld geografisch en omgevingsgericht).

Op welke factoren het accent valt en in welke mate van detail deze factoren worden uitgewerkt, hangt af van het specifieke doel van de scenario's en dus van het beleids- of organisatie-niveau.⁶

Het doel van scenariostudies

Politieke documenten

De hoofddoelstellingen van het Nederlandse defensiebeleid zijn, binnen het kader van het Nederlandse veiligheidsbeleid, omschreven in de Defensienota 2000. De voorloper van die nota was de Defensienota 1991 met de Prioriteitennota van 1993 als actualisering ervan.

Deze documenten zijn politieke documenten, besproken en goedgekeurd door het parlement. Zij schetsen het politieke kader en het nationale ambitieniveau. Als afgeleide ervan worden taakstelling, omvang en middelen van de krijgsmacht vastgelegd. In navolgende politieke documenten (vooral in het kader van de jaarlijkse defensiebegroting) is het ambitieniveau opnieuw aangepast.

De elementen van dat Nederlandse veiligheidsbeleid worden vervolgens

vertaald in consequenties voor de inrichting, instandhouding en wijze van taakuitvoering van de krijgsmacht. Dit geschiedt onder verantwoordelijkheid van de Chef Defensiestaf (CDS) in zijn rol als 'corporate planner'.

Tot enige jaren geleden geschiedde deze vertaling in de vorm van het Defensie Strategisch Plan (DSP), een militair-strategisch document dat met zijn blikveld van twintig jaar fundamenteel richtinggevend was bedoeld voor de gehele krijgsmacht. Als planningskader gaf het DSP de aanzet tot de jaarlijkse defensieplanningscyclus van het Integraal Defensie Planningsproces (IDPP).

De Adviescommissie Opperbevelhebberschap ('Commissie-Franssen') heeft in 2002 voorstellen gedaan die ook het IDPP en het DSP betreffen: het DSP vervangen door de '(Defensie) Strategische Visie' (sv). Een van de voorstellen was ook om de nieuwe sv naar een hoger beleidsniveau te tillen dan het oude DSP. Deze ontwikkelingen zijn echter nog niet afgerond.

Richtlijnen voor de krijgsmacht

Blijft dat de CDS de voorziene taken van de krijgsmacht toetst aan de veranderende omgeving en de zich ontwikkelende veiligheidssituatie. Kritische succesfactoren voor militair optreden worden benoemd, evenals de gevolgen die de veranderingen in de omgeving hebben voor de toekomstige invulling en uitvoering van de krijgsmachttaken.

Het gaat daarbij dus om de toekomstige kwalitatieve capaciteiten (functionele bekwaamheden, of ook wel: functionaliteiten) van de krijgsmacht. Deze analyses leiden tot krijgsmachtbrede en krijgsmachtdeelspecifieke richtlijnen die de toekomstige gewenste geschiktheid van de krijgsmacht betreffen.

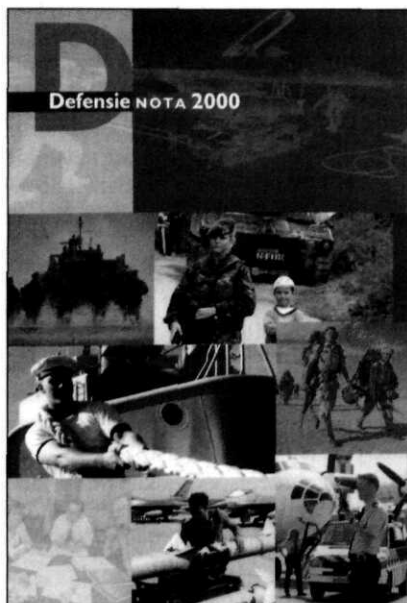
De omvang van de krijgsmacht wordt bij de in deze alinea genoemde planningsdocumenten als uitgangspunt genomen; deze is vastgelegd in de eerder genoemde politieke documenten. →

Twee studies

Teneinde vooraf inzicht in die gewenste geschiktheid te krijgen, zijn scenariostudies uitgevoerd door TNO⁷: 'Toekomst in Thema's (TIT)' ten behoeve van het DSP van 1998 en vervolgens 'Uitzicht op Uitdaging (UopU)' ten behoeve van de sv van 2002.

Voor deze studies was de stafafdeling Conceptuele Zaken van de Defensiestaf (de penvoerder voor het DSP en de sv) opdrachtgever en medeorganisator. Vertegenwoordigers van diverse geledingen binnen Defensie zijn nadrukkelijk betrokken geweest.⁸ Deze betrokkenheid betrof daarbij in het bijzonder de analyse van de scenario's.

De doelstelling 'inzicht krijgen in de gewenste toekomstige geschiktheid' is concreet vertaald naar 'identificeren van onderwerpen die voor de planning relevant zijn (ofwel: 'planningsrelevante thema's') en de bestaande dan wel gewenste functionaliteiten van de krijgsmacht betreffen'.

De Defensienota met het politieke ambitieniveau voor de Nederlandse defensie als basis voor een analyse van de geschiktheid van de krijgsmacht

Een meerderheid in de Tweede Kamer heeft op 22 augustus 2001 ingestemd met de deelname van Nederlandse militairen aan de NAVO-missie in Macedonië. Dat betekent dat 250 Nederlandse militairen gaan toezien op de ontwapening van Albanese rebellen. In de haven van Vlissingen wordt materieel ingescheept voor de Luchtmobiele eenheid die naar Macedonië vertrekt

(Foto: Mindef, DV, H. Keeris; collectie: IMG-KL)

Een functionaliteit is een (permanente) bekwaamheid om een samenhangende groep activiteiten met eigen karakter en kenmerken te kunnen uitvoeren, benodigd voor de realisatie van deeltaken of operaties. Hierop kom ik nog terug.

Deze benadering is kwalitatief van aard; capaciteiten zijn in geen van beide studies kwantitatief opgevat. Dit neemt niet weg dat overwegingen in termen van aantallen personen, eenheden of middelen niet geheel konden worden vermeden. Deze hebben echter bij de verwerking van de resultaten en de formulering van de planningsrelevante thema's geen rol gespeeld. Bovendien zijn functionaliteiten niet krijgsmachtdeelspecifiek; bij de invulling van de functionaliteiten in termen van middelen ligt hier dus nog een principiële keuzevrijheid.

Planningsrelevante thema's kunnen worden opgevat als onderwerpen of aandachtspunten die in de scenario-analyse worden afgeleid uit beperkingen en potentiële zwaktes van de Nederlandse krijgsmacht en hun mogelijke oorzaken. Deze thema's

kunnen een gewenste benadrukking van dan wel accentverschuiving in de functionaliteiten van de Nederlandse krijgsmacht impliceren en, uiteindelijk, tot concrete behoeftstellingen leiden.

Verschillen tussen beide studies

Tussen de twee scenariostudies bestond echter een inhoudelijk verschil. De eerste studie, Toekomst in Thema's (1997-1998), was vooral

⁷ De eerste keer bovendien met medewerking van het Programma voor Interdisciplinair Onderzoek naar Oorzaken van Mensenrechtenschendingen van de Universiteit van Leiden (PIOOM; inmiddels opgeheven) en het Nederlands Instituut voor Buitenlandse Betrekkingen Clingendael.

⁸ Vertegenwoordigers van de krijgsmachtdeelstaven en de staf van het Defensie Interservice Commando, en de tweede keer bovendien van de Directoraten-Generaal Personeel en Materiaal alsmede Financiën en Control, de Militaire Inlichtingen- & Veiligheidsdienst, het Medisch Geneeskundig Facilitair Bedrijf van het DICO, en Operatiën, Plannen, Evaluatie en Internationale Plannen & Samenwerking van de Defensiestaf. Defensiestaf/Plannen heeft bij de eerste studie aan een voorbereidend experiment meegedaan. De Koninklijke Marechaussee heeft in beide gevallen niet kunnen participeren.

gericht op de identificatie van thema's vanuit een zo evenwichtig en representatief mogelijk beeld van het brede spectrum aan conflictsituaties, operatietypen en geweldsniveaus waarvoor de krijgsmacht zich gesteld kan zien.

De tweede, Uitzicht op Uitdaging (2001-2002), was specifiek gericht op de mogelijke uitdagingen voor de Nederlandse krijgsmacht 'aan de randen van' dit brede spectrum. Deze uitdagingen betreffen optreden onder nieuwe omstandigheden, met nieuwe deeltaken of nieuwe activiteiten binnen de bestaande drie hoofdtaken; ook een combinatie was mogelijk.

De aanduiding 'nieuw' moet daarbij overigens worden opgevat als: anders of extremer dan gebruikelijk. De tweede studie trachtte dan ook het 'out-of-the-box' denken te stimuleren en op die wijze juist complementair te zijn aan de studies die in het kader van het NAVO 'Defence Planning Process' en de EU 'Headline Goal' zijn of worden uitgevoerd.

Er zijn tussen de twee studies niet alleen verschillen qua doelstelling, maar ook in methodische opzet en uitwerking. Het doel van dit artikel is echter niet om de twee studies naast elkaar te zetten en vergelijkenderwijs te beoordelen, maar om de algemene aanpak en uitwerking voor het voetlicht te brengen. Wat volgt is derhalve een samenstel van de kenmerkende elementen van beide studies.

Kader voor de scenariostudies

Voor beide scenariostudies golden enige uitgangspunten en restricties. Deze waren enerzijds ingegeven door praktische overwegingen van tijd en inspanning en anderzijds door beleidsmatige beperkingen. Deze kaderstelling was, samengevat, de volgende:

a. Het uitgangspunt is dat Nederland in militaire operaties buiten het eigen koninkrijksgebied slechts in

internationale coalities participeert en niet zelfstandig. Aan de orde is de vraag of en in welke mate Nederland in een toekomstige periode militair in staat is om bij te dragen aan de volle breedte van een missie: wat is het toekomstige vermogen dan wel onvermogen van de Nederlandse krijgsmacht en wat kan Nederland wel respectievelijk niet aan functionaliteit bijdragen? Of Nederland werkelijk deelneemt en, zo ja, in welke mate en met wat voor soort bijdrage, zijn politieke vragen die worden beoordeeld als de feitelijke situatie zich voordoet. Deze vragen waren in de studies dus niet aan de orde.

b. De studies hadden een kwalitatief karakter, waarbij de nadruk viel op militaire functionaliteiten en niet op middelen specifiek dan systeemconcepten die daarvoor (ongetwijfeld) benodigd zijn. Niettemin kan een aanduiding van een type middel tevens het karakter van de functionaliteit nader bepalen. Voor het beschrijven van functionaliteiten van een internationale en Nederlandse strijdmacht is als uitgangspunt aangehouden dat van eenzelfde, 'joint', begrippenkader moest worden uitgegaan.

c. Teneinde de hoeveelheid informatie en de analyse beheersbaar te houden, is een beperkt aantal illustratieve scenario's en representatieve cruciale momenten ontwikkeld. Tevens is de actie-reactieketen van het conflictverloop beperkt gehouden.

Hoewel de scenario-ontwikkelaars uiteraard hebben getracht om de gefingeerde achtergronden en conflictontwikkelingen plausibel en consistent te laten zijn, hebben zij een en ander slechts weinig gedetailleerd uitgewerkt.

Het illustratieve en uitdagende karakter is steeds in het oog gehouden bij het verstrekken van informatie over omstandigheden (in het bijzonder de dreiging en de conflictsituatie), man-

Koeweit, juli 2003. Mariniers Van Laar (l) en Van Vliet bewaken het zojuist aangekomen containerschip, dat is beladen met 392 containers. Deze bevatten militair materiaal bestemd voor Irak

(Foto: AVDKM, R. Gieling; collectie: IMG-KL)

daten, coalities, missies en dergelijke. Voor die beperkte uitwerking is vooral gekozen om de analyserende discussies tijdens een meerdaagse workshop een zo open mogelijk karakter te geven.

Uitvoering en resultaten

In grote lijnen zijn de algemene stappen voor scenario-ontwikkeling gevolgd zoals eerder beschreven. Dit is deels in de vorm van workshops gedaan en deels als bureauwerk voorbereid, uitgezocht en uitgewerkt.

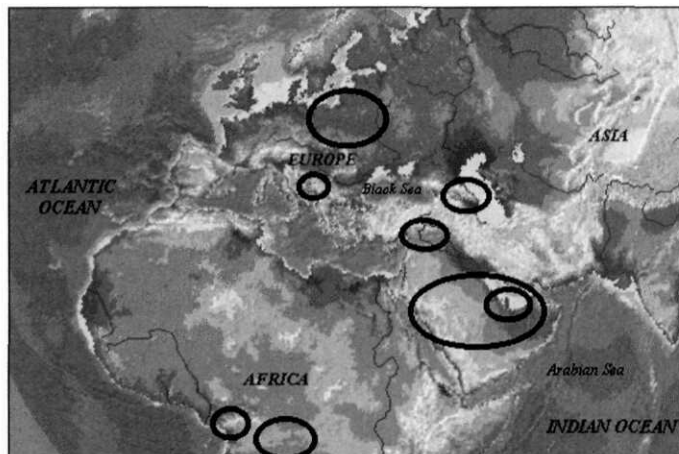
De scenariobeschrijvingen geven in eerste instantie de algemene politieke, sociaal-economische en geografische context, de conflictorzaken, de inzetomstandigheden, de betrokken partijen en hun doelstellingen, alsmede bijzondere dreigingsbronnen weer, voorafgaand aan en tot op het moment van de uitgangssituatie.

Vervolgens ontwikkelt het conflict zich verder, beschreven in een beperkt aantal 'cruciale momenten'.⁹ Een cru-

⁹ Cruciale momenten kunnen 'op gevoel' worden verzonnen, maar kunnen ook meer systematisch worden bepaald. In het laatste geval worden conflictfasen gedefinieerd en vervolgens gebeurtenissen per fase, leidend tot een verwachte eindtoestand (een en ander zonder internationale interventie). Op basis van het verschil tussen deze verwachte eindtoestand en een internationaal gewenste eindtoestand kunnen die gebeurtenissen worden geselecteerd die cruciaal zijn. Indien bij zo'n cruciale gebeurtenis niet zou worden geïntervenieerd, zou dat een gemiste kans betekenen.

¹⁰ Op zichzelf is 'niets doen' uiteraard wel een reële optie.

¹¹ Vermeden is dus om functies en elementen in de lijst op te nemen die het specifieke karakter van een krijgsmachtdeel benadrukken. Functionaliteiten zijn generieke militaire bekwaamheden, nodig tijdens een operatie, en worden ingevuld met behulp van door de krijgsmachtdelen te leveren specifieke personele en materiële middelen. Ook verwarring met 'taken' is vermeden. Andere ten tijde van de studies bekende lijsten, nationaal en internationaal, bezaten deze en in de hoofdttekst genoemde kenmerken in onvoldoende mate.

Indicatie van de locaties van de scenario's

ciaal moment is een toestand, ontwikkeling of gebeurtenis die in de beschouwde scenario's dringend noopt tot interventie, wil het conflict niet escaleren naar een ongewenste eindtoestand.

Niet ingrijpen door een coalitiemacht op zo'n cruciaal moment betekent een gemiste kans om het conflict (nader) tot een oplossing te brengen; dit wordt in de scenarioanalyse dan ook niet als optie verondersteld.¹⁰

De scenario's dienen als illustratieve achtergrond; de geselecteerde cruciale momenten bieden het analyse-materiaal waarop de planningsrelevante thema's worden gebaseerd. Per gedefinieerd cruciaal moment wordt een omschrijving van toestand, militaire doelstelling en politieke oogmerk van een interventie gegeven. Eventueel wordt dat aangevuld met bijzondere informatie-elementen: bijvoorbeeld rond de coalitie of bijzondere kenmerken of omstandigheden van het conflictmoment.

De tabel op de volgende pagina bevat een korte karakterisering van de scenario's en de onderscheiden cruciale momenten. Dit is bedoeld om enige 'flavour' aan het bovenstaande te geven; in de echte scenariobeschrijvingen waren de plaatsbepaling, samenhang en logische opeenvolging van de gebeurtenissen meer gespecificeerd dan hier mogelijk is.

De cruciale momenten zijn in deze tabel bovendien meer in termen van de missie beschreven dan in termen van de feitelijke gebeurtenis die aanleiding voor de interventie was.

In beide studies zijn de cruciale momenten van de scenario's tijdens een workshop geanalyseerd aan de hand van een lijst van vooraf onderscheiden functionaliteiten. Deze functionaliteiten zijn deels toepasbaar op de inzet voor een specifieke operatie waar militaire deeltaken al dan niet met civiele componenten en/of civiele deeltaken uitgevoerd moeten worden, en deels op de voorbereiding voor en de afronding van een operatie.

Functionaliteiten

De functionaliteiten omvatten elk een specifieke kwaliteit – in de vorm van een bekwaamheid. Op strategisch niveau kunnen deze bekwaamheden als separate bijdrage aan een coalitie worden aangeboden, met de bijbehorende uitvoeringsmiddelen (bijvoorbeeld de functionaliteit 'commandovoering' door het aanbieden van een hoofdkwartier).

Op tactisch niveau zijn de functionaliteiten echter onlosmakelijk met elkaar verbonden en als geheel bepalend voor de effectiviteit van de eenheid. De indeling is maximaal onderscheidend (de overlapping van de functionaliteiten is dus zo gering mogelijk) en zo 'joint'¹¹ mogelijk

Scenario's en cruciale momenten: aanduiding van context, conflict en missie

<p>S1 (TiT) <i>Uit de hand gelopen opstand in Oost-Europees land leidt tot bedreiging NAVO-verdragsgebied</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Afschrikken van acties van niet-NAVO-eenheden en tonen van bereidheid tot collectieve verdediging. • Gerichte ontplooiing van NAVO-eenheden; de-escalerende maatregelen. • Na grensoverschrijding herstellen van integriteit NAVO-verdragsgebied (regionaal conflict, 'Article-5').
<p>S2 (TiT) <i>Behoud van integriteit van een bevriende en economisch onmisbare mogendheid in het Midden-Oosten</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bescherming van eigen eenheden, burgers en militaire infrastructuur tegen raketaanvallen; tonen van steun aan legitiem gezag. • Belemmeren van vijandelijke blokkade en verzekeren van vrije doorgang van maritieme eenheden. • Humanitaire hulpverlening. • Scheppen van stabiliserende voorwaarden d.m.v. instellen van controles, blokkades, beveiliging bevriende eenheden, herstel openbare orde, deroutring en opvang van vluchtelingen.
<p>S3 (TiT) <i>Conflict over water tussen een NAVO en een niet-NAVO staat in het Midden-Oosten</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Terroristische sabotageactie in Nederland leidt tot beveiliging van maatschappelijk strategische objecten en voorzieningen in Nederland. • Afschrikken van aanval op NAVO-grondgebied; voorbereiden van preventieve offensieve acties in zeer bergachtig gebied.
<p>S4 (TiT) <i>Conflict over onafhankelijkheid in Kosovo¹²</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bescherming van internationale hulporganisaties tegen gewapende bendes. • Ontzetting van ingesloten en hongerende bevolking en instellen van een 'safe area' in zeer bedreigende omstandigheden.
<p>S5 (TiT) <i>Etnisch-religieus conflict in Afrika</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Grootschalige evacuatie van Westerse ingezetenen na aanslagen en massamoord.
<p>S6 (TiT) <i>OVSE-waarnemingsoperatie op Kaukasus bedreigd</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Implementatie van een vredesplan met elementen van vredesafdwinging. • Ontwapening, handhaving openbare orde, herstel maatschappelijke structuren.
<p>S1 (UopU) <i>Humanitaire hulp en stoppen van religieus geïnspireerde agressie van een land in het Midden-Oosten</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bescherming tegen piraterij en het zekerstellen van handelsverkeer op zee en toegang tot oliebronnen. • Beheersing en opvang van een grote vluchtelingenstroom op zee en land en installatie van deze vluchtelingen in woestijn-oases met zeer schaarse voorzieningen en ingrijpende klimatologische omstandigheden. • Herstel van het staatsgezag in een islamitisch land met op grote schaal optreden in verstedelijkte gebieden. • Antwoord op aanval op informatie- en communicatiestructuren van de coalitie. • Afdwingen van de uitvoering van een arrest van het Internationaal Gerechtshof van de VN, leidend tot passieve en actieve verdediging tegen de TBM¹³ capaciteit van een agressieve mogendheid.
<p>S2 (UopU) <i>Humanitaire operatie in Afrika loopt uit de hand wegens agressie en B-dreiging</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Passieve en actieve bescherming van vluchtelingenkampen tegen bendes/warlords onder moeilijke terrein- en klimatologische omstandigheden. • Speciale operatie om gegijzelden te redden en strategische hulpbronnen veilig te stellen op de grens van jungle en savanne. • Biologische dreiging: lokale en internationale inperking van een dodelijke epidemie, voorbereiding van een exit-operatie onder B-omstandigheden. • Het treffen van maatregelen tegen een bedreiging van het Europese grondgebied en i.h.b. Nederland zelf door een zich snel verspreidende dodelijke epidemie; civiele support, paniekmanagement.
<p>S3 (UopU) <i>Beheersing van de implicaties van het falen van een Europese mogendheid, zonder deelname van de grote NAVO-landen</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Omvangrijke en versnelde (internationale) herplaatsing van NAVO-eenheden, in het bijzonder van (deels uitgezonden) Nederlandse eenheden. • Actieve bescherming van 'kritische goederen' en NBC-wapendepots. • Het voorkomen van aanslagen op gaspijpleidingen over grote afstand teneinde (inter)nationale (economische) belangen veilig te stellen. • Beteugeling van criminaliteit en herstel van de burgermaatschappij in een relatief grote 'failed state' in Europa ('non-Article 5 crisis operation').

¹² Dit scenario werd bedacht en geanalyseerd voordat het Kosovo-conflict werkelijk uitbrak.

¹³ Tactical Ballistic Missiles.

geformuleerd. De afgedrukte tabel is in de studie *Uitzicht op Uitdaging* gebruikt.¹⁴ Tegenwoordig echter wordt een iets gewijzigde indeling in 'essentiële operationele functionaliteiten' ('essential operational capabilities') gehanteerd.

Tijdens elke workshop zijn de cruciale momenten successievelijk per scenario ingeleid en bediscussieerd. In het bijzonder werd daarbij steeds per functionaliteit de vraag beantwoord welke bijzondere eisen moeten worden gesteld dan wel welke bijzondere problemen zich zouden kunnen voordoen rond die functionaliteit.

Elke functionaliteit werd dus geconfronteerd met de specifieke inzetomstandigheden van het scenario-moment. Dit leidde meestal tot identificatie van nieuwe elementen van functionaliteiten en een discussie over vermogen en onvermogen van de Nederlandse krijgsmacht daarbij. Haast onvermijdelijk speelden daarbij ook aspecten van kwantiteit een rol naast die van kwaliteit.

Observaties

In beide studies leverde dit een grote hoeveelheid informatie op; de scenarioanalyse was dan ook steeds als een explorerende en inventariserende exercitie bedoeld. Op basis van deze informatie konden, na opschoning en structurering, concluderende observaties over vermogen en onvermogen van de Nederlandse krijgsmacht worden gedaan.

Deze observaties werden vervolgens samengevat onder de noemer van een aantal planningsrelevante thema's.

¹⁴ Met uitzondering van functionaliteit 8. Deze is immers een voorwaarde voor de algemene inzetbaarheid van de krijgsmacht en niet zozeer toepasbaar op de inzet voor een specifieke operatie bij de scenarioanalyse.

¹⁵ Dit betreft een selectie uit beide studies. Gelet op het confidentiële karakter ervan zijn deze thema's bovendien enigszins bedekt aangeduid. Tevens moet worden bedacht dat sommige thema's in 1998 weliswaar een vernieuwend karakter hadden, maar thans niet meer.

Generieke functionaliteitenlijst (voorloper van de tegenwoordig gehanteerde 'essential operational capabilities')

1	Commandovoering
2	Omgevingsbeeldopbouw / Inlichtingen
3	Verplaatsing en manoeuvre
3.a	strategische verplaatsing
3.b	tactische verplaatsing
3.c	manoeuvre
4	Bestrijding van doelen (wapeninzet)
4.a	bestrijding van statische objecten / infrastructuur
4.b	bestrijding van materieel
4.c	bestrijding van personeel
4.d	bestrijding van informatie(processen)
5	Bescherming (van eigen vermogen)
5.a	bescherming van objecten, terreinen en infrastructuur
5.b	bescherming van materieel
5.c	bescherming van personeel
5.d	bescherming van informatie(processen)
6	Logistiek
7	Samenwerking met en ondersteuning van civiele organisaties
8	Planning, opbouw en ondersteuning van de defensieorganisatie

Elk thema is uitgewerkt in kenmerkende elementen, met aanduiding van relaties met andere thema's en relevantie voor de onderscheiden functionaliteiten.

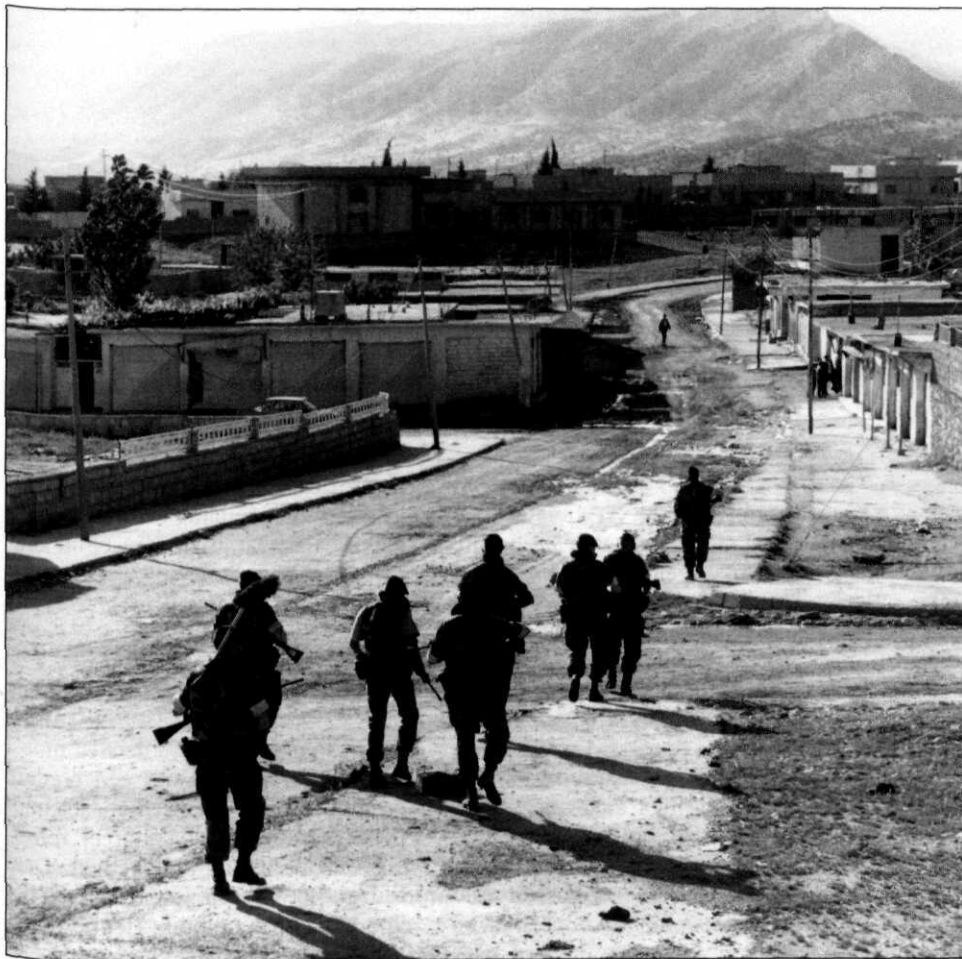
In het bijzonder de eerste twee functionaliteiten, 'commandovoering' en 'omgevingsbeeldopbouw/inlichtingen', bleken voor elk cruciaal moment in elk scenario relevant te zijn. Nadenken over deze functionaliteiten bleek bij uitstek te helpen om gevoel te krijgen over wat er rond conflictsituatie en missie aan de hand was, en daarmee het invlevingsvermogen te stimuleren.

Hierna volgt een aantal voorbeelden van onderwerpen waarop thema's zijn geformuleerd¹⁵:

- optreden in een verstedelijkte omgeving;
- 'human intelligence' (bijvoorbeeld het gebruik van 'native speakers') in het kader van inlichtingen en omgevingsbeeldopbouw;

- vele aspecten van informatievergaring en -verwerking, onder meer in relatie tot besluitvorming en 'network centric warfare';
- maritieme dreiging in kustwateren;
- bescherming en voortzettingsvermogen van middelen tijdens tactische verplaatsingen;
- interoperabiliteit in internationale coalities van 'ongelijkwaardige' partners;
- kwetsbaarheidsaspecten bij inzet van bepaalde wapensystemen;
- gebruik van niet-dodelijke wapens;
- snelheid van reageren (logistiek en operationeel).

Deze en dergelijke onderwerpen hebben in de vorm van thema's de opstelling van de Planningsrichtlijnen in het DSP van 1998 en de Strategische Visie van de CDS in 2002 ondersteund.

Optreden in verstedelijkt gebied. Nederlandse mariniers in Irak tijdens de Golfoorlog (1991)

(Foto: AVDKM; collectie: IMG-KL)

Slotbeschouwing

Terugkijkend op de twee studies kan worden vastgesteld dat beide studies uiteenlopende planningsrelevante thema's hebben opgeleverd. Deze thema's waren deels vernieuwend, deels onderbouwend of accentverleggend of verdiepend in vergelijking met het op dat moment van kracht zijnde DSP. In die zin hebben de studies aan het doel beantwoord.

Een punt van discussie is uiteraard of een beperkt aantal scenario's respec-

¹⁶ Dit zijn keuzes uit het zeer grote aantal mogelijkheden aan dreiging, typen inzet, omstandigheden, enzovoort, van het brede spectrum, die voldoende van elkaar verschillen maar ook de essentie van wat mogelijk is bevatten en dus met elkaar toch representatief zijn voor het totaal.

tievelijk cruciale momenten het gehele spectrum aan typen conflicten, omstandigheden en operaties, en verschillen in geweldsintensiteit kan afdekken. Het antwoord is niet 'nee', maar een voorzichtig 'ja'. Een continu spectrum aan mogelijkheden kan in beginsel door een aantal goed gekozen, illustratieve condensatiepunten¹⁶ worden gerepresenteerd.

Doordat bovendien de cruciale momenten voldoende open ruimte voor interpretatie en verbeelding boden, en ook inderdaad uitvoerige discussies over het vermogen en onvermogen van de krijgsmacht hebben uitgelokt, bestond bij de meeste deelnemers een positief gevoel over de waarde van de exercities.

Er bestond ook begrip voor de onvolledigheid ervan in een aantal opzichten. Na afloop van elke studie is een

evaluatieformulier aan de deelnemers voorgelegd. Dit heeft geleid tot een lijst van aandachtspunten voor een volgende keer.

Dat er een volgende keer komt, lijkt zeer aanbevelenswaardig. Sterker nog, de ervaringen rechtvaardigen dat aan scenarioanalyse een eigen, volwaardige plaats wordt gegeven naast andere werkwijzen en analyseme-

thoden ter ondersteuning van de Nederlandse strategische defensieplanning.

De scenario's kunnen tot in verschillend detail worden uitgewerkt, al naar gelang het doel waarvoor zij worden gebruikt. Op deze wijze ontstaat een hiërarchie van onderling samenhangende scenario's die structuur kan bieden aan een scala van toekomstbeschouwingen en andere scenario-gebaseerde onderzoeken binnen de Defensieorganisatie.

Die hiërarchie kan bovendien de vergelijking tussen dergelijke beschouwingen en onderzoeken vergemakkelijken. In navolging van enkele andere landen, waaronder het Verenigd Koninkrijk, zou een zekere formele status van een dergelijke scenarioverzameling niet misstaan. ■

Veranderingen in Brunssum

Naar een Joint Force Command

drs. G.R.M. Schellart, kolonel van de Koninklijke Luchtmacht*

Inleiding

Het is evident dat de recente reorganisatie van NAVO consequenties heeft voor verschillende hoofdkwartieren in het bondgenootschap. De bijdrage van een operationeel hoofdkwartier, zoals het Regionaal Hoofdkwartier *Allied Forces North Europe* (AFNORTH), zal voor het voetlicht worden gebracht. In dit artikel zal ik de nieuwe benaming van dit hoofdkwartier, *Joint Force Command* (JFC) Brunssum gebruiken. Deze naamswijziging is een direct gevolg van de reorganisatie die vanaf 1 juli in Brunssum zijn beslag kreeg. Ik behandel achtereenvolgens de noodzaak voor de heroriëntatie, het grotere verantwoordelijkheidsgebied van JFC Brunssum en de prioriteiten van de *Commander* (COM) JFC. Ik rond af met een beschouwing van de behaalde resultaten.

Druk tot verandering

Nog tot ver in 2002 was de meerderheid van het personeel, binnen het raamwerk van het *General Defence Plan* (GDP), bezig met het bijstellen van plannen die bijna alle gerelateerd waren aan de beveiliging van het

NAVO-grondgebied. Nader beschouwd valt dit enigszins te verklaren omdat vooral de nieuw lidstaten er belang aan hechten opgenomen te zijn in de bondgenootschappelijke verdediging. Zo ging er nog veel aandacht uit naar het *Contingency Plan* (COP) Polen. In deze systematiek van planning was de speelruimte van de *Commander-in-Chief* (CINC) te beperkt om te kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen. Hem werd jaarlijks enkel de mogelijkheid geboden om uit een aantal door de staf uitgewerkte militaire opties een keuze te maken. Voor het ontwikkelen van nieuwe concepten en lange-termijnvisies was niet of nauwelijks plaats ingeruimd. De bijdrage aan daadwerkelijke operaties bestond lange tijd slechts daarin dat militairen vanuit JFC Brunssum ter beschikking werden gesteld aan AFSOUTH ter ondersteuning van operaties op de Balkan. De rol beperkte zich in die zin dan ook, naast het plannen van standaardoefeningen en aandacht voor reorganisaties, tot het zijn van een personele reserve van het geallieerd commando in Europa. Nauwelijks voldoende om het bestaansrecht van een zwaar regionaal hoofdkwartier te rechtvaardigen. Bij JFC Brunssum groeide het besef dat handel en denkwijze ingrijpend moesten wijzigen. Alleen dan kan het hoofdkwartier een toegevoegde waarde leveren aan het proces van militaire planning en uitvoering van NAVO-operaties.

Juist omdat de dreiging uit de meest onverwachte hoeken kan komen,

dient ook een operationeel hoofdkwartier zich zodanig te positioneren, dat zij in staat is een passend antwoord te formuleren op alle eventuele uitdagingen. Dat betekent in de eerste plaats een bredere oriëntatie, een proactieve opstelling en een ontvankelijke houding ten opzichte van relevante ontwikkelingen in de wereld. Ergo, het regionaal gebonden denken moest worden vervangen door een bredere oriëntatie op economisch, maatschappelijk, demografisch, cultureel, religieus en politiek/militair gebied. Destijds moest worden vastgesteld dat het vooral daaraan ontbrak. Het besef dat het hoofdkwartier zijn koers ingrijpend diende te wijzigen viel in vruchtbare aarde, evenals het besef dat flexibiliteit een eerste vereiste is om passende antwoorden te vinden op de in diversiteit toegenomen bedreigingen. De aanslagen van 11 september 2001 waren in die zin dan ook niet meer dan een katalysator om ernst te maken met de heroriëntatie op (toekomstige) taken en verantwoordelijkheden. Maar meer nog dan de eis om hoofdkwartieren te herstructureren en de beschikking te hebben over een enorme potentie aan fysieke en intellectuele flexibiliteit, was er behoefte aan een radicale verandering in houding en cultuur binnen AFNORTH.

Met het project *Future Regional Engagement* (FRE)¹ werd de aanzet tot die heroriëntatie gegeven met het oogmerk aan het hoofdkwartier uiteindelijk meer relevantie te geven voor het bondgenootschap. Het was

* De auteur is militair assistent van de chef staf van Joint Force Command HQ Brunssum, luitenant-generaal R.P.F. Seijn.

¹ Later werd aan dit project de meer passende benaming *Enhanced Operational Focus* (EOF) gegeven.

Ceremonie tijdens commando-overdracht van de NATO Response Force op 27 juni 2004

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KL)

een project waarbij, onder leiding van de plaatsvervangend commandant, werd gezocht naar wegen om uit het Koude-Oorlogdenken te geraken. Voorop stond echter het zodanig (her)definiëren van taken en verantwoordelijkheden van AFNORTH, dat zij zouden aansluiten bij de uitdagingen waarvoor de NAVO zich in de toekomst geplaatst zou zien.

Groeiende diversiteit

Een groeiende diversiteit aan dreigingen vraagt om een bredere oriëntatie, vraagt vooral om open te staan voor vele ontwikkelingen en vereist een pro-actieve opstelling. In feite het verlaten van de oude oost-westoriëntatie ten behoeve van een wereldoriëntatie om de uitdagingen van de 21^e eeuw aan te kunnen. Hoewel men over de kwalificering van mening kan

verschillen, werd in feite de hele wereld het 'speelveld' van NAVO en dientengevolge ook van JFC Brunssum. Of zoals SACEUR in zijn visie voor *Allied Command Operations* (ACO) heeft verwoord, bij te dragen aan:

(...) deterring against conventional and asymmetric threats (...) to embrace change, and create and maintain a capability that can be used by the alliance for the full range of missions. (...)

Juist omdat NAVO-commandanten nu, anders dan ten tijde van de Koude Oorlog, worden geconfronteerd met onvoorspelbare situaties, dienen ook zij vanaf het prille begin bij de ontwikkeling van concepten betrokken te zijn. Met in het achterhoofd het ada-

gium van generaal Eisenhower *Plans are useless, but planning is essential*, werd dan ook gewerkt aan verbetering van de besluitvormingscyclus binnen het hoofdkwartier en wordt COM JFC Brunssum², veel meer dan voorheen, in het proces betrokken.

Centraal in het proces van plannen staat zoals altijd de kennis die men zich weet eigen te maken over relevante ontwikkelingen. Maar ook op dit gebied moest de knop worden omgezet. Waar in het verleden met het verzamelen van feiten werd volstaan voor het verkrijgen van kennis, moet nu vooral de nadruk worden gelegd op de juiste interpretatie daarvan. 'Begrip' in plaats van kennis is nu het

² Met de nieuwe benaming van het hoofdkwartier werd ook de aanduiding van de commandant gewijzigd.

centrale thema. Dat vereist dat daar waar informatie voorhanden is, het ook vrij ter beschikking is. Maar mogelijk nog belangrijker is dat daarover in alle vrijheid met elkaar van gedachten kan worden gewisseld en dat capaciteiten beschikbaar worden gesteld om die informatie op juiste wijze te duiden. Gezamenlijk met de andere NAVO-hoofdkwartieren wordt thans, in het kader van *Enhanced Operational Focus* (EOF), het vervolg van FRE, aan dat aspect nader vorm en inhoud gegeven.

Ambitie en verantwoordelijkheden

In de *Ministerial Guidance* van 22 april 2003 is het ambitieniveau van de NAVO vastgesteld. Daarin wordt vermeld dat:

The NATO Command and Force Structure must (...) be capable to cope with (...) three separate concurrent Major Joint Operations (MJO) outside the Area of Responsibility (AOR).

In het richtinggevende NAVO-document MC 324/1, *The NATO Military Command Structure* wordt dit ambitieniveau vertaald in een opdracht aan de drie operationele hoofdkwartieren³.

(...) These Headquarters (HQs): two JFC HQs and a third robust but more limited Joint HQ (...) are appropriately sized, robustly manned and able to conduct three MJO during the initial stage and also,

with the exception of the third Joint HQ, during the sustainment stages.

Het derde kleinere hoofdkwartier in Lissabon is slechts in staat om, vanaf een zogenoemd *sea based platform* in beperkte mate en voor een beperkte periode leiding te geven aan een MJO. Dit heeft consequenties voor de twee JFC-hoofdkwartieren in Brunssum en Napels. Zij moeten die operatie kunnen overnemen en dus voldoende capaciteit hebben om, naast de aan hen opgedragen MJO, ook daaraan uitvoering te geven. Dit ambitieniveau is het uitgangspunt geweest voor de vaststelling van omvang van het JFC Brunssum. Ik kom daarop later terug.

In de *Terms of Reference* (TOR) en de *Command Philosophy* van COM JFC Brunssum wordt het gelijktijdig kunnen opereren in twee geografisch gescheiden gebieden niet expliciet vermeld, maar wordt in meer algemene zin gesteld dat:

(...) COM JFC Brunssum is to be prepared to conduct the full range of military operations throughout the NATO Area of responsibility and beyond (...).

Zeer expliciet komt in deze formulering wederom naar voren dat er geen sprake meer is van een geografisch gedefinieerd verantwoordelijkheidsgebied, zoals dat tot voor kort het geval was. Operaties kunnen overal worden verwacht en commandanten van hoofdkwartieren moeten zijn voorbereid om onder de meest uiteenlopende omstandigheden leiding te geven aan crisisbeheersingoperaties. Met het zogenoemde *Combined Joint Task Force* (CJTF) concept is getracht daarop een antwoord te formuleren.

Het concept en haar uitwerkingsvorm vormt een integraal bestanddeel van

³ Drie operationele hoofdkwartieren in Brunssum, Napels en Lissabon.

Koning Harald van Noorwegen bezoekt het hoofdkwartier van AFNORTH in Brunssum, januari 2001

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KL)

de NAVO, maar er is geen vastgestelde groep militaire middelen aan verbonden. Afhankelijk van de situatie wordt een (hoofdkwartier)-structuur vastgesteld, waarin disciplines uit verschillende krijgsmacht delen en landen zijn vertegenwoordigd. Om niet in belangrijke mate afhankelijk te zijn van externe versterking moet JFC Brunssum in staat zijn voor een langere periode het hoofdbestanddeel van een dergelijk hoofdkwartier te bemannen. Het achterblijvende personeel moet daarbij in staat zijn zowel aan de vredesbedrijfsvoering invulling te geven als de uitgezonden eenheid te ondersteunen. Op grond daarvan is in eerste aanleg berekend dat de omvang van JFC Brunssum circa zeshonderd militairen moet bedragen.

Robuust en flexibel

In de ontwikkeling van die robuustere en onderhoudbare structuur met verhoogde gereedheidsniveaus, is de NAVO *Response Force* (NRF) een belangrijk element. Deze strijdmacht moet in een korte periode een substantiële gevechtskracht leveren en wordt aangestuurd door een zogenoemd *Deployable Joint Task Force* (DJTF) hoofdkwartier⁴. Het JFC Brunssum kreeg als eerste de opdracht de totstandkoming van dit concept te verwezenlijken en tot 1 juli 2004 verantwoordelijk te blijven voor de NRF. Op 15 oktober vorig jaar heeft de feitelijke inauguratie plaatsgevonden. In november zijn met een oefening in Turkije de mogelijkheden van dit con-

Inauguratie van de NATO Response Force bij AFNORTH HQ in Brunssum. Links: General James L. Jones (SACEUR), rechts: General Sir Jack Deverell (Commander in Chief AFNORTH), oktober 2003

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KI)

cept gedemonstreerd. In het roulatieschema is voorzien dat JFC Napels deze taken vanaf juni 2004 overneemt en dat JFC Brunssum, nadat het hoofdkwartier in Lissabon haar rol daarin heeft vervuld, pas weer in 2006 aan de beurt is.

Voor bevelvoering moet gebruik worden gemaakt van beschikbare middelen; dat kan onder meer geschieden vanaf een zogenoemd *tailored land-based or sea-based* DJTF-hoofdkwartier. De operatiegebieden, *Joint Operations Areas* (JOA) genoemd, worden hem als *Joint Commander* in voorkomend geval, en na consultatie van het NAVO-hoofdkwartier in Brussel, toegewezen door SACEUR. Overigens zijn, om adequaat te kunnen reageren op relevante ontwikkelingen in de wereld, voor de dagelijkse gang van zaken aan NAVO-commandanten gebieden toegewezen waarop zij in het bijzonder hun aandacht moeten richten. Het zijn de zogenoemde *Areas of Functional Responsibility* (AOFR), *Areas of Interest* (AOI) en *Areas of Intelligence Interest* (AOII). Met de benoeming van de AOFR wordt vooral beoogd de grenzen aan te geven voor welke routinematige operationele en

niet-operationele taken de commandant verantwoordelijk is. Van toenemend belang is echter de AOI. Ontwikkelingen in die gebieden moeten nauwgezet worden gevolgd en beschouwd op mogelijke consequenties, zowel militaire als niet-militaire, voor de belangen van het bondgenootschap⁵. De observaties beperken zich niet tot politieke en militaire aspecten maar omvatten ook transnationale⁶ aangelegenheden. Datzelfde geldt voor de inlichtingen voor de AOII, die niet noodzakelijkerwijs dezelfde geografische dimensies hebben als de AOI. Integendeel, zij kunnen zelfs substantieel groter zijn. Het is de taak van de COM JFC Brunssum om SACEUR op alle relevante gebieden gevraagd en onge- vraagd te adviseren.

Structuur en verhoudingen

Om verantwoord uitvoering te geven aan zijn taken heeft de 'Joint Force Commander' gewoonlijk de beschikking over drie ondergeschikte hoofdkwartieren van marine, land- en luchtmacht. Het betreft hier de respectievelijke hoofdkwartieren in

⁴ Het DJTF-hoofdkwartier is met ongeveer negentig functies een verkleinde uitgave van het CJTF-hoofdkwartier en past in die zin in een continuüm. Het aangewezen personeel, thans afkomstig uit JFC Brunssum, staat op vijf dagen *notice-to-move* (NTM).

⁵ Aan alle NAVO-hoofdkwartieren zijn aandachtsgebieden toegewezen, waarbinnen ontwikkelingen nader worden bestudeerd. Tijdens de wekelijkse Video Teleconferentie (VTC) worden commandanten gebriefd.

⁶ Transnationaal omvat thema's zoals terrorisme, extremisme, proliferatie van massavernietigingswapens, georganiseerde misdaad, cybercriminaliteit, vluchtelingen etc.

Northwood (VK) en Heidelberg en Ramstein (D). De toevoeging 'gewoonlijk' is hierbij bewust gekozen omdat, als gevolg van het verlaten van de geografische gebondenheid van het 'Joint Force Headquarters', deze drie hoofdkwartieren elk kunnen worden opgedragen om capaciteiten beschikbaar te stellen aan een ander 'joint' hoofdkwartier.

Het laat echter onverlet dat COM JFC Brunssum als operationeel commandant, gezamenlijk met zijn ondercommandanten, verantwoordelijk blijft voor de planning, voorbereiding, aansturing en uitoefening van het gehele spectrum van militaire operaties, inbegrepen optreden tegen terrorisme, beveiliging tegen massavernietigingswapens en *missile defence* in toegevoegde verantwoordelijkheidsgebieden.

Prioriteiten

Uitgaande van de overkoepelende strategie van SACEUR liggen de prioriteiten voor het hoofdkwartier in Brunssum thans bij ondersteuning en uitvoering van operaties, de invoering van de nieuwe organisatiestructuur en de introductie van zeven nieuwe lidstaten. Daarnaast is er veel aandacht voor het samenwerkingsprogramma met Rusland en de Oekraïne en voor samenwerking met landen uit het zogenoemde *Partnership for Peace* (PFP) programma.

Verantwoordelijk voor operaties

De hoogste prioriteit ligt thans bij ondersteuning en uitvoering van operaties, waarbij op dit moment de aandacht vooral uitgaat naar het commando van de *International Security Assistance Force* (ISAF) in Afghanistan. Dit impliceert dat veel capaciteit van de staf wordt ingezet voor de planning, training, inzet en ondersteuning van de opeenvolgende ISAF-hoofdkwartieren. Thans wordt een groot deel van het ISAF-hoofdkwartier

gevormd door personeel afkomstig van het JFC Brunssum.

Voorts levert JFC HQ Brunssum een substantiële bijdrage aan de ontwikkeling van concepten voor de wijze waarop bijvoorbeeld uitvoering kan worden gegeven aan de verschillende VN-resoluties en het Verdrag van Bonn⁷. De focus is echter niet alleen gericht op Afghanistan. Ook voor de planning en het beschikbaar stellen van personeel en materieel voor operaties elders in de wereld, dient altijd capaciteit beschikbaar te zijn⁸.

Meer in algemene zin mag worden gesteld dat het in de nieuwe organisatie de hoofdtak van het JFC is om te allen tijde en in alle omstandigheden een 'Joint C2' capaciteit beschikbaar te hebben. De alliantie moet immers in staat blijven om, in weerwil van de vele reducties, uiteenlopende missies tot een succesvol einde te brengen. Hoofdkwartieren worden dan geacht zonder of met zeer weinig personele ondersteuning ontplooid te kunnen

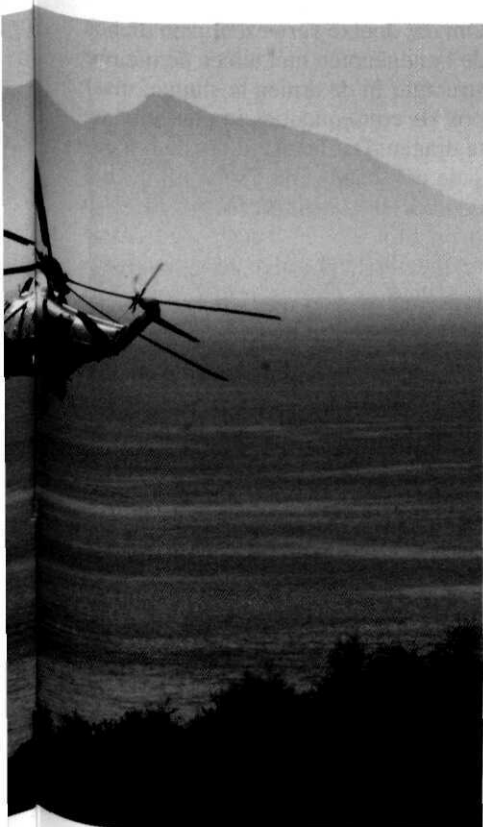
worden ver buiten het NAVO-gebied en vaak onder barre omstandigheden. Uiteenlopende functionaliteiten en disciplines moeten in dit hoofdkwartier hun plaats vinden en bovendien ook in het kader van de Europese Unie worden ingezet. Ten slotte moet het ook een raamwerk zijn voor deelname van PFP-partners en andere niet-NAVO-landen zoals Rusland en de Oekraïne.

Wijziging in verhoudingen

De wijzigingen in de NAVO-structuur dwingen de commandant het proces van verfijning en implementatie nauw-

⁷ De registratie van kiezers en de aanstaande verkiezingen, het concept van de *Provincial Reconstruction Teams* (PRT) en de uitbreiding van het mandaat, zijn onder andere onderwerpen die de nodige aandacht vragen.

⁸ Op dit moment is personeel en materieel van de *Northern Region Signal Group* (NRSRG) ter ondersteuning van de Poolse brigade in Irak.

Demonstratie van de NRF in Turkije, november 2003

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KL)

vertegenwoordigd. Een dergelijke samenstelling is nergens anders in de NAVO-commandostructuur zo eenduidig aanwezig.

Hiërarchisch ondergeschikte hoofdkwartieren kunnen echter wel – mede afhankelijk van de grootte en het karakter van de operatie – van SACEUR de opdracht krijgen leiding te geven aan een ‘joint’ operatie. Zij moeten dan wel onder auspiciën van het JFC met de noodzakelijke ‘joint’ capaciteiten worden versterkt. De relatie tussen de JFC en CC wordt er daardoor niet duidelijker op en ook de TOR van CINC JFC Brunssum laat ruimte voor discussies. Over de verhoudingen wordt daarin over JFC Brunssum onder meer gezegd:

(...) Provide an operational level joint planning and C2 capability for the conduct of operations. These responsibilities include employment of DJTF/CJRF HQ's, his subordinate CC's (...) to conduct operations.

Even verder wordt over het maritieme en luchtmachthoofdkwartier vermeld:

(...) on behalf of SACEUR the coordinating authorities for NATO maritime (air) matters in assigned AOFR (...).

gezet te volgen. Hoofdkwartieren zijn te veel afgeslankt om *stand alone* de veelheid van uitdagingen aan te gaan. Gezamenlijk moeten oplossingen worden geformuleerd en geïmplementeerd. Het herdefiniëren van die taken en verantwoordelijkheden en de afstemming daarvan met de twee andere JFC's, evenals tussen JFC en de ondergeschikte landmacht-, luchtmacht- en marine-componenten vraagt om de nodige omzichtigheid.

Is de verdeling van taken tussen de JFC's een min of meer politieke aan gelegenheid, anders ligt dat met herindel ing van verantwoordelijkheden tussen het operationele niveau van een JFC en de zogenoemde *Component Commands* (CC) op het tactische niveau. Immers, deze laatste werden in het recente verleden vaak rechtstreeks aangestuurd door het strategische commando in België. Met de introductie van een JFC is op het operationele niveau echter voor het eerst een organisatie geïntroduceerd, waarin alle krijgsmachtdelen evenredig zijn

Het behoeft geen nadere uitleg dat dergelijke formuleringen veel ruimte laat voor afwijkende interpretaties. Nog veel initiatieven zullen dan ook moeten worden ontplooid om de stroomlijning van de nieuwe commandostructuur te vervolmaken. Het is overigens opmerkelijk dat voor wat betreft het NAVO-landhoofdkwartier in Heidelberg, de zinsnede *on behalf of SACEUR* achterwege is gelaten.

Uitbreiding en samenwerking

Het politieke besluit eind 2003 om de NAVO met zeven landen uit te breiden heeft ook gevolgen voor het JFC Brunssum. Vier van de zeven nieuwe landen – Estland, Letland, Litouwen en Slowakije – worden bij hun introductie begeleid door het hoofdkwartier in Brunssum. De inspanningen richten zich op het verbeteren van de operationele samenwerking tussen de landen van de noordelijke regio, met nadruk op samenwerking met de nieuwe landen⁹. Terzake zij overigens opgemerkt dat ook de begeleiding van de vorige intreders in de NAVO, Polen, Hongarije en Tsjechië, nog de volle aandacht vraagt.

Ook aan het in 1994 geïntroduceerde en op defensie gerichte samenwerking in het zogenoemde PFP-programma wordt een substantiële bijdrage geleverd. Door middel van cursussen wordt getracht het wederzijdse begrip te vergroten en verdere ontwikkeling van de operationele samenwerking te bewerkstelligen. Het vormt de basis om de landen te laten participeren in oefeningen en hen uiteindelijk in staat te stellen volwaardig deel te nemen aan het gehele spectrum van *Crisis Response Operations* (CRO).

In mei 2003 werd tijdens de eerste NAVO-Rusland Raad in Moskou niet alleen de noodzaak onderkend van

⁹ Als voorbeeld zij vermeld dat thans door NAVO (België) F-16 jachtvliegtuigen beschikbaar zijn gesteld voor *Air Policing*-taken in de Baltische staten.

Een groot deel van het ISAF-hoofdkwartier bestaat thans uit personeel afkomstig van het JFC Brunssum

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KL)

verdergaande samenwerking op het gebied van terrorismebestrijding. Ook werd overeenstemming bereikt voor samenwerking op andere gebieden zoals het opzetten van een mechanisme voor het redden van onderzeeboten, samenwerking op het gebied van milieu en oefenen in het oplossen van civiele crises. Inmiddels hebben de eerste Russische en Oekraïense (opper)officieren hun weg naar Brunssum gevonden en ligt het in de lijn der verwachting dat aan JFC Brunssum een grotere rol wordt toebedeeld bij de verdere ontwikkeling van deze samenwerking.

In aanvulling op de zojuist beschreven prioriteiten, mag men andere taken niet uit het oog verliezen. Daarbij moet onder meer worden gedacht aan het handhaven van *situational awareness, joint planning* en training, het opnieuw opzetten en onderhouden van (functionele) relaties met de NAVO Force Structure, integratie van nieuwe NAVO-leden, het opzetten en onderhouden van samenwerkingsverbanden met het nieuwe Strategische

Geallieerde Commando Transformatie (SACT) en taken in het kader van *counter-proliferation*. De lijst is zeker niet uitputtend, maar geeft wel aan dat ook de tijden bij het hoofdkwartier in Brunssum zijn veranderd en het takenpakket in omvang en diepgang is gegroeid.

Gereed voor de 21ste eeuw?

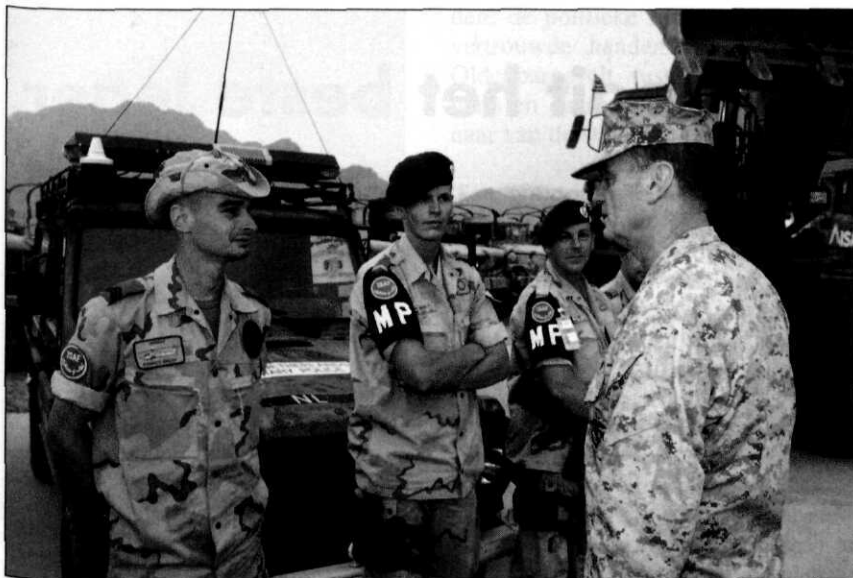
Het richtinggevende MC 324/1, *The NATO Military Command Structure*, vermeldt dat met de nieuwe structuur wordt beoogd:

(...) To maximize the operational effectiveness and capacity to meet NATO's level of ambition through appropriate flexibility, employability, and responsiveness to operational needs, i.e. establish robust and properly manned headquarters not overly reliant on augmentation (...).

Om dat doel te verwezenlijken dienen de bondgenoten niet alleen de nieuwe structuur in de armen te sluiten, maar ook de consequenties in alle omvang te dragen. Dat betekent dat de organisatie ook daadwerkelijk wordt gevuld door de lidstaten. Reeds nu moet in Brunssum worden vastgesteld dat er bij menig land enige terughoudendheid bestaat om, na roulatie van zittend personeel, opgevallen functies opnieuw te bekleden. Veelal wordt dan gewezen op de onduidelijkheid die er bestaat met betrekking tot toewijzing van die functie aan een land. We kunnen ons echter, gelet op onze taken, als operationeel hoofdkwartier geen vacatures veroorloven. De intensieve planningsactiviteiten voor ISAF en de daadwerkelijke inzet van NAVO-personeel daarbij, de gereedstelling van personeel van het DJTF-hoofdkwartier op vijf dagen *notice-to-move* (NTM) en de verdere ontwikkeling van het NRF-concept, vereisen een behoorlijke stafcapaciteit. Een lage bezettingsgraad heeft dan niet alleen consequenties voor de kwaliteit van planning en uitvoering maar kent ook een morele dimensie.

Ontwikkelingen die zorgen baren

Een andere ontwikkeling die zorgen baart is de onlangs verstrekte opdracht om een verdere personele reductie, die kan oplopen tot vijftien procent, te bewerkstelligen. Uit de eerste studie blijkt dat vooral het vermogen om een substantieel deel van het CJTF-hoofdkwartier te bemannen en twee grotere operaties gelijktijdig uit te voeren daaronder zal lijden. Zoals eerder opgemerkt zal voor dat doel JFC Brunssum moeten bestaan uit circa zeshonderd uitzendbare functionarissen. Door een verdere verlaging van de organisatiesterkte wordt niet alleen aan dat concept afbreuk gedaan, maar staat vooral het ambitieniveau van NAVO onder druk. Een niet onbelangrijk neveneffect doet zich voor op het terrein van uitzendbaarheid. Mede in het licht van de vijf dagen NTM-eis kan JFC Bruns-

SACEUR praat met Nederlandse ISAF-militairen in Afghanistan, april 2004

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KI)

sum het zich bij een aanzienlijk afgeslankte organisatie niet meer permitteren functionarissen te hebben die niet aan kwalificaties van uitzendbaarheid op korte termijn voldoen. Zo wordt het hoofdkwartier in Brunssum op dit moment nog geconfronteerd met personeel dat bij plaatsing net een uitzending achter de rug heeft en dientengevolge enige tijd buiten schot moet blijven. Ook komt het voor dat personeel bij aanstelling nog door de hele cyclus van keuringen en trainingen moet. Ten aanzien van dat aspect moeten de lidstaten zich ook bewust zijn van hun verplichtingen.

Zoals eerder opgemerkt zijn de NAVO-hoofdkwartieren zodanig afgeslankt, dat de uiteenlopende uitdagingen een gezamenlijke inspanning vereisen. De complexiteit van de omgeving stelt eisen aan de organisatie. Die dient zodanig te zijn gestructureerd dat ze snel op nauwelijks te voorspellen situaties kan reageren. Het gaat daarbij niet alleen om de structuren die voor de verschillende hoofdkwartieren zijn vastgesteld, maar ook om de wijze waarop ze onderling comple-

mentair zijn. Een juiste afstemming vergroot het stuurvermogen van de organisatie, waardoor zij in staat is adequaat te reageren op toekomstige ontwikkelingen. In die zin moet ook in de komende tijd, zoals dat vaker het geval is na reorganisaties, kritisch worden gekeken naar de thans vastgestelde organisatiestructuur. Aan het vraagstuk van de meest geschikte organisatievorm ontkomt ook de militaire leider in de toekomst niet en wellicht staan ons nog meer (interne) aanpassingen te wachten¹⁰.

De verantwoordelijkheid voor ISAF heeft ertoe geleid dat het operationele tempo van het hoofdkwartier aanzienlijk is verhoogd. De noodzaak dit tempo vast te houden is alleen maar toegenomen als gevolg van het gegroeide verantwoordelijkheidsgebied in Afghanistan. Daarbij wordt korthedshalve verwezen naar taken op het gebied van kiezersregistratie, de aanstaande verkiezingen, uitbreiding van de ISAF-missie met onder andere zogenoemde *Provincial Reconstruction Teams* (PRT) en het in bedrijf houden van Kaboel *International Airport* als enige 'aanvoeren'. Vaak wordt vastgesteld dat de noodzakelijke capaciteiten om uiteenlopende redenen niet door de NAVO-

landen worden geleverd. Om toch in de noodzakelijke behoeften te voorzien dient dan tot uitbesteding te worden overgegaan. Dan blijkt dat door de voorgeschreven richtlijnen van de NAVO het 'tempo' elders aanzienlijk lager ligt, met alle consequenties van dien. Zo moesten in Kaboel noodzakelijke voorzieningen op het gebied van verzorging en onderhoud worden verworven. In weerwil van welhaast onbureaucratische inspanningen in de hele *chain of command* kon men vertrageningen, mede vanwege (Europese) regelgeving, niet altijd voorkomen. Dit spanningsveld tussen de operationele taakstelling en de vredesbedrijfsvoering zal de komende jaren de nodige aandacht blijven vragen

Een stap vooruit?

Met het concept van FRE zette het JFC Brunssum echter een stap in de goede richting. Alle alternatieven zijn bespreekbaar. Dat betreft niet alleen de wijze van organiseren maar ook andere samenwerkingsvormen. Zo is het vermeldenswaard dat een momenteel zeer actueel thema zoals de (open) uitwisseling van inlichtingen al enige tijd op de agenda staat en – zij het voorzichtig – schijnt aan te slaan. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het toch meer moeite kostte, zoals vaak het geval bij reorganisaties, het 'oude denken' te verlaten en het nieuwe te omarmen. Gelet op de wijze waarop, onder leiding van JFC Brunssum, het commando van (ISAF) in Afghanistan werd overgenomen, mag reeds nu voorzichtig worden geconcludeerd dat de heroriëntatie op het juiste moment is ingezet.

Ondanks bovenstaande opmerking is het welslagen van de nieuwe organisatiestructuur vooral afhankelijk van de bereidheid van landen daaraan consequenties te verbinden. Het past daarin niet dat wanneer wordt verzocht een door de politiek geaccordeerde opdracht uit te voeren, zoals het door NAVO overnemen van ISAF, landen niet thuis geven in het *Force Generation Process*. ■

¹⁰ Thans wordt bestudeerd in hoeverre een verdere afslanking nog haalbaar is.

Nederland had ooit het beste leger van Europa!

R van Zanten, majoor der cavalerie*

Inleiding

Wist u dat Nederland ooit het beste leger van Europa had, dat dit leger *het* voorbeeld voor andere legers was en dat dit voor een groot deel de verdienste was van prins Maurits? Vorig jaar verscheen het boek *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000*.¹ Geïnteresseerd in het onderwerp las ik in de boekhandel de omslag en dat beloofde veel:

Het zakelijke en menselijke, het avontuurlijke en dramatische, beroemde generaals en admiraals, het gewone voetvolk, het lijden en de overwinningen, alles wordt door een aantal experts in een veelomvattende historie behandeld.

In de verwachting dat in dit boek een hoofdrol voor prins Maurits zou zijn weggelegd, heb ik het aangeschaft en begon thuis vol verwachting met lezen. Tot mijn spijt moet ik bekennen dat de verdiensten van prins Maurits in dit boek niet de aandacht krijgen die ze in mijn ogen verdienen.²

* De auteur is werkzaam bij de afdeling Beleidsondersteuning en Architectuur van het Command & Control Support Centre in Ede.

1 Bruijn, J.R. & Wels, C.B. (red), (2003), *Met man en macht, De militaire geschiedenis van Nederland*, omslag.

2 Bruijn, J.R. & Wels, C.B. (red), (2003), *Met man en macht, De militaire geschiedenis van Nederland*, p. 33-40.

Met dit artikel wil ik proberen meer waardering te kweken voor de militaire verdiensten van prins Maurits. Verdiensten die meer aandacht rechtvaardigen dan in dit overzichtswerk van de Nederlandse militaire geschiedenis. Hiertoe nodig ik u uit op een reis door de geschiedenis die begint met een schets van de tijd waarin prins Maurits leefde. Daarbij besteed ik aandacht aan de prins zelf en zijn leermeesters.

Vervolgens kijken we naar het leger van de prins en zijn Spaanse tegenstander. De vernieuwingen die prins Maurits doorvoerde, komen daarbij ruimschoots aan bod. De effecten van die vernieuwingen zal ik daarna illustreren aan de hand van een drietal militaire operaties, waarmee de reis door de geschiedenis ten einde komt. Een samenvatting van de verdiensten van prins Maurits vormt de afsluiting van het artikel.

Prins Maurits en zijn tijd

Het leven van prins Maurits speelt zich af gedurende de Tachtigjarige Oorlog. Deze oorlog begint met politieke, religieuze en sociale onrust tegen het Spaanse gezag, die in 1566 met de beeldenstorm tot uitbarsting komt. Als reactie hierop stuurt de Spaanse koning Filips II de hertog van Alva naar de Nederlanden om de orde en rust te herstellen. Prins Willem van Oranje, die een leidende rol speelt in de oppositie tegen Filips beleid, wijkt uit naar zijn stamslot Dillenburg in het

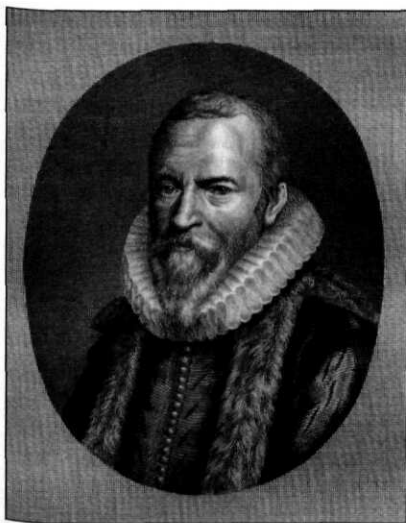
Prins Maurits
(Collectie: IMG/KI)

Duitse graafschap Nassau. Daar wordt op 14 november 1567 zijn tweede zoon Maurits geboren.

Hij onderneemt voortdurend pogingen om de krachten tegen Spanje te bundelen. In 1579 sluiten de zeven noordelijke gewesten zich aan in de Unie van Utrecht. De Spaanse koning zet een prijs op het hoofd van Willem van Oranje, die uiteindelijk op 10 juli 1584 overlijdt onder de moordenaars-handen van Balthasar Gerards.

Militaire leiding

Voor de pas zestienjarige Maurits komt de dood van zijn vader veel te vroeg. Hij is nog te jong om in diens

Johan van Oldenbarnevelt
(Collectie: IMG/KL)

voetsporen te treden. De staten-generaal, de vergadering van afgevaardigden van de opstandige gewesten, benoemen de graaf van Leicester tot landvoogd, maar deze valt in 1587 uit de gratie. Na diens vertrek krijgt Maurits de militaire leiding in han-

den; de politieke leiding blijft in de vertrouwde handen van Johan van Oldenbarnevelt rusten, raadspensionaris en daarmee de hoogste ambtenaar van de staten-generaal.

'Een sympathieke leerling'

Welke kennis heeft de prins in de tussentijd opgedaan? Maurits is in Leiden gaan studeren, waar hij zich toelegt op wiskunde en krijgskunde. Daar heeft Justus Lipsius (zie kader) veel invloed op hem. Simon Stevin wordt zijn leraar wiskunde, mechanica, boekhouden, krijgskunde en Nederlandse taal. Volgens Stevin is Maurits een sympathieke leerling, met een uitzonderlijk heldere geest en een wetenschappelijke aanleg.³

Al snel groeit de vriendschap tussen Stevin en Maurits en dat resulteert in de aanstelling van Stevin tot zijn financieel en bouwkundig adviseur. Samen met zijn neef Willem Lodewijk van Nassau bestudeert Maurits de krijgskunde. Zo onderzoeken ze de praktische toepassingsmogelijkheden van het

Justus Lipsius

Deze vermaarde filosoof, historicus en taalkundige is een bewonderaar van Macchiavelli en legt vanuit die achtergrond veel nadruk op gehoorzaamheid, loyaliteit en dienstbaarheid aan de staat. Hij stelt in zijn in 1589 gepubliceerde boek 'Politicorum Libri Six' dat oorlog een geordende inzet van strijdkrachten is, aangevoerd door een competente en legitieme autoriteit, in het belang van de staat. Zijn ideale officier wordt niet gemotiveerd door het nastreven van eigen glorie, maar moet een professional zijn die in het belang van zijn land ten strijde trekt. Door zijn voorbeeldgedrag en het constant drillen en trainen kan hij van zijn troepen effectieve en gedisciplineerde krijgers maken.

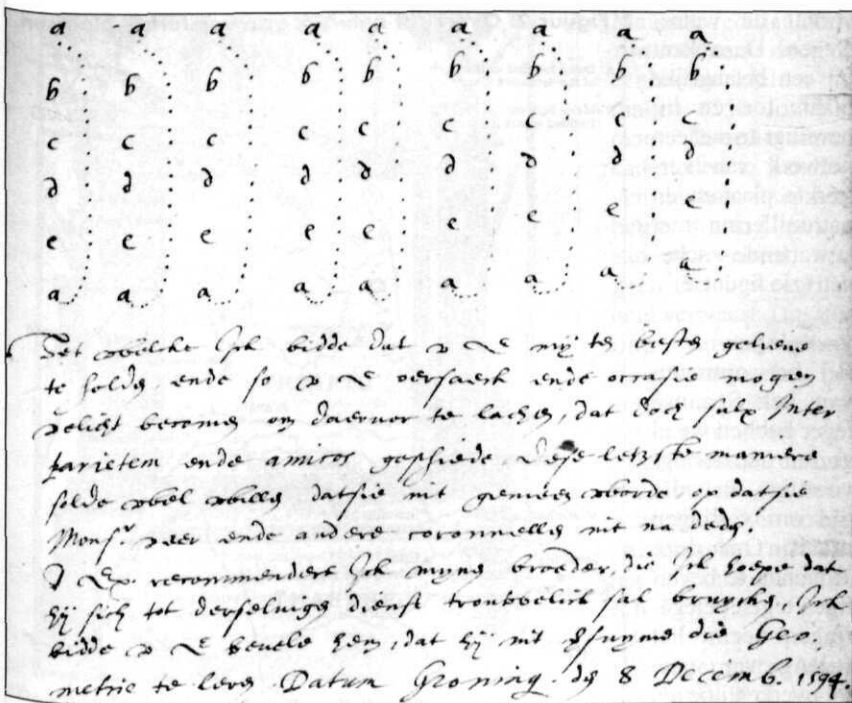
Romeinse krijgswezen door met loden soldaatjes formaties na te bootsen. Deze ervaringen, gecombineerd met hun eigen ideeën, beproeven ze vervolgens op het exercitieveld.⁴ Door niet alleen naar de recente krijgsvruchten te kijken, zoals de meeste tijdgenoten, geven ze blijk van een veel bredere interesse op dit gebied.

Na deze introductie is het zaak aandacht te schenken aan de legers die in de Nederlandse opstand tegenover elkaar stonden.

Het Spaanse leger

Het Spaanse leger is aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog de meest gevreesde militaire machinerie van de wereld.⁵ Het is een modern uitgerust leger, met manschappen in vaste dienst, die door hun geregelde training tot de beste en meest loyale soldaten van die tijd behoren.

Een veldslag is een onzekere onderneming, maar het bezit van een vesting geeft het leger een vaste greep op

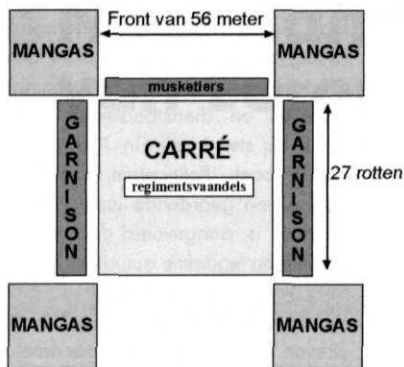
Brief van Willem-Lodewijk van Nassau aan Maurits, gedateerd 8 december 1594, met een uiteenzetting van het principe van de contramars (Collectie: IMG/KL)

3 Beelaerts van Blokland, J.J.G. (1999), *Maurits, Prins van Oranje*, p. 36.

4 Beelaerts van Blokland, J.J.G. (1999), *Maurits, Prins van Oranje*, p. 34.

5 Kist, B. (2000), *De erfenis van Prins Maurits*, p. 25.

Figuur 1: De Spaanse TERCIO

Voorbeeld van een standaard inzet van een Spaanse Tercio rond 1600, het veldvierkant (*Quadro de Terreno*). De 1500 piekeniers staan in het centrum in het **CARRÉ** opgesteld. Op beide flanken van het **CARRÉ** staat een **GARNISON** van 135 roeschutters. De overige roeschutters zijn ontplooid in een viertal **MANGAS** van elk 240 man. De musketiers tenslotte zijn opgesteld in front van het **CARRÉ** of ingedeeld bij de **MANGAS**. Opgeteld komen we aan 1500 piekeniers, 1230 roeschutters en 168 musketiers. De vaandels van de regimenten staan in het midden van het **CARRÉ** en nemen daar 2 rotten in.

het omringende gebied. De strijd concentreert zich dan ook op de verovering van vijandelijke steunpunten. De oorlog is dus niet statisch. Zoals alle legers uit die tijd voert het Spaanse leger een bewegingsoorlog, waarin vestingen een hoofdrol spelen.

De kern van het leger is de *Tercio*, het infanterieregiment, met een sterkte van minimaal 500 man. Een *Tercio* treedt op in één blok met piekeniers (bewapend met een vijf meter lange piek), roeschutters en musketiers (zie figuur 1). De cavalerie moet de infanterieformaties uiteendrijven en voert aanvallen op de flank en in de rug uit.

Vanaf 1579 gaat het Spaanse leger onder leiding van Parma in het offensief, waardoor een groot deel van de Nederlanden weer onder gezag van de Spaanse koning komt. In 1588 krijgt Parma echter de opdracht zich te richten op een expeditie naar Engeland en vervolgens op de strijd in Noord-Frankrijk. Deze beslissing op strategisch niveau betekent voor de Nederlanden een periode van betrekkelijke rust. Het Spaanse leger heeft andere prioriteiten gekregen van Madrid,

het centrum van het Spaanse wereldrijk.

Het Staatse leger

Wat kan Maurits in het veld brengen tegen deze militaire grootmacht? De staten-generaal hebben hun eigen strijdmacht, het Staatse leger. De economische welvaart maakt het mogelijk om veel geld te investeren. Spanje richt zich op de expeditie naar Engeland en de strijd in Frankrijk, waardoor er in de Nederlanden een luwte in de strijd ontstaat.

Maurits ziet de kans die zich voordoet. Hij krijgt nu de gelegenheid om een leger op te bouwen en te trainen dat vanuit een vaste basis – Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en een deel van Gelderland – in het

offensief kan gaan. Om zijn leger en voorraden snel te verplaatsen, gebruikt Maurits op zijn binnenlijnen vooral de waterwegen. Deze kent hij een belangrijke plaats toe en hij beveiligd ze met een netwerk van versterkte plaatsen en patrouillering met bewapende schepen (zie figuur 2).

Vestingen

Bij het optreden van het Spaanse leger hebben we al gezien dat oorlogvoering in die tijd om vestingen draait. Om deze afdoende te beveiligen tegen belegeringen neemt het belang van vestingwerken toe en maakte de vestingbouw een nieuwe ontwikkeling door.

De belegering in de ogen van Maurits

De cavalerie omsingelt een vesting zo snel mogelijk (berennen) om te voorkomen dat voorraden en versterkingen binnen de wallen komen. Daarna slaat de belegeraar kampen op buiten het bereik van de kanonnen van de verdedigers. De kampen worden onderling verbonden met een aarden wal met schansen, de contravallatie. Nu kan het geschut in stelling worden gebracht. Als het artillerievuur bressen in de verdedigingswerken heeft geschoten, kan de bestorming beginnen. De verdediging naar de buitenzijde is net zo belangrijk. Voor dit doel wordt een tweede ring van veldversterkingen aangelegd, oftewel de circumvallatie.

Mede op initiatief van Maurits persoonlijk worden de vestingen gemoederniseerd.

Naast het behoud van de eigen steden neemt ook de aandacht voor de tech-

Figuur 2: Overzicht netwerk van versterkte plaatsen

Het netwerk rond 1608.
Uit: Israel, J. I. (1995), *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and fall 1477-1806*, p. 263.

nieken van het vermeesteren van vijandelijke steunpunten toe. Een belegering is een dure manier van oorlogvoeren, en moet daarom zo kort mogelijk duren. De hiervoor benodigde belegeringstechnieken krijgen alle aandacht van Maurits en Simon Stevin, de autoriteit op dat gebied (zie kader op pag. 452).

Om deze technieken nog verder te kunnen verbeteren, sticht Maurits in 1600 aan de Leidse Academie de zogenaamde 'Nederduytsche Mathematycque', een beroepsopleiding voor (militaire) ingenieurs en landmeters.

Beweeglijkheid

In zijn leven verovert Maurits 43 vestingen en 55 sterkten en voert hij slechts drie veldslagen!⁶ Uit deze cijfers komt duidelijk de kern van het optreden, het gevecht om de vestin-

gen, naar voren. Uit verschillende oogpunten acht hij beweeglijkheid essentieel voor de oorlogvoering.

Het begrip 'beweeglijkheid' ziet hij op drie niveaus. Op het hoogste niveau vindt hij snelle strategische verplaatsingen van zijn gehele troepenmacht belangrijk. Een niveau lager gebruikt Maurits het begrip 'beweeglijkheid' om aan te geven dat verschillende eenheden op het slagveld snel manoeuvres moeten kunnen uitvoeren. Het laagste niveau is 'beweeglijkheid' binnen de eenheid die moet zorgdragen voor het optimaliseren van de aanwezige vuurkracht.

Om dit te bereiken begint Maurits met het systematisch laten exerceren van zijn troepen naar Romeins voorbeeld. Bij de eerste testen (1594) blijkt dat één commandotaal vereist is. De ontwikkeling en invoering daarvan verbeteren de resultaten. Discipline, *drill* en training zijn op dit niveau sleutelbegrippen.

Maurits reorganiseert zijn infanterie door de eenheden kleiner te maken (250 tot 100 man).⁷ Door het aantal kaderleden te handhaven, kunnen deze veel beter sturing geven aan de eenheid, hetgeen de beweeglijkheid verbetert. Die sturing vereist echter meer maatregelen: het vereist officieren met een grote mate van eigen initiatief en tactisch inzicht die daarnaast ook het totale gevechtsplan niet uit het oog mogen verliezen.

Hiervoor creëren Maurits en Willem Lodewijk een nieuw type professionele soldaat en gevechtsleider die

door gerichte scholing wapenkundige expertise samenvoegt met specifieke sociale en spirituele waarden.⁸

Bewapening

Maurits verandert ook de samenstelling van de bewapening. Zijn Staatse ruiters bewapent hij met pistolen en houwdegens in plaats van lansen. Ter vergroting van de vuurkracht gaat bij de infanterie de musket een grotere rol spelen. Om optimaal vuur uit te brengen moet het voorste gelid steeds een salvo kunnen afgeven.

Hiervoor voert Maurits de *contramars* in, een uitvinding van zijn neef Willem Lodewijk, een exercitie waarbij de linies elkaar methodisch afwisselen. Deze exercitiën en de handelingen aan het wapen zelf worden uitvoerig omschreven en later opgetekend door Jacob de Gheyn (zie figuur 3).

Logistiek

Ook de logistiek heeft de nodige aandacht van Maurits. Zo standaardiseert hij de musket en de artillerie, waardoor het aantal kaliber sterk wordt beperkt. Bij veldtochten maakt hij een precieze berekening van de benodigde voorraden. Wanneer hij bijvoorbeeld in de aanloop naar de slag bij Nieuwpoort over land naar Oostende verplaatst, gaat hij uit van vijf dagmarsen, hij laat daarop voor zes dagen voorraden meevoeren en laat een vlootdeel met de overige voorraden naar Oostende varen, waar die op dag zes aankomt.

Zijn al die door Maurits ingevoerde veranderingen voldoende voor het aangaan van de strijd met het Spaanse Leger? Om dit vast te stellen bekijken we een drietal aansprekende confrontaties tussen beide legers. Als eerste

Figuur 3: 'Wapenhandelinge van Roers, Mvsqvetten ende Spiessen' door Jacob de Gheyn

De graveur Jacob de Gheyn heeft deze 'wapenhandelinge' in prenten vastgelegd. Toen zijn boek 'Wapenhandelinge van Roers, Mvsqvetten ende Spiessen' in 1607 uit kwam had het Nederlandse Leger feitelijk haar eerste 'manual'.

6 Schulten, C.M. en Schoenmaker, B. (red.), (1989), *Oranje op de bres*, p. 20.

7 Schulten, C.M. (2000), Prins Maurits (1567-1625), legerhervormer en vernieuwer van de krijgskunde, of trendvolger?, p. 8.

8 Rothenberg, G.E. (1986), Maurice of Nassau, Gustavus Adolphus, Raimondo Montecuccoli, and the 'Military Revolution' of the Seventeenth Century, p. 34.

Exercitievoorschrift voor musketiers van prins Maurits

(Afbeelding door Jacob de Gheyn 'Wapenhandelinge', 1607, Collectie: IMG/KL)

kijken we naar het beleg van Geertruidenberg, een voor Maurits typerende belegeringsoperatie.

Vervolgens kijken we naar een wapenfeit waarbij beweeglijkheid vooropstaat, waarbij ik heb gekozen voor het gevecht bij Turnhout. We

⁹ Ogilvie, R. G. (1995), *Krijgen is een kunst*, p. 151.

eindigen dit deel met de slag bij Nieuwpoort als voorbeeld van een grote veldslag.

Het beleg van Geertruidenberg (1593)

Maurits begint de campagne met een afleidingsmanoeuvre. Hij voert met 4.000 man een schijnaanval uit op Luik. Het Spaanse Leger, onder de Spaanse landvoogd Mansvelt, dat al

verzwakt was omdat hij 7.000 man naar Frankrijk moest sturen, trapt in de afleiding en stuurt troepen van twee garnizoenen naar Luik, waardoor zijn leger in de buurt van Geertruidenberg nog verder verzwakt.

Dan start de prins met 5.000 man het beleg van het door 1.000 man bezette Geertruidenberg. De belegeringswerken die worden aangelegd zijn zo omvangrijk dat binnen de palissaden het vee kan grazen. Met behulp van deze werken kan Maurits zowel de stad belegeren als de aanvallen van de ontzettingmacht afslaan (zie figuur 5).

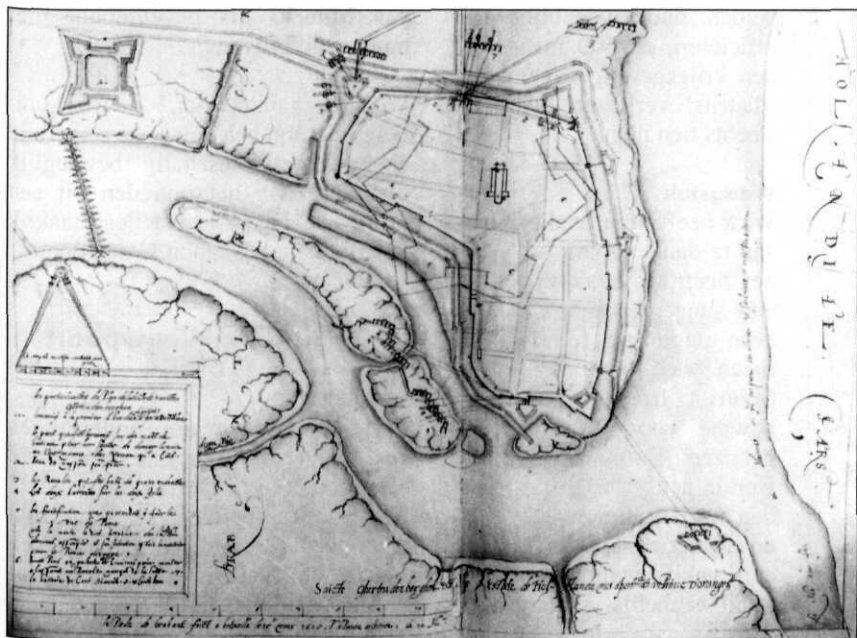
Maurits heeft onvoldoende arbeiders voor het aanleggen en graven van de verschillende werken en hij wenst dat ook zijn troepen hieraan deelnemen. Hij vraagt raad aan Justus Lipsius en die adviseert:

Laat de officieren balken en planken aandragen om de soldaten te leren en ze niet alleen te commanderen.

Dit advies blijkt effectief en 3.000 man extra werken mee aan de schansen.⁹ Wegens de hoge waterstand moeten veel werken op terpen worden aangelegd. Anderzijds vergemakkelijk het hoge waterpeil het stellen van inundaties. Aan de rivierzijde slaat Maurits het beleg door een cordon van schepen.

Het Staatse Leger verdedigt de omvangrijke verdedigingswerken prima.

Jan de Middelse van Nassau-Siegen was bij de operatie aanwezig en hij feliciteerde Maurits met dit succesvolle 'Romeinse beleg' met de woorden: "Gij hebt een merkwaardig voorbeeld bewezen dat de methode en arbeid in den oorlog met ruwe geweld ten boven gaan. Uwe belegering brengt de oude krijgskunde weer in ere die tot nu toe in minachting en door onkundige bespot, zelfs door uitstekende veldheren van den nieuwe tijd niet begrepen, althans niet beoefend waren".

De vesting Geertruidenberg in 1593 (Collectie: IMG/KL)

Het weet een aanval van een 14.000 man sterk Spaans ontzettingsleger met succes af te slaan. Maurits neemt weinig risico en laat de honderd op de schansen opgestelde kanonnen hun werk doen.

Het beleg wordt uiteindelijk beslist door een actie van twee compagnieën die bij verrassing een brug overmeesteren en vervolgens de vesting binnendringen. Hierna geeft het garnizoen zich over.

De omvangrijke veldversterkingen en de wijze waarop het beleg is gevoerd, trekken veel aandacht, zowel in eigen land als daarbuiten. Maurits verdient internationaal respect als veldheer. Kan Maurits dit respect ook verdienen in een beweeglijk gevecht?

Het gevecht bij Turnhout (1597)

De nieuwe Spaanse landvoogd Albert van Oostenrijk wil de strooptochten van Staatse troepen in Brabant stoppen en formeert daartoe een eenheid van 5.000 man voetvolk en 500 ruiters onder bevel van Varax in Turnhout. Maurits ziet in deze troepenconcentratie een bedreiging voor zijn

zuidelijke grensvestigingen en verzamelt snel een strijdmacht van 5.000 man, vier stukken geschut en 800 ruiters.

Op 23 januari begint Maurits vanuit Geertruidenberg een geforceerde mars over doorweekte wegen in de richting van Ravels, waar de oververmoeide troepen om middernacht aankomen (zie figuur 4). Varax besluit de

vermoeide Staatse troepen niet aan te vallen, maar trekt zich terug in de richting van Herentals.

Maurits volgt nu zo snel mogelijk, maar een gezwollen stroom stopt dan zijn opmars. De ruiters kunnen er nog doorheen, maar zijn infanterie kan slechts gebruik maken van een enkele voetbrug. Maurits neemt snel besluiten en laat 200 musketiers achter op de paarden door ruiters overzetten. De infanterie en het geschut zullen later moeten volgen. De musketiers krijgen opdracht de eenheden die in het voorterrein de achterhoede van Varax dekken, te verdrijven. Verder mag de vijand geen inzicht krijgen in de sterkte van het Staatse contingent.

De Thielsche heide zal het strijdtoneel worden van dit ontmoetingsgevecht. Varax heeft zijn legertros vooruit gezonden en volgt met zijn infanterie over de Thielsche Heide. De wagens staat op een holle weg aan het einde van de heide, de infanteriecolonnen zijn daar bijna (zie figuur 5).

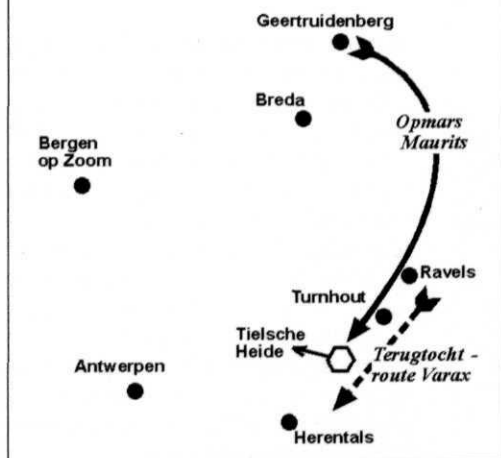
Het juiste tijdstip

Een aanval van de Staatse Ruiters moet op het juiste tijdstip plaatsvinden, namelijk nádat de colonnen het moeras op de rechterflank zijn gepasseerd en vóórdat Varax met zijn troepen de holle weg heeft bereikt. Mau-

Prins Maurits ontzet Bergen op Zoom, 1622 (Collectie: IMG/KL)

Figuur 4: De opmars van Maurits naar Turnhout

rits stuurt eerst Vere met vier eskadrons op de achterhoede af om de opmars van Varax te versnellen. Deze eskadrons verrassen de achterhoede, waarop de Spaanse musketiers te vroeg vuren en hun formatie uit elkaar valt.

De Spaanse ruiters onder leiding van Basta proberen hierop Vere in zijn flank aan te grijpen en verplaatsen richting de achterhoede. Maurits valt met nu met zijn cavalerie aan op de flank van Basta, slaat deze uiteen en zet de aanval door op de hoofdmacht. De aanvallen komen nu van drie kanten. Bij de infanteriecolonnen ontstaat verwarring, die onttaardt in een slachting door de met pistolen en degens uitgeruste Staatse ruiters. Basta verzamelt de restanten van zijn ruiters bij de holle weg en valt nogmaals aan.

Misverstand

Door een misverstand is de reserve van Maurits al ingezet. Maurits ziet het gevaar, verzamelt snel twintig ruiters en slaat zelf deze aanval van Basta af. In nog geen halfuur is de strijd gestreden. De Spaanse strijdmacht van Varax heeft 2000 gesneu-

velden, onder wie bijna alle officieren, en 500 man worden krijgsgevangen gemaakt. Maurits' verliezen bedragen slechts tien man.

Waagstuk

Waar heeft Maurits dit succes aan te danken? Om te beginnen heeft hij Varax bij verrassing aangegrepen op een voor deze ongunstig terrein. Het risico was echter erg groot. Maurits heeft hier echter bewust voor dit waagstuk gekozen. Door zijn vertrouwen in het beweeglijke optreden van zijn nieuw bewapende cavalerie onder leiding van een vakbekwame commandant was hij kennelijk zeker van de overwinning.

De nieuwe professionele commandanten, zoals de gebroeders Bax, konden de besluiten die Maurits nam op basis van snel wisselende gevechtssituaties, met snelle manoeuvres uitvoeren.¹⁰ Ten slotte mag de energieke en persoonlijke commandovoering

van Maurits als bevelhebber niet onvermeld blijven.¹¹

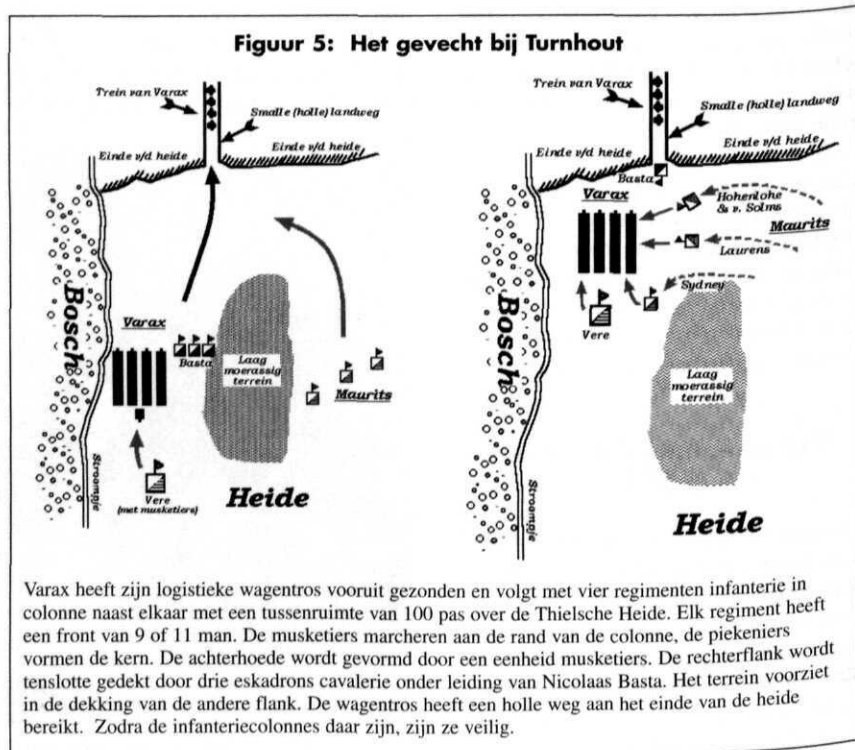
We hebben nu het optreden van Maurits gezien bij een belegeringsoperatie en bij een 'kleinschalig' beweeglijk optreden. Om het optreden bij een grote veldslag vast te stellen maak ik gebruik van de slag bij Nieuwpoort.

De slag bij Nieuwpoort (1600)

Nederlandse schepen ondervinden veel hinder van Vlaamse kapers uit Duinkerken en de staten-generaal besluit om Maurits met een groot leger over zee naar Vlaanderen te laten trekken om daar Nieuwpoort en Duinkerken te veroveren. Maurits vindt het plan van de staten-generaal riskant: het verplaatsen van troepen over zee kost tijd en dat geeft de vijand de kans om voldoende troepen in het veld te brengen om zo het leger van Maurits af te snijden van zijn thuisbasis.

Het voorstel van de prins om operaties in Brabant te ondernemen neemt

Figuur 5: Het gevecht bij Turnhout

Varax heeft zijn logistieke wagentros vooruit gezonden en volgt met vier regimenten infanterie in colonne naast elkaar met een tussenruimte van 100 pas over de Thielsche Heide. Elk regiment heeft een front van 9 of 11 man. De musketiers marcheren aan de rand van de colonne, de piekeniers vormen de kern. De achterhoede wordt gevormd door een eenheid musketiers. De rechterflank wordt tenslotte gedekt door drie eskadrons cavalerie onder leiding van Nicolaas Basta. Het terrein voorziet in de dekking van de andere flank. De wagentros heeft een holle weg aan het einde van de heide bereikt. Zodra de infanteriecolonnen daar zijn, zijn ze veilig.

¹⁰ Puype, J.P. (2000), *Het Staatse Leger en Prins Maurits*, wegbereider van de moderne legers, p. 43.

¹¹ Uijterschout, I.L. (1935), *Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden*, p. 73.

Ruiterportret van prins Maurits ten tijde van de slag bij Nieuwpoort, 1600

(Collectie: IMG/KL)

de staten-generaal niet over. Ze houdt voet bij stuk en Maurits aanvaardt uiteindelijk, ondanks zijn bedenkingen tegen dit expeditionaire plan, de leiding van het offensief. Een groot aantal belangstellenden, onder wie elf gecommiteerden (vertegenwoordigers van de 'politieke leiding' in Den Haag), vergezellen Maurits.

Maurits verzamelt zijn leger van 17.000 man, 3.000 ruiters en 37 kleine stukken geschut in Vlissingen en scheept in op 2800 kleine schepen. De aanhoudende ongunstige wind

doorkruist de plannen. Een tocht over zee is onmogelijk en Maurits besluit, na overleg met de staten-generaal, om slechts de oversteek naar Vlaanderen per schip te maken. Maurits rukt vervolgens over land op naar het in eigen handen zijnde Oostende.

Ondanks het moeilijk begaanbare terrein bereikt Maurits Oostende in vijf dagmarsen.

Daar besluit hij eerst Nieuwpoort te belegeren om zo de weg naar Duinkerken vrij te maken. Hij trekt op naar Nieuwpoort, terwijl de Gecommitteerden in Oostende achterblijven.

De Spanjaarden zitten echter niet stil en verzamelen in allerijl hun leger dat zich grotendeels in Brabant en aan de Maas bevindt. De eerste Spaanse eenheden komen aan bij Oostende en veroveren enkele schansen, waarop er paniek uitbreekt bij de achtergebleven verdedigers en Gecommitteerden.

De Spaanse troepen realiseren zich dat ze door hun acties bij Oostende van hun primaire doel, het leger van Maurits, zijn afgeraakt. Oostende blijft dan ook voorlopig gespaard, omdat de Spanjaarden, zonder te wachten op verdere versterkingen, de achtervolging op Maurits inzetten.

Krijgsberaad

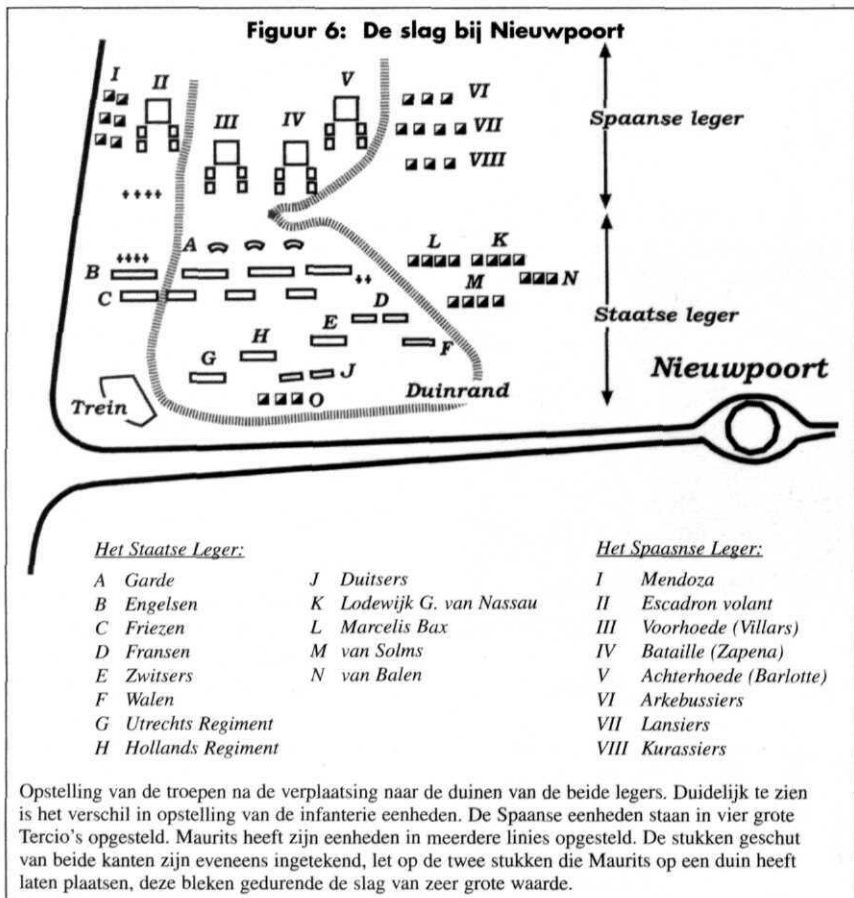
Maurits houdt krijgsberaad en realiseert zich dat een veldslag onvermijdelijk is. Hij heeft meer tijd nodig om een gunstig terrein te kiezen om zijn troepen goed op te stellen. Om tijd te winnen stuurt hij twee regimenten infanterie met cavalerie onder leiding van zijn neef Ernst Casimir naar de brug bij Leffinge, om daar de vijand zo lang mogelijk op te houden. Casimir komt te laat: Albert is de brug met het gros van zijn eenheden al gepasseerd. De Staatse aanvoerder kent de ernst van zijn opdracht en stelt zijn strijdmacht in slagorde op. Albert denkt door dit machtsvertoon van doen te hebben met de hoofdmacht van Maurits. Hij verzamelt een grote troepenmacht en laat zijn cavalerie massaal aanvallen.

De cavalerie van Casimir valt uiteen en vlucht. De infanterieverdediging valt onder hevige gevechten uiteen. Casimir heeft tegen een hoge prijs van 800 doden echter gedaan wat hij moest doen, namelijk tijd winnen.

Alles of niets

Maurits houdt dit verlies geheim om het moreel niet te ondermijnen en trekt zijn troepen samen op het strand ten noorden van de haveningang van Nieuwpoort. Het gebruikelijke krijgsberaad houdt Maurits niet: snelheid in besluiten en directheid in bevelen staan bij hem voorop. →

Figuur 6: De slag bij Nieuwpoort

staan in lijnes in de diepte opgesteld. Albert staat in grote formaties gereed om zijn troepen tegelijk in te zetten (zie figuur 6).

Het gevecht

Op de rechterflank chargeert de cavalerie van Gunther verrassend op een sterke Spaanse cavalerie-eenheid van zeven eskadrons, waardoor de Spaanse cavalerie op de vlucht slaat. Alberts' linkerflank is nu niet meer gedekt en de Staatse cavalerie valt de oprukkende infanterie op die flank aan. De in één blok opgestelde Staatse musketiers raken in gevecht met de oprukkende Spaanse infanteristen, en geven nu onophoudelijk vuur af. Dit constante vuur is mogelijk door het onder vijandelijk vuur uitvoeren van een georganiseerde contramars.¹³

De eerste linie is echter niet opgewassen tegen de massale Spaanse infanterieaanval en valt terug. Maurits laat de cavalerie van Van Balen de Spaanse flank aanvallen. De Spanjaarden zijn verrast, waarop Maurits over het gehele front de aanval hervat. De Spaanse cavalerie van Mendoza valt met 700 ruiters aan. Ze komen ver in de Staatse verdediging, maar verliezen het momentum, waarna de Staatse troepen hen terugslaan.

Het gevecht golft nu op en neer. Op de rechtervleugel slaat de Spaanse cavalerie een tweede aanval van de Staatse cavalerie af en jaagt deze op de vlucht. Maurits ziet de ernst hiervan; immers, verlies van de cavalerie op de rechterflank brengt de infanterie in groot gevaar. Hij stelt zich persoonlijk aan het hoofd van twee eskadrons ruiters en stopt daarmee vervolgens de vlucht van de overige Staatse cavalerie. Op last van Maurits voeren de twee eskadrons, tezamen met de gestopte cavalerie, een derde aanval uit, die wel succesvol eindigt.

Maurits vraagt vóór de slag aan zijn troepen of ze gereed zijn het uiterste met hem te wagen, hetgeen met gejuich wordt beantwoord. Daarop geeft hij het bevel:

De schepen zee laten kiezen, de brug over de haven afbreken.

Een vluchtroute bestaat eenvoudigweg niet meer, het wordt alles of niets. Op 2 juli 1600 staan de troepen van Maurits en Albert tegenover elkaar.

Op zee heeft Maurits hulp van oorlogsschepen, die de Spaanse rechterflank bestoken. Hierdoor trekt Albert op richting de duinen. Maurits reageert door persoonlijk nieuwe opdrachten te verstrekken aan zijn regimenten, waardoor in een korte tijd het gehele leger zich naar rechts verplaatst en zich rechts geëchelonneerd achter elkaar opstelt.

Twee stukken geschut worden op een duin geplaatst. De cavalerie van Gunther van Nassau komt op de rechterflank tussen de duinen en het achterland in stelling. Maurits' troepen

Sterkte legers voor aanvang van de Slag bij Nieuwpoort ¹²	Infanterie	Cavalerie	Artillerie
Staatse Leger	11.000 man	2500 ruiters	6 stukken
Spaanse Leger	10.000 man	2200 ruiters	8 stukken

¹² Uijterschout, I.L. (1935), *Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden*, p. 79.

¹³ Parker, G. (2003), *From the House of Orange to the House of Bush: 400 years of 'revolutions in military affairs'*, p. 14.

Slag bij Turnhout, 1597 (Collectie: IMG/KL)

De situatie is nu omgekeerd, de Spaanse cavalerie wijkt, de Spaanse infanterie is links niet meer gedekt en de Staatse cavalerie valt krachtig aan. Albert heeft echter geen cavalerie-eenheden meer achter de hand om het tij te keren en de Staatse aanval brengt de overwinning.

Kundig veldheer

Naast de bij de andere voorbeelden genoemde redenen voor succes vallen in deze slag een aantal zaken op. Het optreden in meerdere linies in kleinere beweeglijke eenheden en het daarbij hanteren van tactische reserves hebben Maurits in staat gesteld in te spelen op de wijzigende omstandigheden op het slagveld. Doordat Maurits zijn geschut heeft laten plaatsen op planken, zakt het niet weg in het zand en kan het constant vuur blijven afgeven.

Dit constante vuur hebben we ook gezien bij de musketiers met hun con-tramars. Ook in deze veldslag is Maurits de ziel van de strijd geweest, hij behield het overzicht en trad in kritieke ogenblikken daadkrachtig op. Prins Maurits heeft te Nieuwpoort zijn reputatie als kundig veldheer en dapper krijgsman opnieuw waar-gemaakt.

Tot zover de krijgsvorbeelden. Als afsluiting volgt nu een analyse van Maurits' verdiensten.

Verdiensten van Prins Maurits

Helaas heeft Maurits zelf nooit gepubliceerd over legerhervorming en vernieuwing. Dit maakt het lastig om zijn persoonlijke bijdrage aan het conceptueel denken over de legerhervormingen bij het Staatse leger te bepalen. In de loop der jaren is hierover dan ook verschillend gedacht. Dr. C.M. Schulten relativeerde in 2000 dit belang. Hij stelt dat veel van de aan Maurits toegeschreven vernieuwingen, zoals de exercitie, geen uitvindingen van hem zijn, maar dat hij bestaande innovaties op grote schaal heeft toegepast.

Maurits zou dus geen 'uitvinder' zijn geweest maar een trendvolger, met grote praktische bekwaamheden.¹⁴ Teitler benadrukt dat Maurits een wezenlijke bijdrage heeft geleverd aan de tactische, organisatorische en logistieke achtergronden van de totstand-koming van een staande en uitsluitend aan de overheid gekoppelde krijgs-

macht. Teitler spreekt in dit verband zelfs van een militaire revolutie.¹⁵

Wat zie ik als zijn voornaamste verdiensten?

- Gebruik van de rivieren voor snelle verplaatsingen.
- Verbeteren van de belegeringstechniek.
- Stimuleren van de modernisering van vestingen.
- Systematische troepenexercitie.
- Instellen van één commandotaal.
- Militair onderwijs.
- Opereren met kleinere en beweeglijker eenheden.
- Ontwikkelen van de linietactiek.
- Continu vuur op het slagveld.
- Het scheppen van tactische reserves.
- Standaardisatie van de wapenning.
- Aandacht voor de logistiek.

Zijn deze verdiensten los van elkaar te zien? Het antwoord is ontkennend. De kracht, en dus de grootste verdienste, is dat prins Maurits alle in die tijd beschikbare kennis bij elkaar bracht en dit heeft samengesmolten tot het Staatse Leger. Met dat leger boekt hij, voornamelijk in de periode 1590-1601, zeer tot de verbeelding sprekende successen. Successen die het resultaat zijn van experimenteren, analyseren, instrueren en reorganiseren in plaats van het nodeloos offeren van soldaten.¹⁶

Erkenning

Maurits krijgt door zijn overwinningen erkenning als militair leider en daarmee weet hij de Republiek als militaire mogendheid op de kaart te zetten. Het Staatse leger geldt, na de Slag bij Nieuwpoort, voorlopig als het beste van Europa.¹⁷ Andere staten

¹⁴ Schulten, C.M. (2000), Prins Maurits (1567-1625), legerhervormer en vernieuwer van de krijgskunde, of trendvolger?, p. 17.

¹⁵ Teitler, G. (Red.), (2002), *Militaire Strategie*, p. 93.

¹⁶ Moelker, R. & Soeters, J. (red.), (2003), *Krijgsmacht en samenleving*, p. 179.

¹⁷ Rothenberg, G.E. (1986), Maurice of Nassau, Gustavus Adolphus, Raimondo Montecuccoli, and the 'Military Revolution' of the Seventeenth Century, p. 45.

Slag bij Nieuwpoort, 1600 (Collectie: IMG/KL)

nemen de ideeën over. Gustaaf Adolf van Zweden is een van de eerste die de linietactiek van Maurits overneemt, daar offensieve capaciteiten aan toevoegt, en zodoende in de Dertigjarige Oorlog veel succes heeft.

Mede door deze overwinningen wordt de linietactiek in Europa algemeen aanvaard en later onder meer door de Pruisische koning Frederik de Grote verder geperfectioneerd, waardoor deze tactiek zal standhouden tot het einde van de achttiende eeuw.¹⁸

Door het Staatse leger in Europa aan de top te brengen heeft prins Maurits een prestatie geleverd die respect afdwingt en aanleiding geeft tot de nodige trots. Door deze prestatie heeft hij het militaire denken ingrijpend beïnvloed. Hopelijk heeft dit artikel zijn verdiensten nog eens extra onder-

streept en is hiermee aangetoond dat hij in een volwaardig overzichtswerk van de Nederlandse militaire geschiedenis ruimschoots aandacht verdient.

Literatuur

- Beelaerts van Blokland, J.J.G. (1999), *Maurits, Prins van Oranje. 1567-1625. Redder van de Republiek*. Blaricum: Van der Veer.
- Bruijn, J.R. en Wels, C.B. (red.), (2003), *Met man en macht, De militaire geschiedenis van Nederland*. Amsterdam: Balans.
- Deursen, van, A.Th. (2000), *Maurits van Nassau, De winnaar die faalde*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Israel, J. I. (1995), *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and fall 1477-1806*. New York: Oxford University Press.
- Kist, B. (2000), De erfenis van Prins Maurits, in: *Armamentaria, Jaarboek van het Legermuseum* (pp. 23-32), Delft: Legermuseum.
- Ogilvie, R. G. (1995), *Krijgen is een kunst*. Amsterdam: Addison-Wesley Publishing Company, Inc.
- Moelker, R. en Soeters, J. (red.), (2003), *Krijgsmacht en samenleving*. Amsterdam: Boom.
- Parker, G. (2003), From the House of Orange to the House of Bush: 400 years of 'revolutions in military affairs', *Militaire Spectator*, 172, 177-193.
- Puype, J.P. (2000), Het Staatse Leger en Prins Maurits, wegbereider van de moderne legers, in: *Armamentaria, Jaarboek van het Legermuseum* (pp. 33-47), Delft: Legermuseum.
- Rothenberg, G.E. (1986), Maurice of Nassau, Gustavus Adolphus, Raimondo Montecucoli, and the 'Military Revolution' of the Seventeenth Century, in Paret, P. (red.), *Makers of Modern Strategy*. (pp. 32-64), Princeton: Princeton University Press.
- Schulten, C.M. (2000), Prins Maurits (1567-1625), legerhervormer en vernieuwer van de krijgskunde, of trendvolger?, in: *Armamentaria, Jaarboek van het Legermuseum* (pp. 7-22), Delft: Legermuseum.
- Schulten, C.M. & Schoenmaker, B. (red.), (1989), *Oranje op de bres*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Teitler, G. (red.), (2002), *Militaire Strategie*. Amsterdam: Mets & Schilt.
- Uijterschout, I.L. (1935), *Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden (1935)*. Den Haag: Frits Knuf B.V. & Princo B.V.
- Wijn, J.W. (1935), *Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits*, Utrecht: Hoeijenbos & CO N.V.
- Zwitzer, H.L. (1991), *De militie van den staat*. Amsterdam: Van Soeren & CO.

¹⁸ Zwitzer, H.L. (1991), *De militie van den staat*, p. 19.

BOEKEN bespreking

De opmars van militaire geschiedenis

J.R. Bruijn en C.B. Wels (red.) *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000*, Balans, 2003, 463 p.
ISBN 90 5018 600 9
€ 35,-

'Goede militaire geschiedschrijving is er wel, maar integratie daarvan in de geschiedenis van onze internationale positie ontbreekt.'¹ Deze woorden van de Nijmeegse historicus A.F. Manning uit 1987 hadden de redacteurs van *Met man en macht* ongewijzigd als verantwoording aan hun werk kunnen meegeven. Dit immers, zo stellen zij in hun woord vooraf, is de reden dat dit overzichtswerk is verschenen.

De veertien (!) auteurs hadden als opdracht meegekregen de rol van een van de krijgsmachtdelen – landmacht of marine – in een bepaalde periode te beschrijven in het kader van de internationale positie waarin de Republiek Nederland op dat moment verkeerde. Internationaal-politieke verhoudingen zijn het decor waarin het veiligheidsbeleid – in deze studie in nogal eng militaire zin gedefinieerd – wordt beschreven.

Het boek, de redacteurs wensten geen bundel opstellen, is een product van de Stichting Schouwenburgfonds, dat in 1991 met private financiële middelen is opgericht. Dit fonds stelt zich ten doel de beoefening van militaire geschiedenis te bevorderen en heeft hiervoor onder meer een bijzondere leerstoel aan de Universiteit Leiden kunnen instellen.

In 1995 kwam het bestuur met het plan een overzichtswerk van de Nederlandse militaire geschiedenis te laten maken. Het achte de tijd hiervoor gekomen, nu de emancipatie van militaire geschiedschrij-

ving tot volwaardige academische discipline was bereikt. De oogst van bijna twee decennia modern militair-historisch onderzoek zou aantonen dat Mannings constatering definitief tot het verleden behoorde.

Oervaders

Het woord vooraf gaat niet in op de voorgangers van dit overzichtswerk. Als negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse oervaders van militaire overzichtswerken kan volumineuze arbeid van J. Bosscha², J.C. de Jonge³, F. de Bas⁴, F.J.G. ten Raa⁵ en als samenvattend werk dat van I.L. Uijterschout⁶ gelden. In deze werken zien we de militaire geschiedenis nog in haar oude, traditionele vorm van krijgsgeschiedenis.

Het zijn studies naar veldslagen, naar de organisatie en de belangrijkste veldheren, waarin bij tijd en wijle luid op de nationalistische trom geslagen wordt. Wellicht met uitzondering van Wijns studie naar het leger van prins Maurits⁷ ontwikkelde de krijgsgeschiedenis zich geïsoleerd van de hoofdstroom van historisch onderzoek. Het was een terrein voor specialisten, die veelal niet academisch geschoold waren. Bovendien kleefde aan het vak de pretentie dat er lessen voor contemporair militair optreden uit moesten kunnen worden getrokken.

Na de Tweede Wereldoorlog bleef deze situatie nog enkele decennia bestaan. Weliswaar verschenen zeer uitvoerige, en zeker ook kritische, publicaties over het optreden van het Nederlandse leger in de meidagen van 1940 en van het KNIL tijdens de Japanse aanval op Nederlands-Indië, het grote publiek werd er niet mee bereikt, noch werd het academisch debat aangezwengeld.

Pas in de jaren zeventig begon hier stap voor stap verandering in te komen. Het decennium opende met de publicatie van L. de Jongs deel over de meidagen van 1940 en J.A.A. van Doorns geruchtmakende studie over het Nederlandse optreden in Indonesië.⁸ Twee thema's die tot op de dag van vandaag hun actualiteit hebben behouden.

In 1972 werd F.C. Spits de eerste academisch geschoold historicus op de leer-

stoel militaire geschiedenis aan de universiteit van Utrecht. Twee jaar later promoveerde G. Teitler in Rotterdam op een sociologisch-militair-historische studie.⁹

De historische sectie van de Koninklijke Landmacht, opgericht in 1891, beleefde hetzelfde decennium haar overgang naar een staf bestaande uit professionele historici. Het militair onderwijs volgde deze ontwikkeling.

Achterstand

De kleine groep militair-historici in Nederland had veel achterstand in te halen. Het vak moest als specialisme erkenning zien te krijgen en zijn relevantie tonen door een bredere invulling van het onderzoeksterrein. De enge benaming 'krijgsgeschiedenis' moest plaatsmaken voor militaire geschiedenis, waaronder ook sociale, economische en andere aspecten van het militaire bedrijf worden begrepen.

De wisselwerking tussen krijgsmacht en samenleving in de breedste zin van het woord werd onderzoeksobject. Een voorbeeld hiervan is de reeks historische conferenties die de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht vanaf 1984 tot 2003 organiseerde. De eerste handelde over de jaren dertig, de laatste sloot af met het einde van de Koude Oorlog.

Het vakgebied ging niet alleen de breedte maar ook de diepte in. Een prachtig voorbeeld hiervan biedt de inleiding van John Keegan uit 1976 in zijn boek *The face of battle*. Keegan, zelf geen militair, toonde aan dat zelfs bij het traditionele onderwerp van de veldslag, nog vele aspecten onderbelicht waren. Hij introduceerde *new military history*, waarin het lot en de belevingswereld van de individuele soldaat centraal staan. Deze invalshoek is ook in de Nederlandse operationele geschiedschrijving doorgedrongen.

Het vakgebied was in de jaren tachtig, toen Manning zijn woorden schreef, dus in beweging, in opmars. Op dat moment was het echter nog te vroeg om te denken aan een overzichtswerk waarin militaire geschiedenis op een uitgebalanceerde wijze kon worden geïntegreerd in de *mainstream*. Sindsdien is veel gebeurd, een blik in de bibliografie van *Met man en macht*

toont al snel niet alleen het grote aantal maar ook de diversiteit aan invalshoeken aan van publicaties sinds 1985.

Erkenning

Het specialisme van de militaire geschiedenis heeft zich hedentendage definitief een plaats in de academische historische wereld veroverd. Met bijzonder hoogleraren aan de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Leiden en professionele onderzoeksinstituten, verbonden aan de krijgsmacht, is een hecht fundament gelegd en zijn veel nieuwe paden betreden.

Ook aan de militaire opleidingsinstituten wordt het vak door academisch geschoolden gedoceerd. De keuze nu een overzichtswerk samen te stellen lijkt dan ook voor de hand liggend. Hiermee kan de stand van zaken op onderzoeksgebied aan een breed publiek gepresenteerd worden.

Toch wringt de schoen op een aantal punten als we deze maatstaf naast *Met man en macht* leggen. Twee zaken vragen een nadere beschouwing. Ten eerste de ondertitel, *De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000*, en ten tweede de samenhang tussen de opstellen. Hebben we hier te maken met een boek of een bundel opstellen?

'Smalle geschiedenis'

Zoals reeds opgemerkt behandelt het werk de militaire aspecten van het veiligheidsbeleid van de Republiek en het koninkrijk, met uitstapjes naar de wereld van de militaire organisatie, het personeelsbeleid en de technologie.

Het is hiermee meer de 'smalle' geschiedenis van het defensiebeleid dan 'brede' militaire geschiedenis, zonder nadrukkelijk te definiëren wat onder defensiebeleid moet worden verstaan.

De keuze van de periodisering onderstrept dit. Als cesuren gelden de vrede van Munster (1648), het einde van de Zevenjarige Oorlog (1763), de definitieve val van Napoleon (1815), het einde van het koloniale tijdperk en de oprichting van de NAVO (1949) en ten slotte het einde van de Koude Oorlog (1989). Stuk voor stuk belangrijke momenten voor het Nederlandse defensiebeleid.

Maar zijn het ook militair-historische cesuren? Oorlogvoering en politiek hangen vanzelfsprekend nauw samen, maar ontwikkelingen op krijgskundig gebied zijn niet per definitie logische aanhangsels van politieke beslissingen. Een werk dat zich de militaire geschiedenis van Nederland noemt, moet toch duidelijk maken wat militaire geschiedenis eigenlijk is.

De Nederlandse krijgsmacht ontwikkelde zich uit een opstandige guerrilla te land en ter zee in de zestiende eeuw, via een Staats Leger en vloot dat pionierde in hervormingen van internationaal belang tot een dienstplichtkrijgsmacht van een kleine mogendheid en ten slotte een beroepskrijgsmacht voor internationale vredeshandhaving. Aan deze ontwikkelingen kleven sociale, wapentechnische, financiële, en militair-operationele aspecten.

Blinde vlekken

De rol van de militaire organisatie in de Nederlandse geschiedenis zou toch zeker deze aspecten moeten omvatten, alle ingekaderd in de grotere politieke en sociaal-economische ontwikkelingen. Maar ook ingekaderd in de academische debatten over bijvoorbeeld de *military revolution*¹⁰ van de zestiende en zeventiende eeuw, of het begrip 'totale oorlog' als karakteristiek voor de twintigste eeuw.¹¹ Dit te analyseren is wellicht een ideaal voor de toekomst, op basis van de huidige stand van onderzoek kan er wel iets over worden gezegd, al is er nog geen compleet beeld.

Er zijn zelfs duidelijke blinde vlekken. Zo ontbreken moderne militair-historische analyses van de strijd met België (1830-1839) en van de Nederlandse krijgsmacht in de Eerste Wereldoorlog en het interbellum. Juist de interbellum-jaren stonden bol van de discussies over wat de technische en operationele lessen van de Eerste Wereldoorlog nu waren en hoe dus de defensie vorm gegeven moest worden.

Internationaal zijn er voorbeelden te vinden van militair-historische overzichtswerken, die wellicht inspirerend kunnen werken. Te denken valt aan *Grundzüge der deutschen Militärgeschichte*¹² en het *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte, 1648-1939*.¹³

Geen discussies

Discussies zijn opmerkelijk afwezig in *Met man en macht*. Historiografische controverses of verschillen van inzicht over bijvoorbeeld de achtergronden van de nederlaag in de meidagen van 1940, over de strijd in de Indische archipel, over hoe de invulling van de neutraliteit in politieke en militaire zin beoordeeld moet worden, of over de Nederlandse rol in de NAVO komen niet aan de orde.

Dat geldt ook voor verder in het verleden liggende kwesties zoals de beoordeling van de Nederlandse vestingbouw of van wapenproductie in de late zestiende tot de achttiende eeuw in Europees perspectief, of de rol van de logistiek.¹⁴ De Nederlandse militaire geschiedenis is veel spannender en dynamischer dan dit boek doet vermoeden. Een beredeneerde bibliografie was zeker op zijn plaats geweest om dit manco voor een deel te ondervangen. Jammer is dat nu is volstaan met opsommingen van gebruikte literatuur per hoofdstuk, waarin nogal wat redundantie zit.¹⁵

Overlappingsen

Ten tweede dringt de vraag naar de samenhang tussen de opstellen zich op. In het woord vooraf stellen de redacteuren nadrukkelijk dat het niet de bedoeling was een bundel samen te stellen. Toch heeft het werk kenmerken van een bundel behouden. Door de keuze iedere periode zowel vanuit het perspectief van de strijd te land als ter zee te behandelen, waren overlappingsen onvermijdelijk. We zien elk belangrijk conflict tweemaal langskomen, in een enkel geval driemaal als het ook de koloniale oorlogen betreft.

Deze keuze weerspiegelt de institutionele inkadering van de militaire geschiedschrijving in Nederland. Landmacht en marine leven nog nadrukkelijk in hun eigen historische wereld. 'Joint' optreden, zoals de fraaie militaire term luidt, gebeurt dan wel meer en meer in de dagelijkse praktijk van de krijgsmacht, in de geschiedschrijving is het nog een zeldzame exercitie.

Gemiste kansen

Juist in een werk dat veiligheidsbeleid als focus kiest, hadden de redacteuren de uit-

daging moeten oppakken om van de krijgsmachtdeelgerichte benadering af te stappen. Toegegeven, dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Studies waarin maritieme en landmachtgerichte elementen daadwerkelijk geïntegreerd worden behandeld zijn uitermate schaars, maar zolang dat niet gebeurt lijkt het alsof de Republiek Nederland er twee gescheiden 'defensiebeelden' op nahield, en dat nog eens verdubbeld in de koloniën.¹⁶

De in de inleiding beloofde analyse van *het* (mijn cursivering) defensiebeleid komt zo onvoldoende uit de verf. Dat de krijgsmachtdelen landmacht en marine evenwichtig in een boek behandeld worden, is daarentegen wel een belangrijke eerste stap, maar het smaakt toch nadrukkelijk naar meer omdat de scheiding per krijgsmachtdeel aan de interne samenhang juist afbreuk doet.

In dit verband is de (bijna) afwezigheid van de andere krijgsmachtdelen opmerkelijk. Op de cover staan weliswaar de vier emblemen van de Nederlandse krijgsmachtdelen afgebeeld, de luchtmacht en de marechaussee komen toch nauwelijks aan bod. Juist de luchtmacht biedt een aardige kapstok iets te zeggen over technologisering, over de relatie tussen krijgsmacht en industrie, over schaalvergroting van de oorlogvoering, over internationale inkadering van de Nederlandse defensie-inspanning enzovoort.

Dat de Koninklijke Marechaussee er bekaaid afkomt is niet zo vreemd. Deze organisatie is nog maar enkele jaren een krijgsmachtdeel en het professioneel historisch onderzoek ernaar staat nog in de kinderschoenen. Toch lagen ook hier kansen. Recent publiceerde R. van der Wal zijn studie over militaire bijstand¹⁷ en de huidige werkzaamheden van de marechaussee in het kader van het vreemdelingen- en anti-terreurbeleid illustreren een nieuwe rol van de krijgsmacht.

Van Nimwegen en De Moor

Het zou in dit verband te ver voeren alle veertien bijdragen te behandelen. Enkele wil ik noemen. Olaf van Nimwegen heeft een heldere bijdrage geschreven over de periode 1650-1750. Het is een uitgebalanceerd hoofdstuk over de rol van de Repu-

bliek in de gecompliceerde internationale verhoudingen van die honderd jaar in combinatie met een analyse van de samenstelling, organisatie en bewapening van het Staatse Leger. Van Nimwegen weet een fraaie balans te vinden tussen het grote kader en het illustratieve, militair-historische detail.

Enkele illustraties van wapens en tactieken waren hier wel op hun plaats geweest, deze hadden, samen met een geïllustreerde uitleg over hoe nu een veldslag verloopt, de bijdrage voor niet-specialisten nog verhelderd.

Ook de bijdrage van Jaap de Moor verdient lof. In iets meer dan veertig pagina's schetst De Moor de Indische militaire geschiedenis in hoofdlijnen. Het is, net als de bijdrage van Van Nimwegen, een uitstekende samenvatting gebaseerd op een goede kennis van de nieuwste historische inzichten. Idealiter had De Moors bijdrage met die van Anita van Dissel over de maritieme aspecten van de Nederlandse aanwezigheid in de archipel tot een hoofdstuk samengevoegd moeten worden. Overlap tussen deze hoofdstukken is nu soms storend.

W. Bevaart

Willem Bevaart ten slotte legt in zijn bijdrage duidelijk uit welke rol het leger speelde in de politieke ambities van de koningen Willem I en II, en hoe Nederland tussen 1815 en 1840 de overgang maakte van een ambitieuze middelgrote mogendheid tot een kleine neutrale staat waarin het koninklijke gezag was teruggedrongen. Bevaart is er goed in geslaagd aan te tonen hoe het militaire element een belangrijke factor in deze ingrijpende transitie was.

Met man en macht vult een lacune in de Nederlandse historiografie. Het Schouwenburgfonds verdient zeker complimenten dat het het aandurfde het eerste overzicht van de Nederlandse militaire geschiedenis sinds Uijterschout uit te geven.

Vooral voor de wereld buiten de vakspecialisten, in het bijzonder het onderwijs aan civiele en militaire instituten, is nu een gemakkelijk toegankelijke ingang beschikbaar.

Om in militaire termen te spreken, een

tussengelegen aanvalsdoel is genomen, in de verte doemt het volgende doel al op: een handboek waarin militaire geschiedenis in zijn breedte en maatschappelijke inkadering wordt behandeld. De *joint* historische dienst van Defensie, die eraan zit te komen, kan daarvoor wellicht de juiste infrastructuur leveren.

dr. W. KLINKERT, KMA

- 1 P. Luykx en N. Bootsma (red.), *De laatste tijd. Geschiedschrijving over Nederland in de 20-ste eeuw* (Utrecht 1987) 278.
- 2 *Neerlands heldendaden te land van af de vroegste tijden af tot in onze dagen*, Leeuwarden 1834-1856.
- 3 *Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-wezen*, Haarlem 1858-1862.
- 4 *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd*, Schiedam 1887-1904.
- 5 *Het Staatse leger 1568-1795*, Breda's-Gravenhage 1911-heden.
- 6 *Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandse krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden*, Kampen 1935.
- 7 J.W. Wijn, *Het krijgswezen in den tijd van prins Maurits*, Utrecht 1934.
- 8 J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix, *Ontsporing van geweld. Over het Nederlands-Indisch-Indonesisch conflict*, Rotterdam 1970.
- 9 G. Teitler, *De wording van het professionele officierskorps*, Rotterdam 1974.
- 10 Zie G. Parker, *The military revolution. Military innovation and the rise of the west*, Cambridge 1996.
- 11 Opmerkelijk is het ontbreken van een hoofdstuk over Nederland in de bundel van S. Förster, *An der Schwelle zum Totalen Krieg*, Paderborn 2002. Zwitserland en België zijn hierin wel vertegenwoordigd.
- 12 K.V. Neugebauer, Freiburg 1993.
- 13 H. Meier Welcker, München 1979-1981.
- 14 Een recent overzichtswerk op dit gebied hebben de auteurs niet meer kunnen meenemen: H. Roos (red.), *Van markentster tot logistiek netwerk. De militaire logistiek door de eeuwen heen*, Amsterdam 2003.
- 15 Zie voor een overzicht van de Nederlandse militaire geschiedschrijving B. Schoenmaker 'Clio at arms: military history in the Netherlands' *Mededelingen van de sectie militaire geschiedenis* 14, 1991, 82-104 en *Revue internationale d'histoire militaire*, Den Haag 1984.
- 16 J.A.M.M. Janssen, 'Driestromenland in optima forma' in: B. Schoenmaker en J.A.M.M. Janssen (ed.) *In de schaduw van de muur. Maatschappij en krijgsmacht rond 1960*, Den Haag 1997.
- 17 R. van der Wal, *Militaire bijstand bij de handhaving en het herstel van de openbare orde*, Utrecht 2002.

Hulp als

L. Polman

Met niet minder dan duizend residente hulporganisaties, zijn de huurprijzen in Kabul (Afghanistan) hoger dan in Manhattan. Voor US\$ 5000 per maand krijg je er een klein, verwaarloosd onderkomen.

Volgens makelaars zijn veel eigenaren Taliban-commandanten die in Pakistan wonen en de huuropbrengsten gebruiken om militatrainingen te financieren.

Inmiddels kondigde Artsen zonder Grenzen (AZG) zijn vertrek uit Afghanistan aan. 'In de huidige context is het onmogelijk om het Afghaanse volk onafhankelijke hulp te bieden', verklaart de organisatie.

Opvallend, refereert AZG hier niet aan Taliban die zich verrijkt aan hulp-geld, of aan de gevaren voor het Afghaanse volk hierdoor. Nee, AZG trekt zich terug, omdat 'de Amerikaanse militairen in Afghanistan hulp gebruiken uit politieke en militaire motieven' en dat is gevaarlijk voor hulpverleners.

Links en rechts in Afghanistan zijn zogenoemde *Provincial Reconstruction Teams* aan het werk, waarin Amerikaanse soldaten gezondheidszorg bieden en bronnen slaan. Hulporganisaties claimen dat deze praktijk de scheiding vervaagt tussen hulpwerk en militaire doelen, want via hulp proberen de Amerikanen in dorpjes informatie los te peuten over Taliban-plannen. Vijf AZG-medewerkers werden in juni vermoord. Door militia die de scheidslijn niet meer zagen, zeggen hulpverleners.

AZG vindt dat het nu niet langer hulp kan bieden aan 'allen die het nodig

hebben' op 'onafhankelijke, onpartijdige, onvoorwaardelijke en neutrale' wijze, zoals in het AZG-mission statement voorgeschreven staat.

In tweederde deel van Afghanistan heerst de 'Neo-Taliban' en zijn gewapende aanvallen op hulporganisaties aan de orde van de dag. Niet omdat de Neo-Taliban te dom is om het verschil te zien tussen een Amerikaanse militaire vijand en een onafhankelijke, neutrale hulpverlener; eerder omdat Taliban heel goed weet dat hulp als oorlogswapen minstens zo effectief is als een kanon.

Het doel van de Taliban-aanvallen is hulporganisaties weg te jagen. Hoe minder hulp, hoe meer onvrede en onveiligheid, waarvoor de 'zwakke' regering in Kabul de schuld krijgt. De Afghaanse regering op haar beurt, weet ook van de macht van hulp als wapen. Ze zet de internationale gemeenschap onder zoveel mogelijk druk om méér te geven, als lokaas voor Afghanen die nu Taliban steunen.

In oorlogsgebieden worden hulporganisaties door niemand gezien als onpartijdig en neutraal, behalve door zichzelf. Hulp wordt gebruikt en misbruikt, door regeringen en rebellen, in Sudan en Kosovo, in Somalië en Sierra Leone. De belangen zijn altijd groot: wereldwijd trekt menselijk leed hulp ter waarde van miljarden euro's aan. Hulp wordt misschien aangeboden uit

wapen

zuivere motieven, maar in oorlog zijn goede bedoelingen een zwakte waar je voor het eigen overleven misbruik van mag maken. Hulpprojecten worden al snel onderdeel van de oorlogseconomie, en hulporganisaties gereedschappen in de handen van oorlogvoerenden.

In Afghanistan alleen al, zijn meer dan 1500 nationale en 300 internationale hulporganisaties. Driehonderd is gemiddeld wat er op een crisis afkomt tegenwoordig, volgens het Internationale Rode Kruis. Hun aantal en de hoeveelheid geld die ze komen uitgeven in walgelijk arme landjes, maakt de hulpindustrie tot een macht die je moet zien in te lijven aan jòuw kant van de strijd. En een, die potentieel dodelijk is in handen van de vijand.

Of organisaties het leuk vinden of niet, hulp voor je eigen mensen claimen en aan je vijand ontzeggen, is een bekend instrument bij etnische schoonmaakoperaties. En voedselhulp houdt niet alleen onschuldige vluchtelingen, maar ook legers op de been. Hulp wordt vaak gestolen en geruild voor wapens. Het houdt het ene regime aan de macht en ondermijnt het andere.

In april, beet de Afghaanse minister van Planning een gehoor van hulpverleners toe dat de werkwijzen van hulporganisaties een 'ernstiger be-

dreiging vormen voor de regering dan krijgsheren en commandanten'.

Niet vaak zijn hulpverleners bereid om de mogelijkheid te overwegen dat ze deel uitmaken van het probleem dat ze zeggen te willen oplossen. Maar is het onredelijk om te suggereren dat zonder de aanwezigheid van hulporganisaties om in de basisbehoeften van de bevolking te voorzien, de Taliban veel eerder verzet had ontmoet, helemaal als weduwen en wezen van 'martelaren' niet verzorgd zouden zijn?

De terugtrekking van AZG uit Afghanistan roept interessante vragen op over de mate waarin we hulporganisaties zouden moeten toestaan om humanitaire crises te 'managen'. Waar de miljarden hulpeuro's aan worden besteed en met welke resultaten, is vaak onduidelijk en wordt zelden gecontroleerd. Taliban die militia traint mede op kosten van hulpindustrie, wordt waarschijnlijk afgeschreven als onvermijdelijke *collateral damage* in een verder goedbedoelde operatie.

Weglopen om je operationele neutraliteit te bewaren is weglopen van de vraag of die neutraliteit er überhaupt wás. Dezelfde vraag zal opkomen in Sudan en Irak, de volgende stops voor gemiddeld 300 hulporganisaties. Ze rekenen maar beter af met de vraag voordat de geschiedenis zich herhaalt.

BERICHT UIT AFRIKA

Integriteit of

commodore E.J. Oliemans*

De recente gebeurtenissen in de Irakese gevangenis laten de discussies weer opvlammen over de vraag 'Hoe ver moet de loyaliteit van de militair gaan?'. Iedereen krijgt wel eens te maken met dat ingewikkelde dilemma. Ikzelf was aan het begin van mijn loopbaan werkzaam op een vliegbasis in Nederland en onder meer verantwoordelijk voor de controle op reisdeclaraties.

Ik had het genoeg mijn commandant te mogen vergezellen op een van diens reizen. Het was de eerste keer dat ik op stap was met iemand met vier strepen, een stafbrevet en een vliegerwing. Ik keek echt tegen hem op. Ik was er dus getuige van geweest dat hij lunch, koffie en thee met cake aangeboden had gekregen. Omdat we met een dienstauto de reis hadden gemaakt, hadden we geen van beiden ook maar één cent hoeven uit te geven. Sterker: we hadden minder geld uitgegeven dan op een werkdag op het kantoor.

Toch verscheen er een declaratie op mijn bureau waarin hij kleine onkosten declareerde. Ik heb toen tegen zijn assistent gezegd dat waarschijnlijk als automatisme een declaratie was opgemaakt en dat ik ervan uit kon gaan

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van commodore Erik Oliemans en kolonel Frans Matser, beide werkzaam bij het Commando Dienstcentra (CDC).

dat ik het papier in de prullenbak kon gooien. Het antwoord was evenwel anders: volgens de kolonel had hij er recht op en er was eerder iemand geweest die daar moeilijk over deed en daar was het niet goed mee afgelopen. Het voetstuk waar de kolonel op had gestaan was vanaf die dag voor mij leeg. Maar ik heb het daarbij gelaten en de kolonel heeft toch zijn paar gulden gekregen.

Nog steeds heb ik spijt van mijn gedrag. Net zoals de Amerikaanse militairen in Irak die zeggen spijt te hebben van hun gedrag. Ik had voet bij stuk moeten houden. Mijn integriteit had het altijd moeten winnen van mijn loyaliteit jegens mijn baas. Hoe afhankelijk ik ook van hem was. U zult zeggen: angst en macht speelde daarbij wel een heel belangrijke rol. Dat is ook zo.

Bij echte dilemma's over integriteit en loyaliteit is dat vaak het geval. Er zullen situaties zijn waarbij iemand uit zuivere loyaliteit orders opvolgt die indruisen tegen het integriteitsgevoel. Grote prestatiedruk leidt nogal eens tot keuzes voor het succes op korte termijn of voor de machtigste partij. Ligt de macht bij uzelf, dan kan de arrogantie van de macht toeslaan: ondergeschikten niet voor vol aanzien (ze in ieder geval niet zo behandelen) of zelfs intimideren of manipuleren. Het niet of onvolledig informeren is ook een vorm van manipuleren.

Loyaliteit?

TEGGENWICHT

Maar waar liggen de belangen? Of nog sterker: welke belangen? Bij de huidige veranderingsoperaties gaan mensen aanzien verliezen, hun macht verliezen of zelfs hun baan verliezen. Waar vechten ze voor: het belang van de organisatie, het belang van het krijgsmachtdeel, het belang van de afdeling of het eigen belang?

In het voorbeeld van de declaratie en de kolonel zijn de formele regels de scheidsrechter. Bij het vechten voor het eigen krijgsmachtdeel ten koste van defensie als geheel, of toch kiezen voor het algemeen belang, gaat het over waarden en normen, over principes.

Integriteit is dan veel meer dan je aan de regel-tjes houden. Weer even terug naar de kolonel en zijn declaratie. Ik heb toen nog iets geleerd. Ik heb me namelijk voorgenomen om later nooit dezelfde fout te maken als de kolonel. Wie wil dat integriteit een kernwaarde moet zijn binnen de organisatie, moet eerst zelf als leider integer zijn.

Integriteit is het omgaan met elkaar: vertrouwen schenken, betrouwbaar en eerlijk zijn. Maar dat is niet genoeg. Een integere leider moet daarnaast nog over drie belangrijke eigenschappen beschikken. Hij moet consistent, coherent en consequent zijn. Muel Kapitein beschrijft op een zeer lezenswaardige manier de rol van die eigenschappen.¹ Consistent zijn is ook: doen wat je zegt. Coherent

zijn wil zeggen dat u overal hetzelfde zegt: op kantoor, in de mess, bij het werkoverleg en in vergaderingen met de defensietop. En consequent zijn betekent in vergelijkbare situaties op dezelfde manier handelen. Dezelfde koers blijven varen.

Het gaat nog verder: door te inspireren en te motiveren zorgen de integere leiders ervoor dat hun medewerkers meer over de belangen van de organisatie gaan nadenken en minder over hun eigen belang. We zullen niet allemaal Moeder Theresa's worden. Maar uitstijgen boven het eigen belang of het belang van het kantoor, schip, compagnie of squadron moet mogelijk zijn. Ook dan geldt: altijd kiezen voor integriteit boven loyaliteit.

Terwijl ik al de bovenstaande gedachten probeerde te ordenen, sprak ik een collega die al een tijdje in een paarse omgeving werkt. Vanuit zijn 'nest' (het eigen krijgsmachtdeel) kreeg hij te verstaan dat hij niet 'te paars' moest worden. Waarop hij had geantwoord: 'Paars is toch ontstaan omdat we het beter samen konden gaan doen? Paars is toch 'defensie'? Je verwijt me nu dat ik te veel 'defensie' word? Waar ben je bang voor?' Hij had het begrepen. Het hogere belang boven het eigen belang. En integriteit boven loyaliteit. ■

¹ De integere manager van Muel Kapitein.

Samenvattingen

Editoriaal – De jacht op talent

Uiteindelijk draait een krijgsmacht dankzij haar personeel: militairen en burgers, mannen en vrouwen. Dit editoriaal richt zich op een specifieke groep: die van 'de' officier. Natuurlijk zoekt de organisatie al naar talent binnen deze groep met behulp van het beoordelingssysteem, door management-development, competentie-management en met behulp van zogenaamde profielen. Maar kan het beter? Misschien kan de initiële opleiding meer informatie bieden dan nu wordt vastgelegd. Mogelijk biedt het beoordelingssysteem meer kansen om talenten te onderkennen. En dan uitzendingen: gebruiken we de bevindingen onder die omstandigheden, niet alleen om het individu te meten, maar ook om later teams samen te stellen? De juiste man of vrouw op de juiste plaats, kan het verschil uitmaken tussen succes of falen. Reden genoeg om nog eens over de jacht op talent na te denken.

K. de Ceuster – Het nieuwe veiligheidsbeleid van Zuid-Korea

In januari 2004 ontsloeg de Zuid-Koreaanse president zijn minister van Buitenlandse Zaken. Deze laatste had zijn diplomaten onvoldoende onder controle. Dit is een duidelijke aanwijzing van de ingrijpende koerswijziging die Zuid-Korea heeft ingezet. De auteur maakt duidelijk dat alliantie met de Verenigde Staten een grondige herdefiniëring ondergaat. Zuid-Korea wil aan de ongelijkheid in de alliantie een einde maken. Het bondgenootschap veranderde niet, terwijl Zuid-Korea zich economisch ontwikkelde en trots en zelfrespect groeiden. Het einde van de Koude Oorlog leidde ook tot een herschikking van de verhoudingen in Oost-Azië. Het beleid van Seoel is erop gericht het Noord-Koreaanse regime een optie voor de toekomst te geven. Misschien is het slechts een bijeffect van het ultieme doel: Korea een toekomst te geven, een autonome toekomst.

D.J.D. Wijnmalen – Strategische scenarioanalyse

De auteur beschrijft twee gevallen waarbij scenarioanalyse binnen Defensie werd benut om de toekomst te verkennen. Hij gaat eerst in op de inhoud en betekenis van het begrip 'scenario': zij voorspellen niet; zij exploreren. Scenario's kunnen als context dienen om te bezien hoe een beslissing uitpakt. Omgekeerd kan ook geanalyseerd worden welke beslissingen genomen zouden moeten worden om op de geschetste scenario's voorbereid te zijn. De auteur bespreekt de rol van scenario's voor de diverse niveaus van planning binnen Defensie. Hij gaat nader in op de genoemde analyses die in 1997-1998 respectievelijk 2001-2002 werden gebruikt. Bij beide studies werden de cruciale elementen geanalyseerd tijdens workshops. Daarbij werden functionaliteiten, specifieke kwaliteiten, als kapstok gebruikt. Het bevreedt niet dat er twee: commandovoering, en inlichtingen en informatie, domineren. De auteur pleit ervoor scenarioanalyse een eigen, volwaardige plaats te geven binnen defensieplanning.

G.R.M. Schellart – Reorganisaties van de NAVO en de heroriëntatie van AFNORTH

De recente reorganisatie van de NAVO raakte ook de vroegere hoofdkwartier 'Allied Forces North Europe', nu het 'Joint Force Command Headquarters' in Brunssum. De auteur beschrijft hoe in 2002 het project 'Future Regional Engagement', later hernoemd tot 'Enhanced Operational Focus' werd gebruikt om de noodzakelijke heroriëntatie te bewerkstelligen. Hij gaat in op de groeiende verantwoordelijkheden van het hoofdkwartier in relatie tot het 'NATO Response Force-concept'. De steun die nu wordt gegeven aan de 'International Security Assistance Force (ISAF)' in Afghanistan is een bewijs van een nieuwe werkelijkheid. Hij gaat verder in op het 'Partnership for Peace'-programma en de samenwerking met Rusland.

R. van Zanten – Nederland had ooit het beste leger van Europa

Wist u dat de Nederlanden ooit beschikten over het beste leger van Europa? Dit leger was hét voorbeeld voor andere legers. Dit alles was vooral de verdienste van prins Maurits. De auteur schetst eerst de tijd waarin prins Maurits leefde. Daarbij besteedt hij zowel aandacht aan de prins zelf als aan zijn leermeesters. Vervolgens richt de auteur zich op het Staatse leger en zijn Spaanse tegenstander en beschrijft welke veranderingen de prins doorvoerde op het gebied van vestingen, beweeglijkheid, bewapening en logistiek. De effecten van deze vernieuwingen worden geïllustreerd aan de hand van drie operaties: de belegering van Geertruidenberg (1593), het beweeglijk optreden bij Turnhout (1597) en de veldslag, in dit geval bij Nieuwpoort (1600). De auteur eindigt met een samenvatting van de verdiensten van prins Maurits.

L. Polman – Hulp als wapen

Met niet minder dan duizend residentiele hulporganisaties zijn de huurprijzen in Kabul hoger dan in Manhattan. Volgens makelaars zijn veel eigenaars Taliban-commandanten die in Pakistan wonen. De opbrengsten worden gebruikt om milities te financieren. Artsen Zonder Grenzen vertrekt omdat 'Amerikaanse militairen hulp gebruiken uit politieke en militaire motieven'. In tweederde deel van Afghanistan heersen 'Neo-Taliban'. Zij proberen hulporganisaties te verjagen om onvrede en onveiligheid te bevorderen. De Afghaanse regering kent de macht van hulp als wapen goed. Hulp wordt gebruikt en misbruikt in alle oorlogsgebieden. Alleen hulporganisaties zelf zien zich als neutraal. Bestaat neutraliteit eigenlijk wel? We kunnen die vraag maar beter beantwoorden voor de volgende stop van de gemiddeld driehonderd hulporganisaties.

E.J. Oliemans – Integriteit of loyaliteit?

De recente gebeurtenissen in de Irakese gevangenen doen de discussie weer oplaaien over de loyaliteit van de militair. Iedereen wordt dit dilemma geconfronteerd. De auteur heeft er nog steeds spijt van dat hij ooit loyaliteit liet winnen van integriteit. Er zal altijd sprake zijn van angst en macht, van prestatiedruk en soms van eigen arrogantie van de macht. Waar liggen de belangen? Bij de organisatie, bij het krijgsmachtdeel, bij de afdeling of gaat het om eigen belang? Een leider moet integer zijn. Maar hij of zij moet daarnaast over drie belangrijke eigenschappen beschikken: consistent, coherent en consequent zijn. Door te inspireren en te motiveren kunnen leiders er voor zorgen dat mensen uitstijgen boven het eigen belang. Er is niets fout aan 'paars' zijn; het betekent dat Defensie op de eerste plaats komt en integriteit vóór loyaliteit.

Summaries

Editorial – The hunt for talent

Eventually armed forces hinge on people; civilians and soldiers, men and women. This editorial focuses on a specific group, that of 'the' officer. Of course the organisation searches for talent within this group with the help of assessments, management-development, competency-management and so-called profiles. But can it do better? The initial training and education as an officer may offer more information than is used now. The assessment-system may offer unused opportunities to register talent, and real operations offer the chance to register competences, not only related to an individual but also related to the future building of teams. The right man or woman in the right place may make the difference between success and failure. Reason enough to think about the best way to hunt for talent.

K. de Ceuster – South-Korea's new security-policy

In January 2004 the South-Korean president dismissed his minister of Foreign Affairs. The latter did not gain enough control of his diplomats. It is a clear indication that the government embarks on a new course. The alliance between South-Korea and the United States is subject to a fundamental redefinition. As the author clarifies, the South-Koreans want to change the present unevenness in the relationship. The Alliance did not keep pace with economic growth and growing pride and self-respect in South-Korea. The end of the Cold War also led to a reshape of relationships in East-Asia. The new policy should give North-Korea an option for the future. Perhaps this is only a side-effect of the ultimate target: to give Korea a future, an autonomous future.

D.J.D. Wijnmalen – Strategic scenario-analysis

The author describes two cases where scenario-analyses were used within Defense to explore the future. He first explores the meaning of scenario's. They do not predict; they are explorative of character. Scenario's may act as context to analyse the result of decisions. One can also analyse what decisions are necessary to be prepared for the conditions of those scenario's. He discusses how scenario's were and are used within defence-planning at different levels. He describes two case-studies: one in 1997-1998, the other in 2001-2002. In both cases the crucial elements were analysed during workshops. So-called 'functionality's' were used to streamline discussions. It does not surprise that two functionality's dominate: Command and Control, and Intelligence and Information. In his view this method deserves a place of full value within defense-planning.

G.R.M. Schellart – Reorganisations of NATO and the re-orientation of AFNORTH

The recent reorganisation of NATO also touched on the former Regional Headquarters 'Allied Forces North Europe', now 'Joint Force Command Headquarters' in Brunssum. The author describes how in 2002 a project 'Future Regional Engagement', later to be renamed 'Enhanced Operational Focus' was used as the necessary vehicle to redefine focus and orientation. He clarifies the new and growing responsibilities of these headquarters. The author discusses the NATO Response Force-concept. The present support of the International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan is a clear proof of the new reality. His final observations relate to the Partnership for Peace Programm and the co-operation with Russia.

R. van Zanten – The Low Countries once had the best army of Europe!

Did you know that the Low Countries once had the best army of Europe? This army was the example for other armies and this all was for a great part the merit of prince Maurice. The author first describes the prince and his time. Who was this prince and who were his teachers? He then focuses on the army of Maurice and his Spanish opponent and explains the changes that Maurice carried through concerning fortifications, manoeuvre, armament and logistics. The effects of those changes are illustrated by describing three military operations: the siege of Geertruidenberg (1593), the manoeuvre-warfare near Turnhout (1597) and the large battle near Nieuwpoort (1600). In his final observations the author discusses Maurice's military merits and influence.

L. Polman – Aid as a weapon

With no less than a thousand resident relief organisations, renting a house in Kabul is more expensive than in Manhattan. According to brokers the owners are often Taliban-commanders now living in Pakistan. The money is spent on militia's. Medicines Sans Frontières has left the country because 'US military use aid for political and military motives'. In 'Neo-Taliban Country' – two-third of Afghanistan – the Taliban try to chase away relief organisations to foster discord and insecurity. The government also understands the power of aid as a bait for Afghans now supporting the Taliban. In all war-torn areas aid is used and misused. Only relief organisations see themselves as neutral. Does neutrality really exist? We had better answer that question before the next stop of about threehundred aid organisations.

E.J. Oliemans – Integrity or loyalty?

Recent events in Iraqi prisons flare up discussions about loyalty as a soldier. Everyone faces this dilemma. So did the author, faced with an improper declaration. He still regrets it that he once put loyalty first and integrity second. There shall always be fear and power, pressure and sometimes own arrogance of power. Where do people fight for: the interest of the organisation; of their branch, of their section or self-interest? A leader should be incorruptible. But he or she should also have three qualities: to be consistent, coherent and consequent. Consistent means doing as you say; coherent means that you speak one language, and consequent means to act in the same manner in comparable situations. By inspiring and motivating an incorruptible leader can make people rise above self-interest. There is nothing wrong in being 'purple'; if it means putting Defense first, and integrity above loyalty.